

**T.C
CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**MOĞOLİSTAN'IN EKONOMİK YAPISININ ANALİZİ
(2000-2012)**

**HAZIRLAYAN
Munkhtuya KHALTAR**

**TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. DOĞAN UYSAL**

**MANİSA
2013**

ÖZET

Ekonomi, milli gelir, toplam milli hasıla veya kişi başına düşen ürün miktarı olarak belirlenebilmektedir ve ekonomi bir ülke için olmazsa olmaz unsurlardandır. Aynı zamanda bir ülkenin ekonomik durumunun betimlenmesi için ülke sektörlerinin analizi yapılmalıdır.

Moğolistan ekonomisinde etkili olan sektörlerden örnek olarak tarım sektörünü gösterebiliriz. Ülke, coğrafi ve iklim şartları uygun olmamasına rağmen iyileştirme stratejisiyle tarım sektöründe önemli başarı kazanmaktadır. Ayrıca Moğolistan kültürünün temel unsurlarından biri olan göçebe hayvancılık ülke ekonomisinde hayvancılığı kökenli bir sektör olarak karşımıza çıkarmaktadır. Yeraltı kaynaklarıyla zengin olan Moğolistan yetersiz araç ve gereçler ihtiyacını yabancı yatırımlarla ve/veya finansal destekle güçlendirme politikası izleyerek sanayi sektöründe önemli adımlar atmaya başlamış gelişmekte olan bir ülkedir.

Bu tez çalışmasında 2000 ile 2012 yılları arasındaki Moğolistan'ın Genel Ekonomik durumu ele alınmıştır. Çalışmada mevcut sektörlerin ülke ekonomisindeki olumlu ve yahut olumsuz etkileri incelenmiş ve olumsuz etkiler karşısında Moğolistan Hükümet'inin tutumları ve ekonomiyi iyileştirmede ne tür politikalar izlediği açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Milli gelir, Milli Hasıla, Tarım, Göçebe Hayvancılık, Moğolistan Ekonomisi.

ABSTRACT

Economy, can be determined as the amount of Gross Domestic Product or the National Income per capita. Economy is the most important factor for a country. At the same time, the analysis of a country's economic status should be made for the depiction of sectors of the country.

Agriculture is an effective sector for Mongolia's economy. In spite of impropriety of Mongolia's geographic and climatic conditions agricultural sector has been gaining success to the country's improvement strategy. Besides, as one of the main elements of the culture of Mongolia nomadic husbandry shows us the importance of husbandry sector for economy of country. Mongolia, is a developing country which is rich with its underground resources, and it started to take steps in industrial sector by quenching its inadequate requirements from abroad.

In this thesis, Mongolia's economic situation between 2000 and 2012 years is discussed. Here the positive and negative effects of existing sectors on the country's economy is investigated and the attitudes and politics that Mongolia followed against these negative effects.

Keywords: National Income, Gross Domestic Product(GDP), Agriculture, Nomadic Husbandry, The Economy of Mongolia.

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Moğolistan’ın Ekonomik Yapısının Analizi (2000-2012)” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

05/07/2013

Adı Soyadı

Munkhtuya KHALTAR

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 13.06.2013 tarih ve 13/4 sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Lisans Üstü öğretim Yönetmeliği'nin 24. Maddesi gereğince Enstitümüz İktisat Anabilim Dalı İktisat Teorisi Yüksek Lisans Programı öğrencisi Munkhtuya KHALTAR'ın "Moğolistan'ın Ekonomik Yapısının Analizi (2000-2012)" Konulu tezi incelenmiş ve aday 26.06.2013 tarihinde saat 11:00'de jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra 30.. dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerine sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

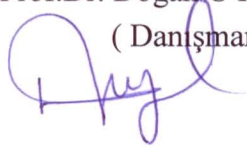
BAŞARILI olduğuna	☒	<u>OY BİRLİĞİ</u>	☐
DÜZELTME yapılmasına	* ☐	<u>OY ÇOKLUĞU</u>	☒
RED edilmesine	** ☐	ile karar verilmiştir.	

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir.

** Bu halde adayın kaydı silinir.

BAŞKAN

Prof.Dr. Doğan UYSAL
(Danışman)

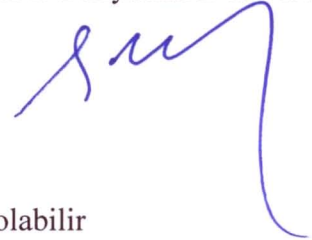
ÜYE

Prof.Dr. İbrahim UYSAL EROL

ÜYE

Prof.Dr. Bünyamin DURAN

Evet Hayır

*** Tez, burs, ödül veya Teşvik prog. (Tüba, Fullbright vb.) aday olabilir

Tez, mutlaka basılmalıdır

Tez, mevcut haliyle basılmalıdır

Tez, gözden geçirildikten sonra basılmalıdır.

Tez, başımı gereksizdir.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	2
ABSTRACT	3
YEMİN METNİ	4
GİRİŞ	8
1. Moğolistan Hakkında Genel Bilgiler	
1.1 Ülkenin Kısa Tarihçesi	10
1.2 Coğrafi Bilgileri	12
1.2.1 İklim	13
1.2.2 İdari Yapı	13
1.2.3 Siyasi Durumu	17
1.2.4 Nüfus Göstergeleri	18
1.2.4.1 Eğitim Durumu	24
1.2.4.2 Çalışma ve İşgücü Özellikleri	28
2. Moğolistan Genel Ekonomik Durumu	
2.1 Moğolistan Ekonomisindeki Gelişmeler	32
2.2 Moğolistan Ekonomisinin Makro Değişkenleri	32
2.2.1 GSYİH	33
2.2.2 Enflasyon Oranı	36
2.2.3 Tüketici Fiyat Endeksi	39
3. Moğolistan Ekonomisinin Sektörel Sorunları	
3.1 Tarım ve Hayvancılık	40
3.1.1 Tarım Sektörü	40
3.1.2 Hayvancılık	43
3.2 Madencilik	49
3.3 Enerji	53
3.4 Turizm	56
3.5 Ulaşım	61
4. Moğolistan Dış Ticaret Sorunları	
4.1 Dış Ticaretteki Genel Sorunları	66
4.2 Moğolistan'ın Dış Ticaretini Etkileyen Faktörler	66
4.3 Bankacılık Sistemi	79
4.4 Moğolistan'da Yabancı Sermaye Yatırımları	81
5. Moğolistan ve Türkiye ilişkileri	89
SONUÇ	94
KAYNAKLAR	96

METİN İÇİNDEKİ TABLOLAR LİSTESİ

Tablo-1: Moğolistan'ın Toprak Alanı ve Nüfus Yoğunluğu	15
Tablo-2: Şehirler Arası Uzaklık	16
Tablo-3: Moğolistan'ın Genel Nüfusu	20
Tablo-4: Sene Sonu Doğum, Ölüm, Evlilik ve Boşanma Oranları	21
Tablo-5: Moğolistan'ın Yaşlara ve Cinsiyete Göre Yıl Sonu Nüfus Oranı	22
Tablo-6: Nüfusun Ortalama Yaşam Süresi	22
Tablo-7: Ulan Bator'un Moğolistan'a Göre Nüfus Dağılımı	23
Tablo-8: Ulan Bator'un Nüfus Göstergeleri	24
Tablo-9: Yıl Sonu İstihdam	29
Tablo-10: Yıllara Göre Sektörlerin Asgari Ücreti	31
Tablo-11: Sektörlere Göre Yıllık GSYİH	34
Tablo-12: Cari Fiyattan Dönemlere Göre GSYİH	35
Tablo-13: Bir Önceki Yılın Sonu İle Karşılaştırıldığında Tüketici Fiyat Endeksi	39
Tablo-14: Tarım Alanların Bitki Türüne Göre Dağılımı	42
Tablo-15: Ürün Türüne Göre Toplam Verim	42
Tablo-16: Bitki Türlerine Göre Hektar Başına Düşen Tarım Ürünü Getirisi	43
Tablo-17: Hayvanların Türlerine Göre Dağılımı	45
Tablo-18: Hayvanların Türlerine Göre Telef Olan Hayvan Sayıları	48
Tablo-19: Madencilik Sektörünün GSYİH, İmalat Sanayi ve İhracat İçindeki Payı	52
Tablo-20: Moğolistan'da Çalışan Nüfusunun Madencilik Sektöründeki Dağılımı	52
Tablo-21: Merkez Enerji Sistemi	55
Tablo-22: Moğolistan'a İlk Sıradan Gelen Toplam Turist Sayısı	58
Tablo-23: Coğrafi Bölgelere Göre Gelen Turistlerin Yüzdelerik Dağılımı	59
Tablo-24: Coğrafi Bölgelerine Göre Gelen Yabancılarının Giriş Nedenleri	60
Tablo-25: 2000-2012 Yılı Dış Ticaret Göstergeleri	70
Tablo-26: Kıtalara Göre Yıl Sonu İhracat Oranları	71
Tablo-27: Ülkelere Göre Yıl Sonu Yüzdelerik İhracat Oranları	72
Tablo-28: Kıtalara Göre Yıl Sonu İthalat Oranları	73
Tablo-29: Ülkelere Göre Yıl Sonu Yüzdelerik İthalat Oranları	74
Tablo-30: Çeşitlerine Göre İhraç Edilen Maden Ürünleri	76
Tablo-31: Moğolistan'daki Bankaların ve Sermaye Yapısı	80
Tablo-32: Moğolistan'da Yabancı Sermaye Girişlerinin Sektörlere Dağılımı	82
Tablo-33: Moğolistan'da Kayıtlı Olan Yabancı Yatırımdaki Sektörlere Göre Şirket Sayıları	84
Tablo-34: Moğolistan'da Yabancı Sermaye Girişlerinin Ülkelere Dağılımı	86
Tablo-35: Moğolistan'da Kayıtlı Olan Yabancı Yatırımdaki Ülkelere Göre Şirket Sayıları	88
Tablo-36: Moğolistan ile Türkiye Dış Ticaret Durumu	91

METİN İCİNDEKİ SEKİLLER

Şekil-1: Soy Ağacı	12
Şekil-2: Moğolistan Hükümeti	14
Şekil-3: 1000 Kişi Başına Doğum, 1000 Kişi Başına Ölüm ve Doğal Değişimi	20
Şekil-4: Ana Okulu ve Eğitim-Öğretim Okul Sayıları	25
Şekil-5: Bütün Eğitim-Öğretim Kurumlarındaki Öğrenci Sayısı	26
Şekil-6: Bütün Eğitim-Öğretim Kurumlarına Göre Mezun Sayısı	26
Şekil-7: Eğitim-Öğretim Kurumlarındaki Öğretmen Sayısı	27
Şekil-8: Bütün Eğitim-Öğretim Kurumlarındaki Öğretmen Başına Düşen Öğrenci Sayısı	28
Şekil-9: GSYİH'in Yüzdeleri Değişimi	33
Şekil-10: GSYİH'da Sektörlerin Yüzdeleri Dağılımı	35
Şekil-11: Kişi Başına GSYİH	36
Şekil-12: Enflasyon Oranı	37
Şekil-13: Toplam Sermaye Endeksi	40
Şekil-14: Toplam Hayvan Sayısı	46
Şekil-15: Toplam Telef Olan Hayvan Sayısı	48
Şekil-16: Çıkarılan En Önemli Maden Ürünleri Yüzdeleri	50
Şekil-17: GSYİH içerisinde Madencilik Sektörünün Payı	51
Şekil-18: Moğolistan'ın Entegre Enerji Sistemleri	54
Şekil-19: Turizm Bakanlığı'nın Yıllara Göre Gelir Durumları	60
Şekil-20: Otomotiv Sektörünün Ekonomiye Katkısı	62
Şekil-21: 2000-2012 Yılı Dış Ticaret Göstergeleri	70
Şekil-22: Yıllara Göre İhracat Edilen Ürün Toplulukları	75
Şekil-23: Yıllara Göre İthalat Edilen Ürün Toplulukları	77
Şekil-25: Yıllara Göre Yabancı Sermaye Yatırımları	81

GİRİŞ

Moğolistan, 1206 yılında Cengiz Han tarafından 13. ve 14. yüzyıllarda kurulan ve şimdiki coğrafi konumu itibariyle Doğu ve Orta Asya’da yer alan, denize kıyısı olmayan kuzeyinde Rusya, güneyinde, doğusunda ve batısında Çin Halk Cumhuriyeti bulunan 1.564.116 km² yüzölçümüne sahip gelişmekte olan bir ülkedir (Mongoliin Nuuts Tovchoo, T.C Ulan Bator Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği).

Moğolistan 1921 yılında Rusya’nın yardımıyla bağımsızlık için ayaklanmaya başlayıp, 26 Kasım 1934 yılında Moğolistan Cumhuriyeti olarak ilan edilmiştir¹. Cumhuriyetin ilanı ile 1940-1960 yılları arasında oluşturulan anayasa ülkedeki değişen dinamizme, siyasete ve ekonomiye uyum sağlayabilecek şekilde düzenlendi. Moğolistan Cumhuriyetinin ilanından günümüze kadar geçen süre zarfında yaşamış olduğu ekonomik değişimleri ve bu ekonomik değişimlerin ortaya koyduğu sorunların nicel ve nitel olarak değerlendirilip, farklı bakış açılarıyla ele alındığı bir çalışma hedeflenmiştir.

Bu çalışmada Moğolistan’ın 2000-2012 yılları arasında tarım, hayvancılık ve madencilik gibi sektörlerin ekonomiye sağladığı etkileri yıllar bazında ele alınmıştır. İklim koşullarının sert olması ve ekilebilir tarım alanının az olmasına rağmen, bugün Moğolistan’ın izlediği politikalar sayesinde tarım ve hayvancılık sektörünün ülke ekonomisinin kalkınmasında temel bir çabanın gösterildiği görülmektedir. Ayrıca ülkenin nüfus artış ve eğitim düzeyi oranlarının ülke ekonomisindeki yeri de araştırılmıştır.

Moğolistan’a yapılan yabancı yatırımların başında gelen maden sektörü ülke açısından oldukça önemli bir yere sahiptir. Örneğin, gelişen Çin ekonomisinin hammaddeye duyduğu ihtiyacın artmasıyla bakır ve diğer madenler açısından Moğolistan’a bağlılığını arttırmış ve adeta Moğolistan Çin’in en büyük tedarikçisi haline gelmiştir. En çok çıkarılan madenleri; bakır, altın, demir, kömür, molibdenyum, gümüş, çinko, asbest, flüorit, nikel, uranyum gibi 60-80 çeşit farklı türden oluşmaktadır. 2000-2012 yıllarında ekonomide meydana gelen dalgalanmalar küreselleşen dünyada hammaddeye duyulan ihtiyacı arttırmıştır. Yer altı kaynakları bakımından zengin olan Moğolistan’ın daha çok maden

¹ Tusgaar Tortnol, Temtsel, Huvisgaluudiin Hariltsn Hamaaral, Mongoliin Tuuh Bagsh, G.Gerelmaa.

sektörüne yönelmesi dikkat çekicidir. Bu kapsamda yabancı yatırımlarının yaklaşık %70'i maden sektörüne yapılmıştır.

Dış ticaret kapsamında bir ülke ekonomisinde deniz yolu ticareti oldukça önemli bir paya sahiptir. Ancak Moğolistan Cumhuriyeti'nin denize kıyısı olmaması nedeniyle böyle bir avantajdan faydalanması mümkün değildir. Moğolistan, aleyhine olan bu durum karşısında diğer ulaşım sektörlerinde stratejik proje ve politikalar geliştirilmiş, dış ticaretteki ilişkileri kuvvetlendirilmiştir. İhracat çerçevesinde Moğolistan'ın en büyük pazar payı bulunan ülke Çin Halk Cumhuriyetidir. Bunun aksine ithalat açısından en büyük pazar payı ise Rusya Federasyondur.

Moğolistan eğitim seviyesini arttırıp, yetişmiş insan gücü ve teknik deneyim birikimiyle önemli doğal kaynaklara sahip bir ülkedir. Ancak bulunduğu konum itibarıyla çok avantajlı olmayan Moğolistan'ın düzenli bir gelişme sürecine girmesi için ekonomik kalkınma projeleri oluşturması ve bu projeleri hayata geçirmesi ve ülke bazında çalışmalar yapması gerekmektedir. Bunun için de Moğolistan'ın öncelikle dünyadaki gelişmeleri yakından takip edip ülke koşullarına uygun olarak ve kişilerin taleplerine cevap verecek şekilde ekonomik gelişmesini yeniden düzenleyip uygulamaya geçirmesi amaçlanmalıdır. Bu bağlamda Moğol ulusu ülkenin yaptığı çalışmalarını desteklemeli ve daha gerçekçi, akılcı, teknolojik bir yaklaşımla hareket etmelidir. Son olarak Moğolistan hükümeti ile Moğol ulusunun arasındaki bu işbirliği sağlandığı takdirde, Moğolistan refah seviyesini arttırıp ekonomik ve sosyal bağımsızlığını elde etmiş yepyeni bir ülke profili oluşturulacaktır.

1. MOĞOLİSTAN HAKKINDA GENEL BİLGİLER

1.1 Ülkenin Kısa Tarihçesi

Moğol İmparatorluğu 13. ve 14. yüzyıllarda hüküm sürmüş insanlık tarihindeki en geniş bitişik topraklara sahip imparatorluktur. 1206 yılında Cengiz Han tarafından kurulmuştur². Orta Asya steplerinden başlayarak, kuzeyde geniş Sibiry topraklarını ve güneye doğru Hindistan yarımadasını, İran platosunu ve Orta doğuyu içine alarak Doğu Avrupa'dan Japon Denizine doğru genişlemiştir. 24,000,0000 km² alanı kaplayarak 9,700 km genişliğe ulaşmış, dünyanın toplam kara parçasının %16'sına sahip olmuştur.

Moğol İmparatorluğu, Cengiz Han'ın liderliğinde Moğol ve Türk boylarının birleşimiyle kurulmuştur(Mongoliin Nuuts Tovchoo). Cengiz Han 1206'da tüm Moğolların hükümdarı ilan edilmiştir. İmparatorluk, Cengiz Han'ın ve onun ölümünden sonra her yöne akıncı gönderen torunlarının hükümlerini altında genişlemiştir. 1227'de Cengiz Han'ın ölümünden sonra imparatorluk oğulları arasında paylaşılmıştır. Cengiz Han'dan sonra yönetime Ögeday geçmiştir. Moğolistan toprakları Ögeday'ın liderliğinde daha da genişlemiştir. Ögeday, Moğolistan'ın kuzey batısında bulunan Karakorum'u başkent ilan etmiştir. 14 yıllık başarılı bir hükümdarlık süresi sonucunda Moğol ordusu Orta Avrupa'da savaşırken Ögeday'ın ölüm haberi ulaşmıştır.

Ögeday'ın ölümünden sonra 4 yıl süreyle ülke Ögeday'ın dul eşi Töregen Hatun tarafından yönetilmiştir. Çıkan iç sorunlar kurultayın toplanması ve Ögeday'ın oğlu Guyuk Han'ın seçilmesiyle çözülebilmıştır. Guyuk Han, 1248 yılında bir yolculuk sırasında muhtemel bir zehirlenme sonucu ölmüştür.

1250 yılında Han'ın seçilmesi için Cengiz hanın torunu Batu kurultayı toplamıştır. Kurultay sonucu alınan kararla 1251'de 1259'a kadar sürecek olan Möngke Han hükümlerini başlatmıştır. Möngke Han'ın seçilmesiyle hanedanlık Ögeday'ın soyundan en küçük oğul Tuluy soyuna geçmiştir.

Möngke ciddi bir devlet adamıydı, alkolden uzak dururdu. Farklı dinlere karşı hoşgörü sahibiydi. Başkentte tüccarlar için hanlar, Budist manastırları, camiler ve Hristiyan kiliseleri inşa ettirdi. İnşaat projeleri devam ederken başkent Karakorum Çin, Avrupa ve İran mimarisiyle donatıldı. Möngke kendisi bizzat katıldığı Çin seferinde önemli başarılar elde etti. Ancak kuşatma çok uzun sürünce havaların ısınmasından dolayı ordu içinde salgın hastalıklar baş gösterdi. Möngke, bu kuşatma sırasında 11 Ağustos 1259'da öldü. Taht için en küçük kardeşi Arık Börke ve Kubilay arasında yaşanan iç

² Mongoliin Nuuts Tovchoo.

savaştan Kubilay Han galip çıktı. Kubilay Han Çin'de Yuan hükümdarlığını kurarak 1271 ile 1294 yılları arasında hükümdarlık yaptı. Hanedanlığın başkenti Pekin'di. Başkent in Pekin olması İmparatorluğun parçalanmasına ve küçülmesine sebep olmuştur. Moğolistan'ın 17. ve 18. yüzyıllar, Rusya ve Çin ile verdiği hâkimiyet mücadeleleriyle geçmiştir.

17. yüzyılın başlarında Çin, Doğu Asya'da güçlü hale geldi. 1636 yılında Cengiz Han'ın soyundan gelen son hanın ölümünden de yararlanan Çinliler iç Moğolistan'ı ele geçirdiler. 20. yüzyılın başlarında zayıflayan Çin'in otoritesini ortadan kaldırmak amacıyla Dış Moğollar, Bogd Gegeen ve toplumun önde gelenlerinin önderliğinde 29 Aralık 1911'de ülkenin bağımsızlığını ilan ettiler. Moğollar başkent Khuree ve Uliastai, Khovd şehirlerindeki zorba Çin askerlerini 1911-1912 yılları arasında Moğolistan topraklarından atmış ve İç Moğolları baskıdan kurtarmak için yola çıkmışlardır. Ancak Rusların ve Çinlerin yoğun baskıları sebebiyle amaçlarını gerçekleştirememişlerdir. 1921 yılında Rusya'nın yardımı ile Moğol devrimciler yabancı boyunduruğundan kendilerini kurtarmış ve bağımsızlığı kesinleştirmişlerdir. 1924 yılı Kasım ayın 26. gününde ilk kez anayasa onaylanmış³ ve ülke bağımsızlığı anayasa ile kanunen desteklenmiştir. Ancak Moğolistan'ın bağımsızlığı birkaç kez diğer ülkeler tarafından sınanmıştır. 1939 yılında Japonlar Khalkh gölünü geçerek Moğolistan'a savaş açmışlardır. Fakat 1936 yılında Rusya ile yapılan Karşılıklı Yardım Protokolü Anlaşması gereği Ruslar Moğollara yardım etmiş ve Moğollar, Japonları geri püskürtmeyi başarmışlardır⁴.

2. Dünya savaşından sonra 1945 yılında Yalta Konferansında alınan karar ile Moğolistan bağımsızlığını Rusya ve Çin'e kabul ettirip, uluslararası alanda varlığını sağlamlaştırmıştır(Mongoliin Tusgaar Toftnoliin Tuuh, Tsahim Ortoo). 1961 yılında Birleşmiş Milletlere üye olmuştur. Moğolistan bağımsızlığını ilan ettikten sonra 68 yıl boyunca siyasi, politik ve ekonomik alanda Rusların etkisinde kalmıştır.

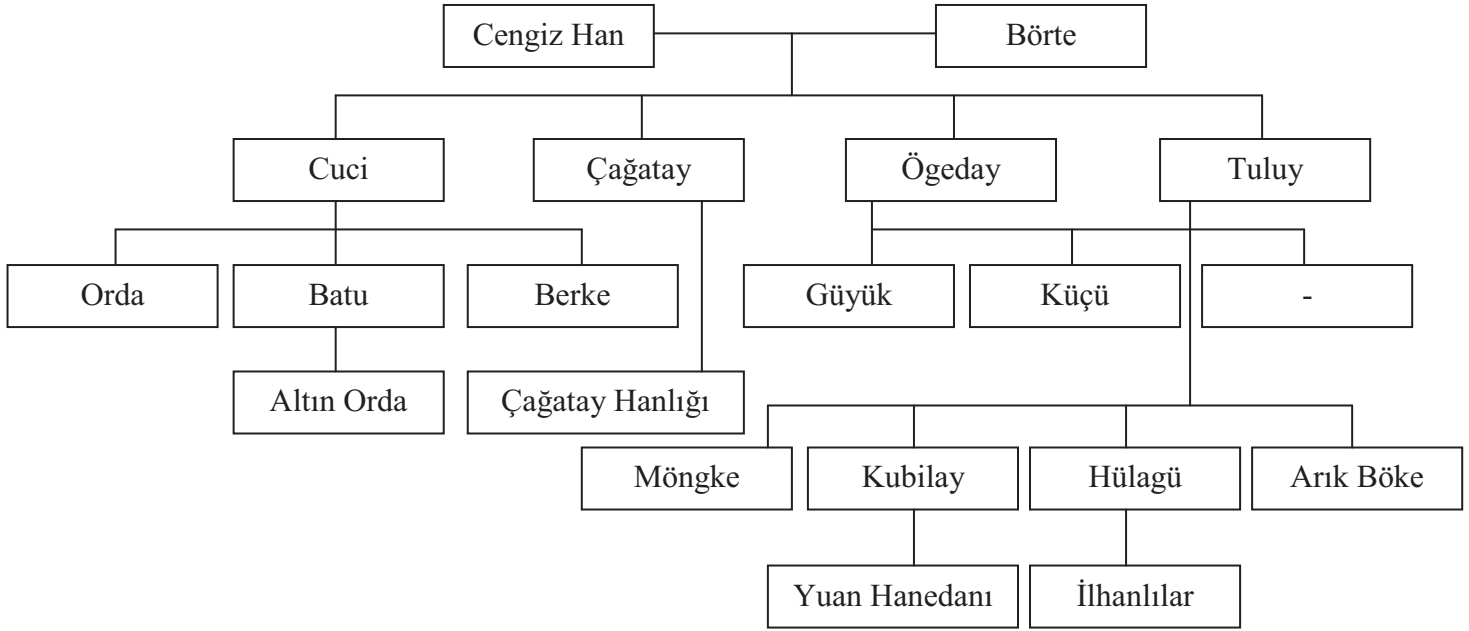
1934 yılında Moğolistan'ın son hanı 8. Bogd Javzandamba öldükten sonra aynı yıl, 26 Kasım da ülkenin adı Moğolistan Cumhuriyeti olarak değiştirildi. 1940 ve 1960 yıllarında anayasa yenilendi. Yeni anayasa ülkedeki değişen dinamizme ve siyasete, ekonomiye uyum sağlayabilecek şekilde düzenlendi. 1989-1990 yıllarında Doğu Avrupa Ülkeleri'nde ve Rusya'da gelişen demokrasi Moğolistan'ı da etkilemiştir. 10 Aralık 1989'da ülkede demokratik sisteme geçiş için ilk adımlar atılmış ve çok partili sistem kabul edilmiştir. İlk serbest demokratik seçim için 12 Ocak 1992 yılında yapılan ve 76

³ Mongol Ulsiin Undsen Huuli.

⁴ Tusgaar Tortnol, Temtsel, Huvisgaluudiin Hariltsn Hamaaral, Mongoliin Tuuh Bagsh, G.Gerelmaa.

gün süren toplantılarda insan hakları, özgürlük ve özel mülk vb. haklar anayasa ile onaylamış⁵ ve böylece Moğolistan halkı demokratik yola geri dönüş olmaksızın girmiş oldu (Tusgaar Tortnol, Temtsel, Huvisgaluudiin Hariltsn Hamaaral, Mongoliin Tuuh Bagsh, G.Gerelmaa). Şekil-1’de Moğolistan Hükümdarlarının soy ağacı özet olarak verilmiştir.

Şekil-1: Soy Ağacı

1.2 Coğrafi Bilgiler

Moğolistan, ekvator üzerinde 41°31'-52°09' paralelleri, 87°44'E-119°56'E meridyenleri arasında yer alıp, Doğu ve Orta Asya'da bulunan, Kazakistan'dan sonra denize kıyısı olmayan ikinci büyük ülkedir(www.hicheel.mn). Ülkenin doğu ile batı arasındaki mesafe 2392 km, kuzey ile güney arasındaki mesafe ise 1259 km'dir⁶. Ülkenin toplam yüzölçümü 1.564.116 km² olup, yüzölçümü bakımından dünyada 19. sırada yer almaktadır⁷. Toplam sınır uzunluğu 8168 km olup bunun yaklaşık 3380 km'si kuzey komşusu Rusya Federasyonu ile olan sınırdır. Kalan 4780 km'si güney komşusu Çin Halk Cumhuriyeti ile sınırlanmaktadır. Moğolistan'ın Kazakistan'a sınırı olmamasına rağmen ülkenin en batısı Kazakistan'ın doğu ucuna birkaç mil uzaktadır. Ülkenin ortalama yüksekliği 1580 m, en yüksek (zirve) noktası olan 'Tavan Bogd' 4375m iken en düşük

⁵Mongol Ulsiin Songuuliin Eronhii Khoroo.

⁶ www.hicheel.mn

⁷ Negdsen Undesnii Baiguulagiin Hogjliin Hutulbur 2009.

noktası ise ‘Khokh Nuuriin Khotgor’ 560m olarak ölçülmüştür⁸. Moğolistan’ın toprak yapısına bakıldığında genellikle bozkır bitki örtüsü görülür ve ülkenin içinde, sınırlarında birçok dağ silsilesine rastlamak mümkündür. Rusya ve Moğolistan’ın kuzeybatı sınırı boyunca yükselen sıradağlar yer alır. Bunun dışında nehir vadileri, özellikle verimi yüksek olan Selenge ve Orkun nehirleri bulunmaktadır. Diğer bölgelerde yer alan belli başlı göller ise; Ubas Nur, Hara Usu, Airik Nur, Kirgis Nur ve Hubsgul gölleridir. Moğolistan’ın güney kesimine bakacak olursak büyük bir yer kaplayan Gobi Çölü görülmektedir.

1.2.1 İklim

Moğolistan, Orta Asya’da yer alan, etrafı yüksek dağlarla çevrili, denize kıyısı olmayan, dört mevsim birbirinden farklı özelliklerin görüldüğü sıcaklık değişimlerinin oldukça yüksek yaşandığı bir ülkedir⁹. Tüm bu durumlar göz önüne alındığında Moğolistan şart kara ikliminin görüldüğü bir ülke olarak karşımıza çıkar.

Ülkede kış mevsiminin ortalama sıcaklığı -30°C derece iken yazın ortalama sıcaklığı ise 26°C’dir. Bu sıcaklık farkı bölgeler arasında oldukça fark edilir derecededir. Ülkenin batı kısmında ortalama sıcaklığın -40°C düşmesi buna bir örnektir.

Mevsimlerin yağış durumuna bakılırsa; Batı bölgesinde 300-400mm arasında kar, yağmur yağışları görülürken, doğu bölgesinde 250-300mm, çöllerde ise bu oran daha çok düşerek 50-150mm’dir. Bu yağışların %85’i nisan ile eylül ayları arasında meydana gelmektedir. Ülkede en soğuk hava koşulları Kasım ayı ile mart ayı arasında görülmektedir. Ülkenin rüzgar hızına baktığımızda meteoroloji kurumun yaptığı son araştırmalara göre, yılın ortalama rüzgar hızı 4.0 m/sn’den fazladır. Moğolistan topraklarının %41,3’ü çöllerle kaplıdır. Bu nedenle çöl rüzgârları oldukça yoğun ve özellikle ilkbahar mevsiminde bu yoğunluk daha çok artarak %61 oranında kendini göstermektedir.

1.2.2 İdari Yapısı

Moğolistan vilayet temelinde örgütlenmiş idari yapısıyla sistematik bir devlettir. Başkent Ulan Bator dışında 21 vilayet vardır. Vilayetler ilçelerden, ilçeler ise muhtarlıklardan oluşur ve yerel yönetim seçimini kazananlardan oluşan İl Genel Meclisi tarafından yönetilirler¹⁰.

⁸ www.mongolayalal.mn

⁹ Mongol Orni Uur Amisgaliin Oorchlolt ba Hunii Hogjild Uzuuleh Tuunii Noloo.

¹⁰ Mongol Ulsiin Zasag Zahirgaa, Nutag Devsgeriin Negj, Tuunii Udirdlaga, 57-r zuil

Şekil-2: Moğolistan Hükümeti

Nüfus sayısı ve yüzölçümü bakımından birbirinden farklı olup nüfusu 12.500-122.000 arasında değişmektedir. En büyük vilayetin yüzölçümü 165.2 bin km²'dir. Başkent Ulan Bator 9 belediye ve birincil idari birim olan 121 alt mahalleden oluşur. Ulan Bator, başkent olmanın ötesinde, Moğolistan'ın ekonomi, ticaret ve kültür merkezidir. 1960 ile 1970 yıllarında kurulan Darkhan, Erdenet gibi büyük şehirler de başkent Ulan Bator'un idari yapısına ayak uydurmaya çalışmaktadırlar. Vilayet merkezlerinde yerel idareler, adli kuruluşlar, tiyatro, okul, hastane, üretim işletmeleri yerleşik olarak faaliyet göstermektedir.

Vilayet merkezindeki nüfusun çoğu hafif endüstri, hizmetler ve küçük işletmelerde çalışırken, ilçe ve köylerde yaşayan vatandaşlar ise ziraat sektöründe çalışmaktadır. Tablo-1'de Moğolistan'ın idari üniteleri toprak alanı ve nüfus yoğunluğu olarak verilmiştir. Bu verilere dayanarak inceleyecek olursak batı bölgesi 415,7 yüzölçümünde 0,98 nüfus yoğunluğuna, Khangai bölgesi 384,3 yüzölçümünde 1,47 nüfus yoğunluğuna, Merkez bölgesi 473,6 yüzölçümünde 0,95 nüfus yoğunluğuna, Doğu bölgesi 286,6 yüzölçümünde 0,70 nüfus yoğunluğuna ve Ulan Bator 4,7 yüzölçümünde 236,67 nüfus yoğunluğuna sahip olduğu kaydedilmiştir. Bu verilerden yararlanılarak Ulan Bator'un idari yapısı diğerlerine oranla çok daha gelişmiş olduğunu görmekteyiz. Ve sırasıyla bu idari bölgeleri gelişmişlik sırasına göre Khangai, Doğu, Batı ve Merkez Bölgeleri şeklinde sıralayabiliriz. Tablo-2'de ise Moğolistan'ın kendi şehirleri arasındaki uzaklık verilmiştir.

Tablo-1: Moğolistan'ın Toprak Alanı ve Nüfus Yoğunluğu

Şehir	Merkez	Bölge ve Bölge İçindeki İllerin				
		Yüz Ölçümü (binkm ²)		Nüfus Yoğunluğu (km ²)		
Moğolistan'ın Toplam Yüz Ölçü		1564,9		1,75		
Batı Bölge	Bayan Olgii	Bayan Olgii	415,7	45,8	0,98	2,22
	Govi Altai	Govi Altai		141,6		0,42
	Zavkhan	Zavkhan		82,6		0,96
	Uvs	Uvs		69,6		1,13
	Khovd	Khovd		76,1		1,16
Khangai Bölge	Arkhangai	Arkhangai	384,3	55,3	1,47	1,67
	Bayan Khongor	Bayan Khongor		115,6		0,74
	Bulgan	Bulgan		48,7		1,28
	Orkhon	Orkhon		0,8		102,93
	Ovorkhangai	Ovorkhangai		62,9		1,87
	Khovsgol	Khovsgol		101,0		1,23
Merkez Bölge	Govisumber	Govisumber	473,6	5,5	0,95	2,42
	Darkhan Uul	Darkhan Uul		3,3		27,29
	Dornogovi	Dornogovi		109,4		0,53
	Dundgovi	Dundgovi		74,7		0,64
	Omnogovi	Omnogovi		165,2		0,30
	Selenge	Selenge		41,5		2,49
	Tov	Tov		74,0		1,20
Doğu Bölge	Dornod	Dornod	286,6	123,6	0,70	0,60
	Sukhbaatar	Sukhbaatar		82,3		0,67
	Khentii	Khentii		80,7		0,89
Başkent	Ulan Bator			4,7		236,67

Kaynak: Administration of Land Affairs, Geodesy and Cartography, 2007

Tablo-2: Şehirler Arası Uzaklık (km)

<i>Ulan Bator</i>	<i>Tsetserleg</i>	<i>Olgii</i>	<i>Bayan Khongor</i>	<i>Bulgan</i>	<i>Altai</i>	<i>Sainshand</i>	<i>Choibalsan</i>	<i>Mandalgovi</i>	<i>Uliastai</i>	<i>Arvaikheer</i>	<i>Dalanzadgad</i>	<i>Baruun Urt</i>	<i>Sukhbaatar</i>	<i>Khovd</i>	<i>Murun</i>	<i>Underkhaan</i>	<i>Zuunmod</i>	<i>Ulaangom</i>	<i>Darkhan</i>	<i>Erdenet</i>	<i>Choir</i>		
	477																						
	1709	1085																					
	639	191	1070																				
	336	202	1367	473																			
	1037	589	672	398	871																		
	450	927	2159	853	776	1286																	
	681	1138	2370	1300	997	1698	520																
	275	752	1579	509	611	907	344	136															
	1023	546	725	470	828	195	1423	1684	973														
	431	255	1278	208	364	606	545	1092	301	678													
	575	634	1657	500	743	898	499	1031	300	970	379												
	565	1042	2274	1204	901	1602	334	193	664	1588	839												
	321	617	1702	808	335	1368	771	582	598	1163	752	888											
	1487	1039	222	848	1321	450	1937	2148	1357	503	1056	2052	1806										
	779	379	928	570	348	585	1229	1440	1064	390	634	1354	683	893									
	338	815	2047	977	674	1375	302	823	417	1361	769	717	659	1825	1117								
	43	520	1752	682	379	1080	430	704	232	1066	474	717	566	407	1530	822	313						
	1417	940	291	1131	1026	693	1567	2078	1692	529	1195	1992	1361	243	678	1755	1460						
	223	519	1604	862	240	1260	573	884	498	1065	654	798	96	1710	588	531	266	1266					
	373	338	1423	529	59	927	523	1034	648	884	635	948	279	1380	407	711	416	1085	180				
	223	700	1766	896	569	1094	226	439	187	1245	664	480	544	1710	1002	235	204	1640	446	596			

Kaynak: Research & Mentoring Center of Roads, 2007

1.2.3 Siyasi Durumu

1921 yılında Moğolistan Halk Partisi (1925'ten sonra Moğolistan Halkının Devrimci Partisi-MHDP-adını almıştır) Sovyetler Birliği'nin desteği ile iktidara getirilmiştir. 1990 yılına gelene kadar MHDP varlığına izin verilen tek parti olmuştur¹¹. Söz konusu parti Sovyet Birliği'nin Komünist Partisi'nin etkisinde kalmış ve Moğolistan'ın ekonomik ve politik yapısını Sovyetler Birliği'ne göre şekillendirmiştir.

Tek partili düzene son verilmesi amacıyla Aralık 1988'de halkın demokrasi talebi için oluşturulan gösteriler 1990 yılının ocak ayına kadar sürmüştür. Bu dönem itibarıyla birçok siyasi parti kurulmuştur. Bu durumlar karşısında MHDP'nin tek parti konumu büyük sıkıntıya düşmüş, kendi bünyesinde büyük değişiklikler yapmaya zorlanmıştır. Bu yaşanan olaylar anayasanın değiştirilmesine ve parlamenter sisteme geçmeyi zorunlu kılmıştır. Temmuz 1990'da yapılan serbest seçimlerde kendini yenileyen MHDP mecliste sandalyelerin %80'nini kazanarak iktidar olmuştur.

Yeni Anayasa ile insan hakları, özel mülkiyet ve güçler ayrılığına dayanan bir devlet yapısı oluşturulmuştur. Yasa yapma yetkisi, Moğolistan Büyük Millet Meclisi'nindir. Bu yetki devredilemez. Anayasaya göre cumhurbaşkanı aynı zamanda devlet başkanıdır ve halkın oyuyla dört yılda bir seçilmektedir¹².

Moğolistan'da Cumhurbaşkanı, doğrudan halkoyu ile seçilmektedir. Cumhurbaşkanlığı adayları parlamentoda milletvekili bulunan partiler tarafından gösterilmektedir. Cumhurbaşkanlığı seçimleri dört yılda bir yapılmaktadır. İlk Cumhurbaşkanlığı seçimleri 1993 yılında yapılmıştır. Cumhurbaşkanı, üst üste iki dönem seçilebilmektedir. Yasa konusu olan düzenlemeler, başka kamu kuruluşlarına bırakılamaz. Yasa önerme yetkisi Bakanlar Kurulu ve Milletvekillerine aittir. Milletvekili seçimleri 4 yılda bir yapılmakta ve 76 milletvekili seçilmektedir, en az 8 sandalye sahibi olan partiler mecliste grup kurabilmektedir. Ayrıca cumhurbaşkanının yasaları veto etmek yetkisi bulunmakta, ancak 76 sandalyeli tek meclisten oluşan parlamento 2/3 çoğunlukla (51 oyla) bu vetoyu aşabilmektedir. Meclisteki 76 sandalyeden en fazla milletvekiline sahip olan partiden cumhurbaşkanının onayıyla başbakan seçilir¹³.

¹¹Uls Tor Sudlal, Otgontenger İh Sarguuli, 2004

¹²Mongol Ulsiin Undsen Huuli, Ulan Bator 1992

¹³ Mongol Ulsiin Songuuliin Eronhii Horoo

Moğolistan bakanlar kurulunda 16 tane bakanlık bulunmaktadır. Bunlar:

- Adalet Bakanlığı,
- Çalışma Bakanlığı,
- Çevre Bakanlığı,
- Dışişleri ve Ticaret Bakanlığı,
- Eğitim ve Bilim Bakanlığı,
- Ekonomik Bakanlığı,
- Enerji ve Gıda Bakanlığı,
- Ziraat ve Hafif Sanayi Bakanlığı,
- İnşaat ve Kentsel Kalkınma Bakanlığı'dır.
- Kültür, Spor ve Turizm Bakanlığı,
- Madencilik Bakanlığı,
- Maliye Bakanlığı,
- Sağlık Bakanlığı,
- Savunma Bakanlığı,
- Sosyal Güvenlik Bakanlığı,
- Ulaştırma Bakanlığı

Son 5 yılda Parlamentoda En Çok Milletvekili Bulunduran Siyasi Partiler:

- Moğolistan Halkının Devrimci Partisi (MHDP-MPRP)
- Demokratik Parti (DP)
- Moğolistan Sivil İrade Partisi (SWP)

2008 yılından günümüze Parlamento Dışındaki Belli Başlı Siyasi Partiler:

- Moğolistan Cumhuriyetçi Partisi (MCP)
- Anavatan Partisi (Moğolistan Demokratik Yeni Sosyalist Partisi-MDYSP)
- Moğolistan Ulusal Demokratik Partisi (MDP)

1.2.4 Nüfus Göstergeleri

Moğolistan'ın nüfusu 2.869,5'dir¹⁴. Nüfusun %76'sını Khalkh Moğolları, %8'ini diğer Moğollar, %5'ini Kazak Türkleri, kalanı Türkler, Ruslar ve Çinler oluşturmaktadır. Moğollar Turan ırkının klasik tiplerindedir. Bunların belirgin özellikleri, brekasefalik kafatası, kalın koyu ve kumral saç, seyrek sakal, ucu kalkık ve basık burun, çekik ve ela, kahve gözlerdir.

¹⁴ Moğolistan İstatistik Kurumu, 2012

En kalabalık Moğol azınlık grupları eyaletlerinde yaşayan Oryatlar ve Ulan Bator'un kuzeyinden itibaren Sovyet sınırına kadar olan bölgede Selenge Vadisinde bulunan Buryatlardır. Güneydoğuda Dariganga Moğolları, kuzeybatıda Khubsgul Gölü yakınında Darkhat Moğolları yaşamaktadır.

Müslüman Kazak Türkleri, Moğol olmayan en kalabalık azınlık grup olup ülkenin batı kesiminde muhtar bir araziye sahiptirler. Sınırlı sayıdaki Ruslar, Ulan Bator ve diğer yerleşim merkezlerinde bulunur. Moğolistan'ın nüfusunu dönemlere göre inceleyecek olursak; Moğol İmparatorluğu döneminde nüfusu 1 milyon, Yuan İmparatorluğu döneminde 2 milyon civarında, Cumhuriyet dönemiyle birlikte günümüz nüfusu 2869,5'e ulaşmıştır (İrgenii Ulsiin Burtgeliin Gazar, 2012). Özellikle 1950-1980 yılları arasında nüfus hızla artmıştır.

Tablo-3'de 2001 ve 2012 yılları arasında doğum sayısına bağlı olarak değişen genel nüfusu açıklamaktadır. Tablo-3'e göre; 2001 ve 2004 yılları arasında doğum sayısında azalma meydana gelmiştir. 2005 ve 2009 yılları arasında doğum sayısı giderek artmıştır. 2010 yılında doğum sayısında azalış olmasına rağmen 2011-2012 yılları arasında doğum sayısı artmıştır.

Şimdi genel nüfusa baktığımızda; 2002-2004 yılları arasında doğum sayısında bir azalış olmasına rağmen toplam genel nüfusu 2002 yılında 2475,4; 2003 yılında 2504,0; 2004 yılında 2255,2 bin kişi ulaşarak sürekli artmıştır. 2005-2009 yılları arasında doğum sayısındaki artışa paralel olarak toplam genel nüfus da artmıştır. 2005 yılında 2562,8; 2006 yılında 2594,1; 2007 yılında 2635,1; 2008 yılında 2683,4; 2009 yılında 2736,8 olarak arttığını göstermektedir. 2010 yılında 2780,8; 2011 yılında 2834,2; 2012 yılında ise 2869,5'e ulaşarak nüfusta sürekli artış meydana gelmiştir.

2012 yılındaki bu artışı bir önceki seneyle kıyasladığımızda toplam nüfus 35,3 bin kişi artmıştır. Bin kişi başına ölüm, bin kişi başına doğum ve doğal değişime bakarsak son üç sene içinde doğum sayısı artmış, ölüm sayısı ise azalmıştır. 2012 yılındaki doğum sayısı ile ölüm sayısı arasındaki fark 21 olarak gerçekleşmiştir. Bu sayı Moğolistan'ın nüfus artışında önemli bir etkidir. Diğer bir etken ise sağlıklı bir şekilde doğum yapan anne ve bebek sayısıdır. 2012 yılında doğum yapan anne sayısı 74,474; bebek sayısı ise 74,778'dir.

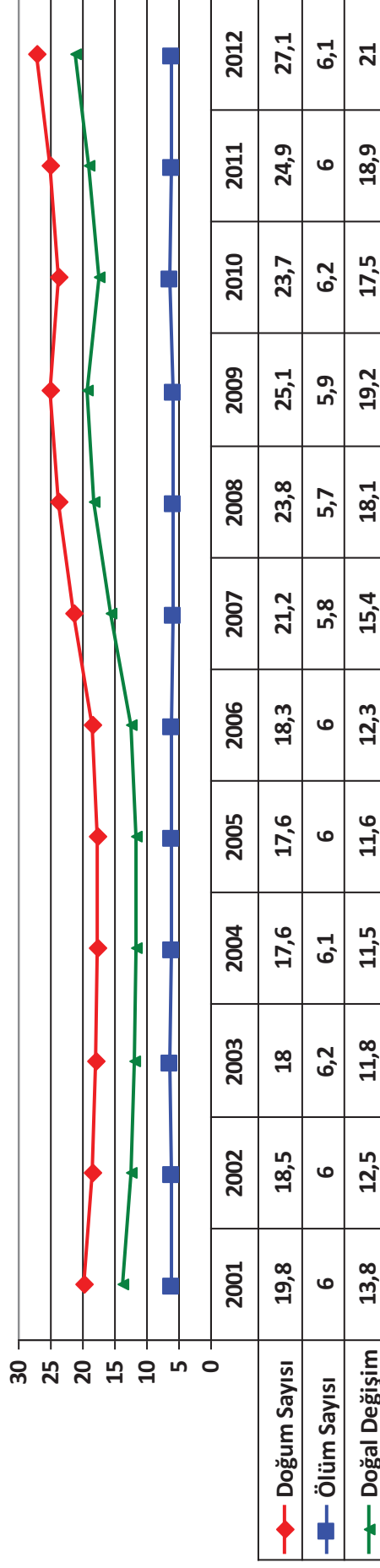
Tablo-3: Moğolistan'ın Genel Nüfusu (bin kişi)

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Moğolistan'ın Nüfusu	-	2475,4	2504,0	2255,2	2562,8	2594,1	2635,1	2683,4	2736,8	2780,8	2834,2	2869,5
Doğum Sayısı	48,4	45,7	44,8	44,6	45,2	47,4	56,8	63,3	68,3	65,9	70,6	74,8

Kaynak: Moğolistan İstatistik Kurumu, Nüfus İstatistikleri, www.toollogo2011.mn, Sağlık Bakanlığı

Nüfus teki değişim doğum ve ölüm sayısına bağlı olarak farklılık göstermektedir. Aşağıdaki grafikte ise nüfusun doğal değişimi açıklanmaktadır.

Şekil-3: 1000 Kişi Başına Doğum, 1000 Kişi Başına Ölüm ve Doğal Değişim

Kaynak: Moğolistan İstatistik Kurumu-www.nso.mn, Sağlık Bakanlığı

Doğal değişim 2001 yılında 13,8, 2002 yılında 12,5, 2003 yılında 11,8, 2004 yılında 11,5 oranlarında azalırken; 2005 yılında 11,6, 2007 yılında 12,3, 2008 yılında 18,1, 2009 yılında 19,2 oranlarında sürekli artmıştır. 2010 yılında ölüm sayısı diğer yıllara göre artarken doğum sayısı azalmış ve bu nedenle doğal değişim 17,5 olarak azalmıştır. 2011 ve 2012 yıllarına baktığımızda doğal değişim artmıştır¹⁵.

Tablo-4’de ise toplam nüfus, doğum-ölüm sayısı, doğal artış, evlenme ve boşanma oranları incelenmektedir.

Tablo-4: Sene Sonu Doğum, Ölüm, Evlilik ve Boşanma Oranları (bin kişi)

Yıllar	Toplam Nüfus	Doğum Sayısı	Ölüm Sayısı	Doğal Artış	Evlenme Oranı	Boşanma Oranı
2002	2474,5	46 922	15 857	31 065	13 514	688
2003	2504,0	45 723	16 006	29 717	14 572	884
2004	2533,1	45 501	16 404	29 097	11242	1 098
2005	2562,1	45 326	16 480	28 846	14 993	1 622
2006	2594,1	49 092	16 682	32 410	48 996	1 448
2007	2635,2	56 636	16 259	40 377	40 965	1 757
2008	2683,4	63 768	15 413	48555	32 982	1 901
2009	2736,8	68,8	15,0	53,8	33 800	1 955
2010	2780,8	65,9	15,8	50,1	33 606	2 459
2011	2834,2	70,6	16,7	53,9	8 775	2 994
2012	2869,5	74,8	18,8	56,0	11 702	3 248

Kaynak: Sosyal Güvenlik Bakanlığı-www.khun.gob.mn, Sağlık Bakanlığı Moğolistan İstatistik Kurumu-www.nso.mn

Bir sonraki tablo-5’de ise yaşlara ve cinsiyetlere göre nüfus dağılımı açıklanmaktadır. Bu tabloya baktığımızda 0-14, 15-29, 30-49, 50+ yaş gruplarının artması, Moğolistan’ın genel nüfusunun artmasını sağlamıştır.

¹⁵ MU-n Eronhiilogchiin Tamgiin Gazar, Shinjleh Uhaanii Akademiin Harya Undesnii Hugliin Hureelen, Hun Amin Nuagshilt, Suurishil Hodolmoriin Zah Zeeliin Sudalgaa

Tablo-5: Moğolistan'ın Yaşlara ve Cinsiyete Göre Yıl Sonu Nüfus Oranı (bin kişi)

Yaş Grubu	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Toplam	2474,5	2504,0	2533,1	2562,4	2594,1	2635,2	2683,4	2736,8	2780,8	2834,2	2869,5
Bayan	1247,3	1261,7	1276,4	1291,2	1329,5	1350,8	1373,6	1398,1	1429,1	1459,6	-
0-14	808,3	817,2	826,7	836,3	740,0	753,2	755,1	755,5	758,1	753,8	-
Bayan	404,6	409,6	414,1	419,1	367,2	373,0	373,4	371,1	374,3	-	-
15-29	781,3	790,4	799,6	808,8	793,7	808,0	822,6	839,7	848,4	-	-
Bayan	387,8	392,3	369,9	401,5	406,0	313,3	418,6	427,2	433,4	-	-
30-49	623,9	631,2	638,5	645,9	728,2	740,6	757,9	784,5	806,2	-	-
Bayan	314,6	318,2	321,8	325,5	377,2	384,4	392,9	407,4	419,9	-	-
50+	262,3	265,2	268,3	271,4	332,9	333,4	347,9	356,1	368,1	-	-
Bayan	140,3	141,8	143,6	145,1	179,1	180,1	188,7	192,4	201,5	-	-

Kaynak: Moğolistan İstatistik Kurumu, Nüfus İstatistikleri

Tablo-6'da Moğolistan'ın ortalama yaşam süresi ile başkent Ulan Bator'un ortalama yaşam süresi kıyaslanmaktadır.

Tablo-6: Nüfusun Ortalama Yaşam Süresi

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Ulan Bator	-	-	-	65.28	65.91	66.34	66.80	67.46	68.27	68.33	69.48
Moğolistan	63,51	63,63	64,58	64,58	65,21	65,85	66,54	67,23	67,96	68,05	68,32

Kaynak: Moğolistan İstatistik Kurumu, Nüfus İstatistikleri

Nüfusun büyük bir bölümü belli başlı merkezlerde toplanmıştır. Örneğin, 2012 yılında başkent Ulan Bator'da 1314,2 bin kişi yaşıyor ve bu sayı toplam nüfusun %45.7'ini oluşturuyordu. (Mongolian İstatistik Kurumu 2012)

Tablo-7: Ulan Bator'un Moğolistan'a Göre Nüfus Dağılımı

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Moğolistan'ın Toplam nüfusu	2474,5	2504,0	2533,1	2562,4	2594.1	2635.2	2683.4	2736.8	2780.8	2834.2	2869.5
UlanBator'un Nüfusu	846,5	893,4	928,5	965,3	1053.5	1098.8	1147.7	1196.8	1244.4	1287.1	1314.2
UlanBator Nüfusunun Toplam nüfus içerisindeki yeri(%)	34,2	35,6	36,6	37,6	40.6	41.6	42,7	43,7	47,7	45.4	45.7

Kaynak: www.ubstat.mn, www.ulaanbaatar.mn, statis.ub.gov.mn

Ulan Bator'da nüfus 2002 yılında %34,2, 2003 yılında %35,6, 2004 yılında %36,6, 2005 yılında 37,6, 2006 yılında 40,6, 2007 yılında 41,6, 2008 yılında %42,7, 2009 yılında %43,7, 2010 yılında %47,7 oranlarında artış gösterirken¹⁶, 2011-2012 yılları arasında azalmıştır.

Tablo-8'de sadece başkent Ulan Bator'un nüfusu görülmektedir. Nüfusu doğum-ölüm sayısı, gelen ve giden sayılarını etkilemektedir. Tablo-8'e baktığımızda Ulan Batordaki doğum sayısı 2000-2009 yılları arasında artarken, 2010 yılında azaldığı ve 2011-2012 yılları arasında yine arttığı görülmektedir. Ölüm sayısına baktığımızda ise sürekli olarak farklılıklar göstermiştir. Gelen sayısının en az olduğu 2001 yılında gelen sayısı 11,608 iken en fazla olduğu 2004 yılında gelen sayısı 68,808 olmuştur. Giden sayısı ise 2002 yılında en düşük 578, 2010 yılında ise en yüksek 14,547'e ulaşmıştır.

¹⁶ CH. Bayanchimeg, B. Batbayar, Ulaanbaatar Hotiin Hun Am, Ediin Zasgiin Uil Ajillagaa.

Tablo-8: Ulan Bator'un Nüfus Göstergeleri

Yıllar	Nüfus (yılın başında)	Doğum Sayısı	Ölüm Sayısı	Gelen Sayısı	Giden Sayısı	Nüfus (yılın sonunda)
2000	760.077	11.771	5.037	19.918	592	773.613
2001	773.613	12.339	5.069	11.608	782	790.878
2002	790.878	12.652	4.996	23.840	578	821.796
2003	821.796	13.571	5.552	40.760	693	869.912
2004	869.912	14.795	6.017	68.808	1.346	915.531
2005	915.531	15.465	5.972	30.207	2.821	952.410
2006	952.410	18.089	6.417	29.633	6.523	987.192
2007	987.192	22.721	6.417	29.112	7.434	1.025.174
2008	1.025.174	25.426	6.336	33.407	10.199	1.067.719
2009	1.067.719	27.943	6.310	28.337	10.723	1.106.719
2010	1.106.719	26.828	7.064	39.701	14.547	1.161.785
2011	1.161.785	30.226	7.768	28.593	8.502	1.206.610
2012	1.206.610	33.324	7.6	19.9	7.0	1.227.0

Kaynak: Moğolistan İstatistik Kurumu, Nüfus İstatistikleri, www.ulanbaatar.mn, statis.ub.gov.mn

Tablo-8'e bakıldığında, diğer şehirlerden başkent Ulan Bator'a gelen kişi sayısının artmasındaki nedenler; sağlık koşulları, kaliteli eğitim düzeyine sahip olma isteği, iyi iş olanakları ve buna bağlı olarak yüksek gelir elde etme arzusudur. Bu gibi olanaklara sahip olmak için Ulan Bator'a gelen kişiler Başkent'in nüfus oranının artmasına yol açarak burada aşırı bir yoğunluk, diğer bölgeler de ise bir azalışa sebep olmaktadır.

1.2.4.1 Eğitim Durumu

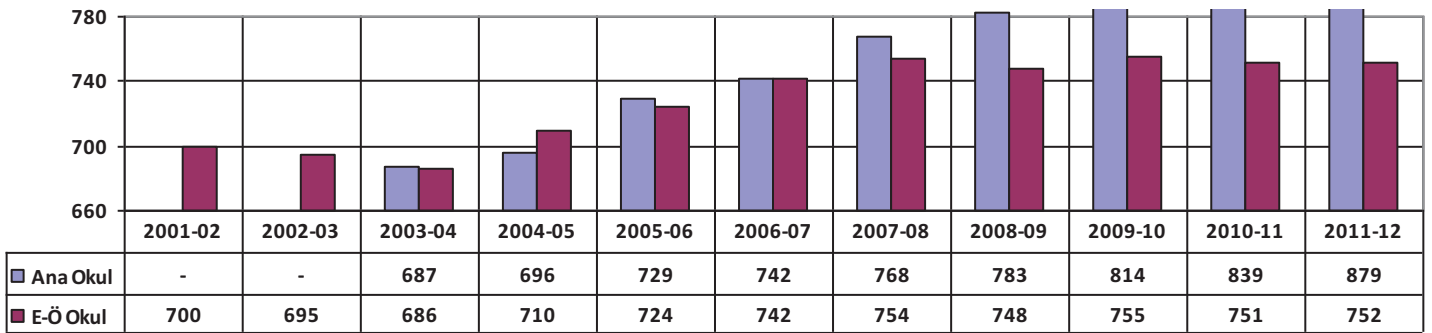
Bir ülkenin gelişmişliği; o ülke insanların iyi ve sürekli eğitim almaları ve bununla kazandıkları bilgi ve becerilerle ekonomik büyümeye yapabilecekleri katkıya bağlıdır. Kalkınmanın beyni olan bireyin bilinçlendirilmesi, arama, çalışma, öğrenme ve düşünme isteği ile donatılması gerekir. Bunun için, sosyoekonomik gelişmenin en önemli itici gücü ve verimlilik artışının en önemli unsuru, toplumun ve işgücünün eğitim düzeyidir¹⁷. Ülkenin ekonomik ve sosyal bakımdan gelişmesi için artan nüfusun mutlaka eğitime ihtiyacı vardır. Bu artan nüfus karşısında devletin eğitim kurumlarının sayısını arttırması gerekmektedir.

1990 yılından sonra Moğolistan'da eğitim alanında büyük değişimler yaşanmıştır. 1993 yılında devlet öğrencilere eğitim harcı başlığı altında bir fon ayırmıştır. Bu fon 1993-1995 yılları arasında eğitim seviyesi iyi olup maddi olanakları el vermeyen öğrencilere

¹⁷ Ediin Zasgiin Bodlogo, Orsoldoh Chadvariin Suşalgaanii Tov, 2011.

verilirken, 1996-1999 yılları arasında eğitim seviyesine bakılmadan tüm maddi sıkıntısı olan öğrencilere verilmeye başlamıştır. Bu destek fonları 2000 yılından itibaren diğer yıllara ilave olarak anne ve/veya babası olmayan çocuklara ve kamuda çalışan ailelerin çocukları da kapsayıp daha geniş öğrenci kitlesine ulaşmıştır¹⁸. Bu eğitimin gelişmesi için fon uygulamaları başladıktan sonra 1993-2012 yılları arasında 1 yasa çıkarılmış, 2 yargı, 13 karar verilmiştir¹⁹. Bu bilgiler çerçevesinde 2004-2011 yılları arasında toplam 591.015 öğrenciye 243,195,400,000 tug bütçe ayrılmıştır. 2009 Cumhurbaşkanı seçim döneminde TS.Elbegdorj, seçilmesi durumunda, 1990'li yıllarda verilen koşulsuz ve ödemesiz öğrenci destek burslarını tekrar uygulayacağını vadetmiştir²⁰. 2009 yılında seçilen Cumhurbaşkanı TS.Elbegdorj, yukarıda bahsettiğimiz eğitimdeki vaatlerini 2011 yılında yasaya dönüştürüp onaylamıştır. Bu yasa, 2012 yılının Ocak ayından itibaren her öğrenciye 70.200 tug verilecek şekilde uygulamaya geçmiştir. Şekil-4'de; her yeni eğitim-öğretim döneminde ana okulu ve genel eğitim okulları sayısını görmekteyiz. Ana okulu sayıları incelediğinde 2003-2004 eğitim öğretim döneminde 687, 2004-2005'de 696, 2005-2006'da 729, 2006-2007'de 742, 2007-2008'de 768, 2008-2009'da 783, 2009-2010'da 814, 2010-2011'de 839, 2011-2012'de 879'a ulaşarak sürekli bir artış olduğunu görmekteyiz. Bu artış bize doğumların artışı ve sağlıklı bir nüfusun olduğunu göstermektedir.

Şekil-4: Ana Okul ve Eğitim-Öğretim Okul Sayıları

Kaynak: Eğitim Bakanlığı, Moğolistan İstatistik Kurumu

Şekil-5'de ise bütün eğitim kurumlarındaki öğrenci sayıları yıllar itibarıyla verilmiştir. Bu tabloda yıllar geçtikçe eğitimde öğrenci sayısının arttığı, devletin genç kitledeki eğitime yöneltmek için teşvik edici kampanyalar düzenlediği ve ayrıca

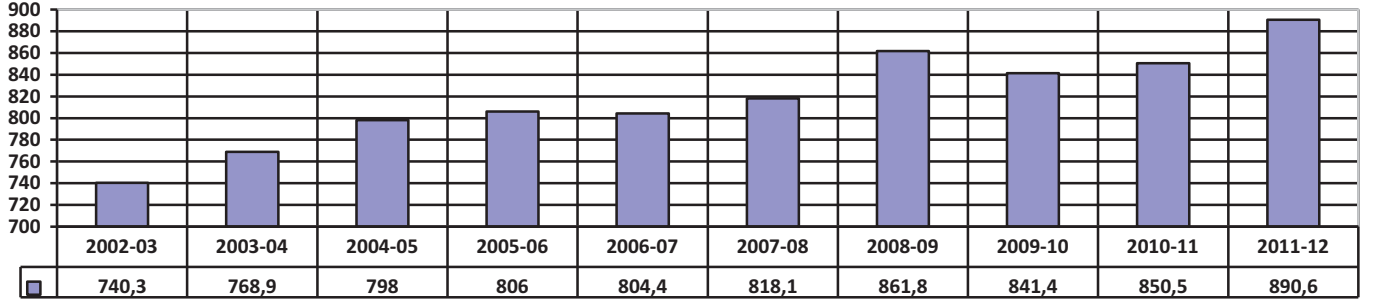
¹⁸ BSSHUY, 2006.

¹⁹ Eğitim Bakanlığı

²⁰ Ardchilsan Namiin Muriin Hutulbur, 2009

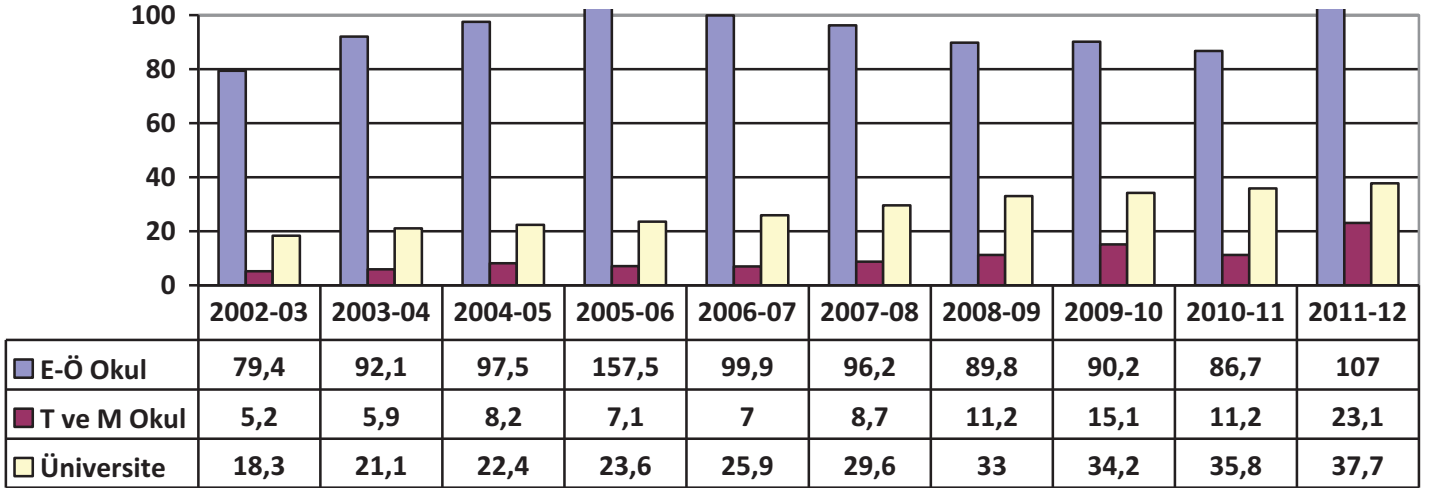
öğrencilerin de eğitime olan ilgilerin bu nedenle arttığı görülebilir. Örneğin; 2002 yılı itibarıyla Moğolistan, öğrenci sayısını artırmak amacıyla, genel eğitim kurumlarındaki yelpazeyi genişletme politikasıyla teknik eğitim kurumu, mesleki eğitim kurumları gibi daha özel ve mesleki kurumlar oluşturularak öğrencinin eğitime ilgisini arttırılmıştır.

Şekil-5: Bütün Eğitim-Öğretim Kurumlarındaki Öğrenci Sayısı

Kaynak: Eğitim Bakanlığı, Moğolistan İstatistik Kurumu

Şekil-6: Bütün Eğitim-Öğretim Kurumlarına Göre Mezun Sayısı

Kaynak: Eğitim Bakanlığı, Moğolistan İstatistik Kurumu

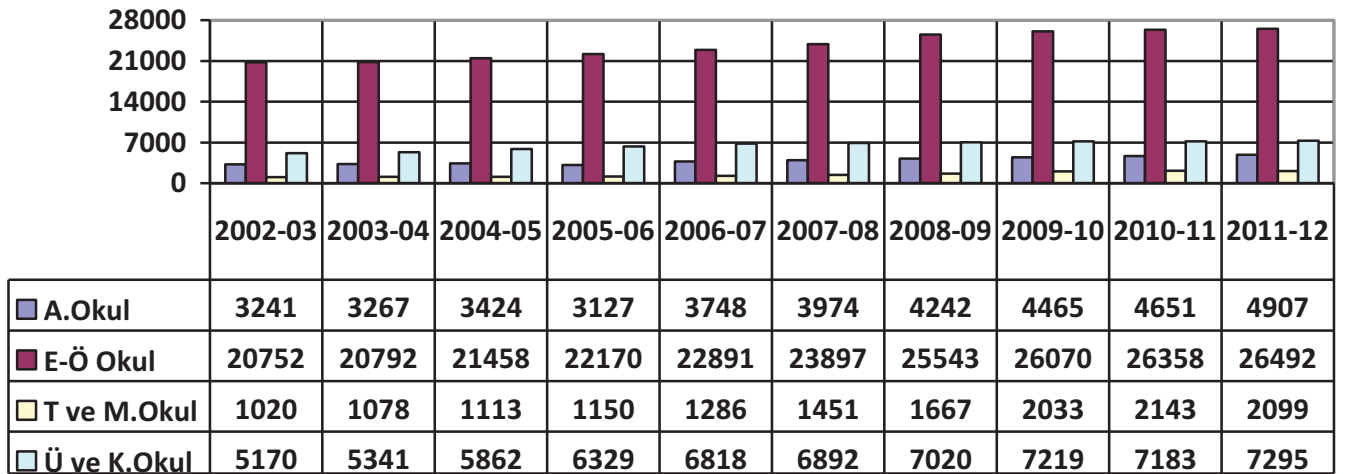
Eğitim kurumlarının nitelikli insan gücü yetiştirme işlevinin yanı sıra, toplumun kültürünü tanıtmaya, yayma ve araştırma yoluyla geliştirme işlevi de önem taşımaktadır. Yükseköğretim kurumlarında yürütülen bilimsel araştırma faaliyetlerinden elde edilen bulgular, toplumdaki tüm kurumların bilinçlendirilmesi, geliştirilmesi ve değiştirilmesinde etkin rol oynadığını göstermiştir. Şekil-6'da nüfusun genel eğitim seviyesinin tamamladığı

görülür. Aynı zamanda mesleklere yönelik eğitilmiş personelin artışı görülmekte ve yıllara oranla eğitilmiş nüfusun ülkenin iş gücü artışında da büyük bir rol oynadığı gözlemlenmektedir. Örneğin; Moğolistan 2001 yılından itibaren, eğitim uygulamalarına ilaveten 2 ve daha fazla yıl çalışan ve akademik eğitim almak isteyen kamu personeli için eğitim destek bursu olanağı tanımıştır(Bolovrol Soyol Shinjleh Uhaanii Yam).

Şekil-7'e bakıldığında genel eğitim kurumlarındaki öğretmen sayısının yıllara oranla artışını iki şekilde yorumlayabiliriz;

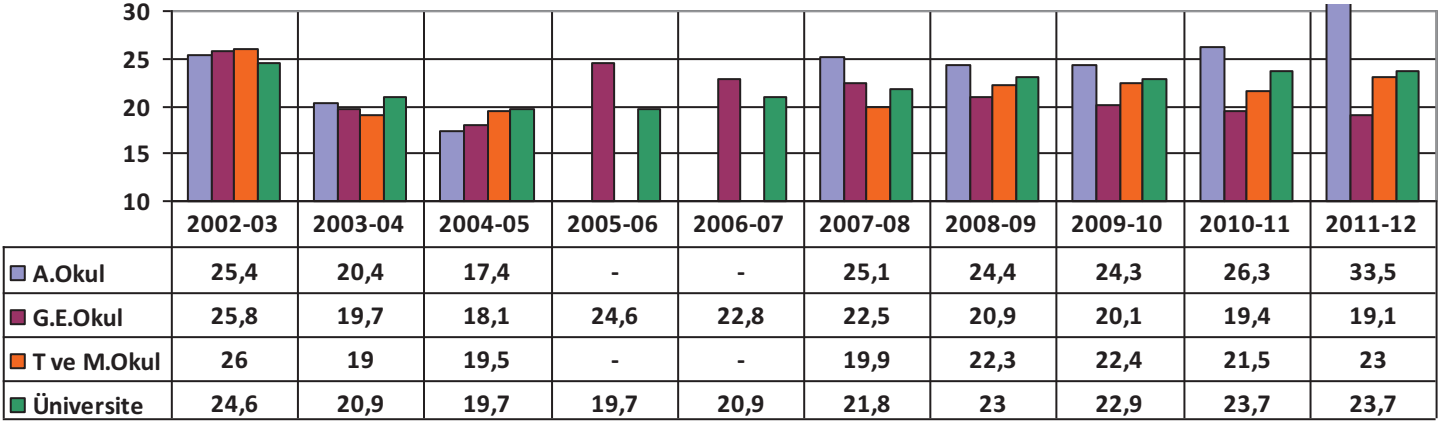
- 1) Genel eğitimdeki nüfusun fazlalığı,
- 2) Devletin referans olarak belirlediği okullarda eğitim düzeyinin yükseltilmesidir.

Şekil-7: Eğitim-Öğretim Kurumlarındaki Öğretmen Sayısı

Kaynak: Eğitim Bakanlığı, Moğolistan İstatistik Kurumu

Şekil-8: Bütün Eğitim-Öğretim Kurumlarındaki Öğretmen Başına Düşen Öğrenci Sayısı

Kaynak: Eğitim Bakanlığı, Moğolistan İstatistik Kurumu

Şekil-8’de ise bütün eğitim kurumlarındaki öğretmen başına düşen öğrenci sayıları verilmiştir. Genel eğitim okullarını ayrıntılı olarak incelersek; 2005-2006 eğitim-öğretim döneminde 24,6, 2006-2007’de 22,8, 2007-2008’de 22,5, 2008-2009’da 20,9, 2009-2010’da 20,1, 2010-2011’de 19,4, 2011-2012’de 19,1 olarak azaldığını görmekteyiz. Fakat diğer kurumlarla kıyasladığımızda öğretmen başına düşen öğrenci sayısının azalmasının nedeni devletin genel eğitim kalitesini arttırmak isteğinden kaynaklanmaktadır.

Sonuç olarak, devlet eğitimdeki kaliteyi artırarak ekonomik refaha daha iyi ve hızlı ulaşılacağını öngörmüştür. Bu nedenle yeni eğitimcilerin ücretlerini, yeni kurum ve dersliklerin yapımını ve bu kurumlarda çalışacak personellerin ücretlerini devlet karşılayacaktır. Bu sayede devlet yetişen eğitilmiş bir nesil ile potansiyeli yüksek olan bir nüfus kazanmış olacaktır.

1.2.4.2 Çalışma ve İşgücü Özellikleri

Nüfus artışına paralel olarak toplam çalışan işgücü sayısı artmıştır. Öte yandan planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçiş sürecinde ekonomik büyüme hızının yavaşlaması sonucu işsizlik oranı 2000 yılına kadar sürekli yükselmiş ve 2000 yılından itibaren ise istikrarlı bir şekilde düşmüştür²¹.

²¹ G. Sainzaya, Hudulmur Erhlelt ba Ajilguidel, SHUİS, KTMS

Tablo-9: Yıl Sonu İstihdam

Yıllar	2000	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Çalışma Çağındaki Nüfus (bin)	1374,4	1439,2	1488,9	1529,0	1577,0	1619,6	1642,2	1688,7	1704,4	1863,4	1798,4	-
Bayan	676,5	739,1	765,4	790,3	815,3	835,2	848,8	870,8	877,9	960,8	-	-
Aktif Nüfus (bin)	809,0	901,7	959,8	987,0	1001,2	1042,8	1054,0	1071,5	1379,0	1147,1	1146,5	1190,5
Bayan	421,8	447,4	475,8	503,0	507,3	536,8	536,9	546,6	542,9	540,3	545,8	563,1
Toplam Çalışan Sayısı (bin)	809,0	870,8	926,5	954,3	968,3	1009,9	1024,1	1041,7	1006,3	1033,7	1054,9	1115,2
Bayan	392,1	430,6	457,7	483,4	489,0	518,1	519,9	529,0	480,1	490,6	499,1	525,8
Kayıtlı İşsizler (bin)	38,6	30,9	33,3	35,6	32,9	32,9	29,9	29,8	38,1	38,3	57,2	44,1
Bayan	20,7	16,8	18,1	19,6	18,3	18,8	17,0	17,6	21,1	20,1	-	-
İşgücüne Katılım Oranı (%)	62,9	62,7	64,5	64,4	63,5	64,4	64,2	63,5	66,8	61,6	64,5	64,3
Bayan	61,0	60,6	62,2	63,6	62,2	64,3	63,2	62,8	61,8	56,2	58,6	58,8
Reel İşsizlik Oranı (%)	4,6	3,4	3,5	3,6	3,3	3,2	2,8	2,8	11,6	9,9	8,0	6,3
Bayan	5,0	3,8	3,8	3,9	3,6	3,5	3,2	3,2	3,2	9,2	8,6	6,6

Kaynak: Çalışma Bakanlığı, www.hudulmur.mn, Moğolistan İstatistik Kurumu-www.nso.mn, Mongolian Statistic yearbook, 2006-2010.

Moğolistan'da 2009 yılında aktif nüfus sayısı 1642.2 olup, 2011 yılında bu sayı 1849.6'ya yükselmiştir. Aradaki değişim 207.4 olup, yüzdeye vurduğumuzda %12.6 oranında artmıştır. Toplam nüfusunun %60'lık kısmını aktif nüfusu oluşturmasından dolayı, iş imkanlarının geliştirilmesi, sermaye ve yatırımların arttırılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Örneğin, 2008 yılında 73957 yeni iş yeri varken, 2009 yılında ekonomik kriz yüzünden bu rakam 47745'e gerilemiş ve önceki seneye göre %35.4 oranında düşüş göstermiştir. 2010 yılında yeni iş yeri sayısı 53620 olmuştur. 2009 yılına göre %10.9 oranında artmıştır. 2011 yılında devlet iş sektörünü destekleyerek iş olanaklarının gelişmesini amaçlamıştır. Bu amaç doğrultusunda yapılan çalışmalar sonucunda yeni iş yeri sayısı 73234 olmuş ve bir önceki seneye göre %26.8 oranında artmıştır. Bu son dört yılın verilerine baktığımızda toplam yeni iş yeri sayısı 248.6 olmuş ve yıl ortalaması 6.1'e ulaşmıştır.(Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Moğolistan İstatistik Kurumu-2012)

Ayrıca ülke içinde çalışan nüfus dışında ülke dışından gelen yabancı işçiler de ülke ekonomisini büyük bir oranında etkilemektedir. Örneğin; 2012 yılında Moğolistan'da toplam 102 ülkeden 10060 kişi çalışmaktadır. Çalışan yabancı işçilerin %38,6 (3884) Çin, %16,9 (1705) Kuzey Kore, %7,2 (721) Rus, %5 (499) Güney Kore, %4,5 (457) Amerika, %4 (398) Avustralya, %2,1 (213) Filipin, %2,0 (206) Kanada, %1,9 (192) İngiltere, %1,1 (109) Hindistan, %1,0 Kazakistan ve kalan kısmı diğer ülkelerden gelen çalışanlardan oluşmaktadır(Ministry of Labour, Mongolia).

Tablo-10'da yıllara göre hem ülkenin genel ortalaması hem de sektörlerin asgari ücretleri göstermektedir. Tabloya baktığımızda ülkenin genel ortalaması asgari ücreti 2002 yılında 71,3, 2003 yılında 81,5, 2004 yılında 91,1, 2005 yılında 101,2, 2006 yılında 127,7, 2007 yılında 173,0, 2008 yılında 274,2, 2009 yılında 300,5, 2010 yılında 341,5, 2011 yılında 427,7, 2012 yılında 630,0 bin tug'dur. Sektörlerin asgari ücretlerini inceleyecek olursak, madencilik ve finansal aracılık sektörünün her sene ülkenin genel ortalamasının üzerinde olduğu görülmektedir. Bu da madencilik sektörünün Moğolistan'ın ekonomisinde önemli bir yere sahip olduğunu gösterir. Diğer sektörlerle baktığımızda ise asgari ücretinin ülkenin genel ortalamasından düşük olduğu görülmektedir(Çalışma Bakanlığı, 2012).

Tablo-10: Yıllara Göre Sektörlerin Asgari Ücreti (bin tug)

Yıllar	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Genel Ortalama	71,3	81,5	91,1	101,2	127,7	173,0	274,2	300,5	341,5	427,7	630,0
Tarım	46,2	48,0	52,6	52,8	65,8	90,5	158,1	175,2	172,5	-	-
Madencilik	77,4	88,7	89,7	122,8	146,1	219,7	328,6	405,8	572,2	750,2	-
İmalat Sanayi	68,7	82,7	92,8	100,5	124,1	160,2	268,0	271,9	326,2	-	-
Elektrik, Gaz, Su	81,0	97,1	111,8	119,6	139,5	165,7	240,9	297,3	337,5	-	-
Toptancılık ve Perakende	90,6	85,9	99,6	110,9	132,8	167,7	223,2	235,2	231,6	-	-
Otel, Restoran	80,4	88,0	100,4	116,1	130,7	153,2	193,2	239,7	267,1	-	-
Ulaştırma, İletişim	90,9	106,1	109,0	112,4	129,7	174,1	255,6	294,7	369,0	468,8	-
“Finansal Aracılık	83,2	103,8	125,4	163,9	255,5	361,9	471,4	600,3	696,7	846,7	-
Kamu İdaresi, Savunma, Zorunlu Sosyal Güvenlik	66,5	78,2	94,4	106,2	141,3	194,0	327,3	332,0	351,1	432,2	-
Eğitim	64,5	77,5	88,2	92,8	123,6	174,3	289,2	297,3	311,6	-	-
Sağlık Sosyal Güvenlik	51,5	60,8	79,9	84,6	116,5	166,0	295,8	298,4	319,1	-	-

Kaynak: Çalışma Bakanlığı, Maliye Bakanlığı

2. MOĞOLİSTAN'IN GENEL EKONOMİK DURUMU

2.1 Moğolistan Ekonomisindeki Gelişmeler

Sovyet döneminde kapalı piyasa sistemine sahip olan Moğolistan, 1990'ların başında Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonra serbest piyasa ekonomisine yönelmiştir. Moğolistan ekonomisi Sovyet sisteminin dağılmasıyla büyük oranda ekonomik olarak destekten uzak kalmıştır. Moğolistan Sovyetlere bağımlı bir sistemden serbest bir piyasa ekonomisine geçişte zorlu bir dönemle karşılaşmıştır. Bu zorluk döneminde yüksek enflasyon, işsizlik ve temel gıda maddelerinde sıkıntı gibi problemlerle karşılaşan Moğolistan'a ABD, Japonya, Almanya ve Kanada finansal destek sağlamıştır.

Moğolistan ekonomisi 1990'lı yılların ilk yarısındaki istikrarsız dönemin ardından 1996-2000 döneminde serbest piyasa ekonomisine uyum için yeni reformlar gerçekleştirilmiş ve 1995'te %6, 1996-1999 döneminde ortalama %3,5 düzeyinde büyüme kaydetmiştir(Bank of Mongolia). Moğolistan ekonomide adımlarını istikrarlı bir şekilde arttırmak için 1997'te Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olmuştur.

Moğolistan ekonomisi yapılan çalışmalarla 2000'li yıllarda daha yüksek oranlarda büyüme kaydetmiştir. Moğolistan 2003-2008 döneminde %7-10 düzeyinde büyümüş, 2008'de küresel finansal krizi nedeniyle %1,3 oranından küçülürken, 2009'dan itibaren tekrar yüksek büyüme rakamlarına ulaşmıştır²². 2011 yılında %17,5'lik bir ekonomik büyüme oran ile dünya ekonomisinde en çok büyüyen ülke haline gelmiştir(Bank of Mongolia). Moğolistan 2012 yılında da %12.3 düzeyinde iki haneli büyüme oranı yakalamıştır. Dünya Bankası Moğolistan'ın bu gelişmelerini değerlendirmiş ve yer altı kaynaklarının ihracatından elde edilecek gelirlerdeki beklenen artıştan hareketle 2013 yılında %22,9'luk bir büyüme kat edeceğini öngörmüştür(Dünya Bankası, 2012).

2.2 Moğolistan Ekonomisinin Makro Değişkenleri

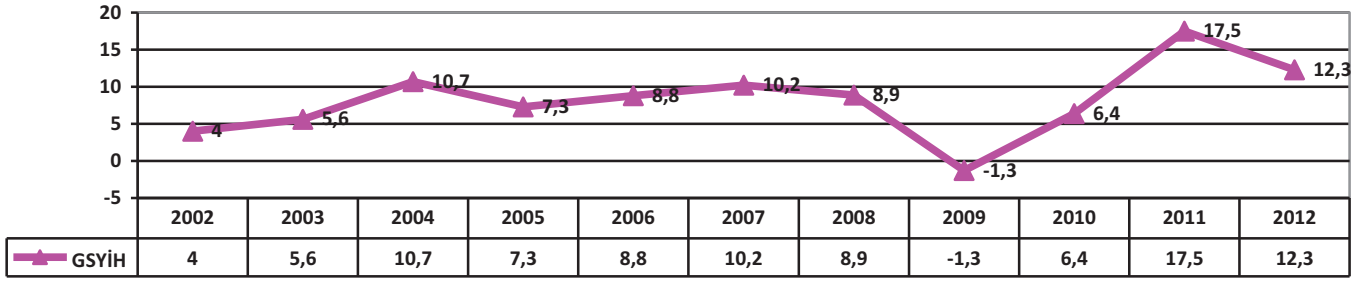
Makroekonomi biliminin diğer branşları ile karşılaştırıldığında yeni ve gelişmesini sürdüren bir alandır. Makroekonomi yalnızca ekonomik olayları açıklamakla kalmamakta aynı zamanda yeni ekonomi politikaları da geliştirmektedir. Devlet mali araçlarıyla ekonomiye iyi ya da kötü yönde güçlü biçimde etkileyebilir. Makroekonomi yasama yürütme, yargı organlarının alternatif politikaları değerlendirmelerine yol gösterici bir nitelik arz etmektedir.

²² www.mongolbank.mn

2.2.1 Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH)

Makroekonomiyi etkileyen etkenlerin en önemlilerinden biri GSYİH'dir. 2012 yılında GSYİH 13,9 milyar tuğdur. Özellikle 2009 yılındaki ekonomik krizden sonra kendini %7.7 artışla toparlamaya çalışan Moğolistan'ın GSYİH'sı giderek artan oranlarla büyümeye başlamıştır. Bu artış 2011 yılında %17,5'i bularak son 10 yıl içinde en yüksek seviyeyi yakalamıştır. 2012 yılındaki GSYİH içindeki ekonomik büyüme değeri %12,3 olarak belirlenmiş(şekil-9) ve bu oranlar Moğolistan'ı dünyada ekonomisi en hızlı büyüyen ülkelerden biri konumuna yükseltmiştir.

Şekil-9: GSYİH'in Yüzdelerik Değişimi

Kaynak: Undesnii Statistikiin Khoroonii Too Medeelel

Moğolistan ekonomisindeki GSYİH'nın büyümesindeki birincil unsur olarak tarım ve hayvancılık sektörü gelmektedir. Şekil-10 incelendiğinde 2009 yılındaki görülen aşırı soğuk hava şartı olarak tanımlanan “Zud” felaketi nedeniyle hayvanların telef olması ve tarım ürünlerinin veriminin azalması sebebiyle GSYİH'daki tarım ve hayvancılık sektöründe büyük bir düşüş görülmüştür²³. Genel olarak 2012 yılında toplam hayvan sayısı 10,5 milyon artışla 46,8 milyona ulaşmış ve tarımda verimliliğinin yüksek olması sayesinde GSYİH'daki tarım ve hayvancılık sektörünün payı artmıştır. Önem taşıyan diğer bir sektör ise madenciliktir. Moğolistan'ın yıllara oranla gelişmekte olan ekonomisinde maden çıkarma sektörüne yöneldiği şekil-10'da izlenmektedir. Dünya çapında önemli “Oyu Tolgoi” ve “Tavan Tolgoi” maden yataklarına sahip olması, Moğolistan'ın maden sektörüne karşı daha çok ilgi göstermesini sağlanmıştır²⁴. Moğolistan ekonomisinin GSYİH'sını etkileyen diğer unsurlar imalat sanayi, ticaret, ulaşım, iletişim ve toptancılık gelmektedir. Makroekonominin diğer bir etkeni ise enflasyon ve tüketici fiyat endeksidir.

²³ MU-iin Ediin Zasag Bolon Aj Baidliin Uzuuleleer Hiisen Huchin Zuiliin Sudalgaa, MUIS, ESİS, 2010

²⁴ Oyu-Tolgoi tosol, 2011

Tablo-11: Sektörlere Göre Yıllık GSYİH (milyon tug)

Sektöre Dağılımı	2005	2006	$\frac{2006}{2005}$ %	2007	$\frac{2007}{2006}$ %	2008	$\frac{2008}{2007}$ %	2009	$\frac{2009}{2008}$ %	2010	$\frac{2010}{2009}$ %	2011	$\frac{2011}{2010}$ %
GSYİH	2524326.1	3172445.6	125.7	4599541.4	150.0	6019838.1	130.9	6590637.1	109.4	8414504.6	127.7	10829689.6	128.8
Kişi başına düşen GSYİH (bin tug)	1091,0	1440,7	-	1758,9	-	2263,7	-	2234,5	-	-	-	-	-
Tarım Ormancılık, Hayvancılık ve Balıkçılık	525570.4	594923.4	113.2	1337457.3	224.8	1325975.8	99.1	1285899.7	96.9	1913040.1	149.8	2191239.1	114.5
Madencilik	615735.0	952985.7	154.8	943150.8	99.0	1297694.8	137.6	1177380.3	90.7	1202155.6	102.1	1405504.7	116.9
İmalathane	130581.2	185509.8	142.1	184466.7	100.5	257774.4	140.6	425000.6	164.8	539836.0	127.0	764729.4	141.6
Elektrik, Gaz ve Buhar İnşaat	76024.1	79432.8	104.5	102278.6	128.8	129805.7	127.0	157422.9	121.2	190211.6	120.9	205173.9	107.9
Toptan ve Perakende Satış	60288.4	64725.7	107.4	78600.8	121.4	89945.7	114.4	86238.7	95.8	107201.6	124.3	137716.0	128.4
Otelcilik ve Gıda Hizmetleri	534253.4	601024.0	112.5	321313.6	53.4	472493.4	147.0	432646.2	91.5	696502.6	161.0	1051804.4	151.0
Ulaştırma ve Depolama	19165.9	26812.9	139.9	29117.6	108.6	38978.6	133.8	-	-	-	-	-	-
Finans	303982.1	345738.6	113.7	415281.4	120.1	567942.0	136.7	546745.5	96.3	645747.5	118.1	774702.3	119.9
Gayrimenkul	99503.1	109638.2	110.2	150575.2	137.3	208196.9	138.2	212724.0	101.2	239607.2	112.7	287528.6	119.9
Kamu İdari Savunma, sosyal güvenlik	28818.9	34201.8	118.7	257671.8	75.3	479122.9	185.9	479653.3	100.1	554498.9	115.6	711151.8	128.2
Eğitim	79597.0	101884.1	128.0	144469.2	141.8	252316.4	174.7	267246.3	106.0	303036.1	113.3	373799.9	123.3
Halk Sağlığı	73967.6	97884.5	132.3	171161.4	174.9	273122.4	159.5	312138.4	114.2	336646.3	107.9	436293.6	129.5
Diğer Hizmetleri	35486.6	47403.1	133.6	75090.6	158.4	123210.4	164.0	123042.0	99.9	143194.3	116.3	189961.5	132.6
Ürün Üzerindeki Net Vergi	21210.9	25281.2	119.2	44859.1	177.4	66600.6	148.4	24871.5	37.3	26473.7	106.4	31777.8	120.0
				491866.0		672817.0	136.8	591767.8	88.0	1003615.1	169.5	1661969.9	165.5

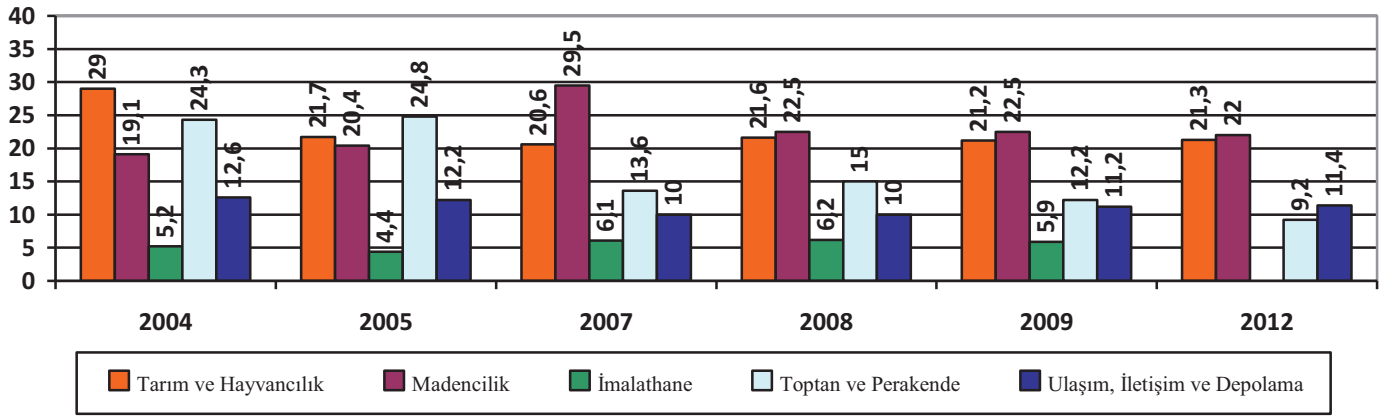
Kaynak: Moğolistan İstatistik Kurumu, Moğolistan Millî Gelir, Undesnii Statistikiin Khoroonii Too Medeelei

Tablo-12: Cari fiyattan Dönemlere Göre GSYİH (mln tug)

Period	2011 (1-4)	2012 (1-4)	<u>2012(1-4)</u> <u>2011(1-4) %</u>
GSYİH	11087723.8	13944238.1	125.8
Tarım ve Hayvancılık	1365115.0	2066952.9	151.4
Sanayi Sektör	3419441.7	3980970.5	116.4
Hizmet	4640070.8	6036360.7	130.1
Ürün Üzerindeki Net Vergi	1663096.2	1859954.9	111.8

Kaynak: Moğolistan İstatistik Kurumu, Moğolistan Milli Gelir

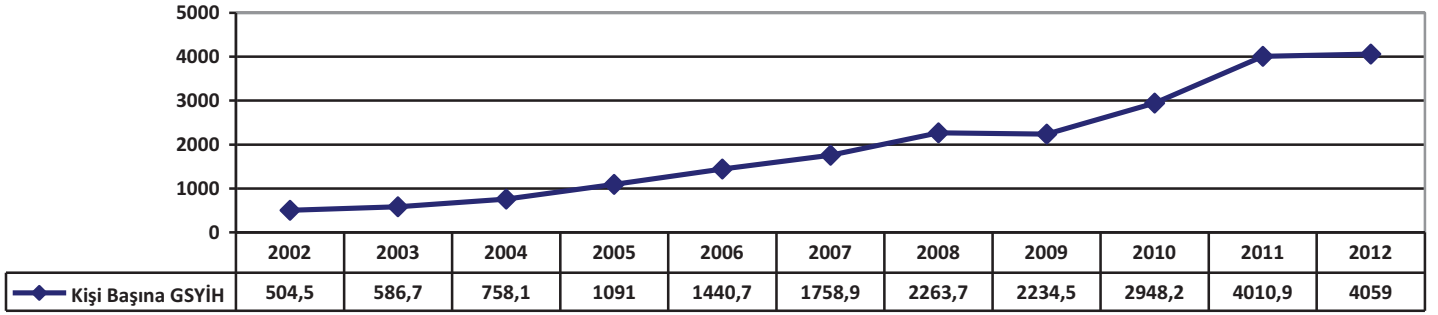
Şekil-10: GSYİH’da Sektörlerin Yüzdelerik Dağılımı

Kaynak: Ekonomik Bakanlığı, Moğolistan İstatistik Kurumu

Şekil-10’da 2004-2012 yılları arası GSYİH’nın tarım ve hayvancılık, madencilik, imalat sanayi, toptan ve perakende, ulaşım, iletişim ve depolama sektörlerinin yüzdelerik dağılımı göstermektedir. 2004 yılında ulusal gelirden tarım ve hayvancılık kesimi gelirin %29’unu sağlarken 2005’ten 2012 yıllarında yaklaşık %21’lik değerde sabitliğini koruduğu anlaşılmaktadır. Madencilik sektörünün 2004 ve 2005 yıllarında yaklaşık %20’lik değerini, 2007 yılında %9,5 artış göstererek %29,5 değerine ulaştığı görülmektedir. Fakat bu değer ilerleyen yıllar itibarıyla %7’lik bir düşüş ile %22 değerinde sabitlenmiştir.

Şekil-11: Kişi Başına GSYİH (bin tug)

Kaynak: Ekonomik Bakanlığı, Moğolistan İstatistik Kurumu

Şekil-11’de görüldüğü gibi 2002 yılında kişi başına düşen GSYİH 504,5 iken 2012 yılına geldiğinde bu değerde 4059,0 olarak istikrarlı bir artış kaydedilmiştir. Bu artışa hayvancılık ve tarım sektörü %21,3; madencilik sektörü %8,9; ulaşım ve iletişim sektörü %11,4; toptan ve perakende ise %9,2 oranında etki etmiştir.

2.2.2 Enflasyon Oranı

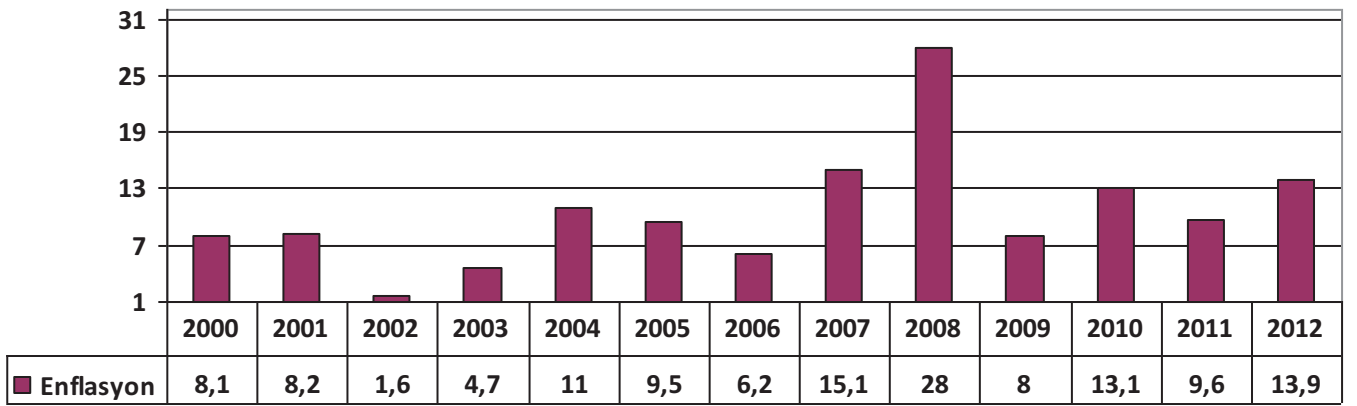
Enflasyon, fiyatlar genel düzeyinin etkili bir şekilde devamlı yükselmesi nedeniyle paranın sürekli olarak değer kaybetmesi, bunun sonucu olarak da tüketicilerin satın alma gücünü yitirmesidir. Bu tanımdan anlaşıldığı üzere enflasyon sadece belli bir malın veya hizmetin fiyatının tek başına artması değil fiyatlar genel düzeyinin sürekli bir artış göstermesidir. Bir ekonomide bazı malların fiyatları artarken bazıları da düşmektedir. Önemli olan ortalama fiyatların seyridir. Ortalama fiyatları seyri fiyat endeksleri ile ölçülmektedir.

Moğolistan’da son yıllarda ürün fiyatlarının sürekli artması insanların yaşamını olumsuz yönde etkilediği görülmektedir. Enflasyonun yüksek olması nedeniyle hem devletin vatandaşa verdiği yardım fonları ve hem de vatandaşın kazancı satın alma gücünü karşılayamamaktadır. Özellikle enflasyon daha çok gıda ürünlerini etkilediği için %30,4’ünü gıda ihtiyaçları için kullanılan bir ailede büyük maddi sıkıntılar yaşatmaktadır. 2012 yılında gelir ve talep artışı ile et üreticilerinin ürünlerini düşük fiyatla satmak istememesinden kaynaklanan et fiyatındaki artış enflasyonun yükselmesine sebep olmaktadır²⁵. 2012 yılının ilk sekiz ayında fiyatlar Ulan Bator’da yüzde 12,1, ülke genelinde yüzde 11,1 artmıştır. Ağustos ayı itibariyle yıllık fiyat artışı Ulan Bator’da 15,6, ülke genelinde 14,5 olmuştur(Mongol bank, 2012).

²⁵ Bank of Mongolia, 2012

İstatistik kurumların verilerine göre 2011 yılında enflasyon %6.2 iken 2012 yılında %13,9 olarak tespit edilmiştir(Moğolistan İstatistik Kurumu, 2012). Halkın enflasyondan daha az etkilenmesi için üretimde çeşitliliğin artırılması şarttır. Ulaştırma, giyim, konut, su elektrik ve yakıt ile mobilya ve ev aletlerinde fiyatlar artarken eğitim, iletişim, gıda ve alkolsüz içecekler gibi diğer ürünlerin fiyat artışında gerileme olmuştur.. Bazı ürünlerdeki fiyat artışının yavaşlaması piyasada az da olsa ürün ve hizmet arzı ile çeşitliliğinin artmasına bağlanabilir.

Şekil-12: Enflasyon Oranı (2002-2012.8)

Kaynak: Merkez Bankası, İstatistik Bülteni

Şekil-12’de Moğolistan’ın son 12 yılda gerçekleşen enflasyon değerleri gösterilmiştir. Moğolistan 2006 yılında Rusya’nın gümrük vergisinin arttırması sebebiyle petrol fiyatındaki artış %6.2’lik enflasyona neden olmuştur. 2007 yılında petrol fiyatlarından kaynaklanan ulaşım maliyetinin artmasına ek olarak özellikle tarım alanı olan Khentii, Selenge, ve Tov şehirlerinde gerçekleşen kuraklık tarım ürünlerinde verimi düşürmüştü ve bu ürünlere olan talebin artması enflasyon değerini 2006’dan yaklaşık 2.5 kat arttırarak %15,1’e yükselmiştir. Şekil-12’ye baktığımızda enflasyonun en yüksek olduğu yıl 2008’de %28 olarak belirlenmiştir. Bunun sebepleri;

- Kamu personellerinin maaşlarının artması
- Para arzının artması
- Bankanın vatandaşlara verdiği kredinin artması
- Enflasyonun başlıca etki eden unsurlardan gıda ve petrolün fiyatlarının artması olarak kaydedilmiştir²⁶.

²⁶ Undesnii Statisrikiin Khoroo. Mongol Bank, NUB-iin Hogjliin Hutulbur, 2008

2008'de %28'lik en yüksek enflasyonunu yaşayan Moğolistan devleti bu değeri tek rakama indirmeyi hedeflemiştir(Bank of Mongolia). Fakat 2009 yılında gerçekleşen “Zud” felaketi sebebiyle toplam hayvan sayısının %13'ü telef olmuş ve aynı zamanda devletin et deposundaki miktarın az oluşu enflasyonun artışına sebep olmuştur. Ve bu duruma ek olarak tarım sektöründeki verimsizlik de ekonomik krizin büyümesine yol açmıştır. 2010 yılında ise 2009'da yaşanan bu “Zud” felaketinin üzerine bir de devletin, yaşlılara, engelli insanlara ve çocuklara verdiği yardım fonlarındaki düzensiz artış enflasyonun büyümesini tetiklenmiştir. Böylece enflasyon değeri %13.1'leri bulmuştur.

Son iki yıl kapsamında petrol ve et fiyatlarının artması, enflasyon değişimini olumsuz olarak etkilemiştir. Özetlersek; Moğolistan'ın bu son yıllardaki enflasyon değerinin artışı %40 oranda gıda kaynaklı olup, ülke ekonomisini oldukça sarsmaktadır. Hükümetin bu sarsıntıyı en aza indirmek için tarım ve hayvancılık sektörlerini güvence altına alıp, zor koşullar göz önüne alınarak depo alanlarını genişletme politikası izlemesi gerekmektedir.

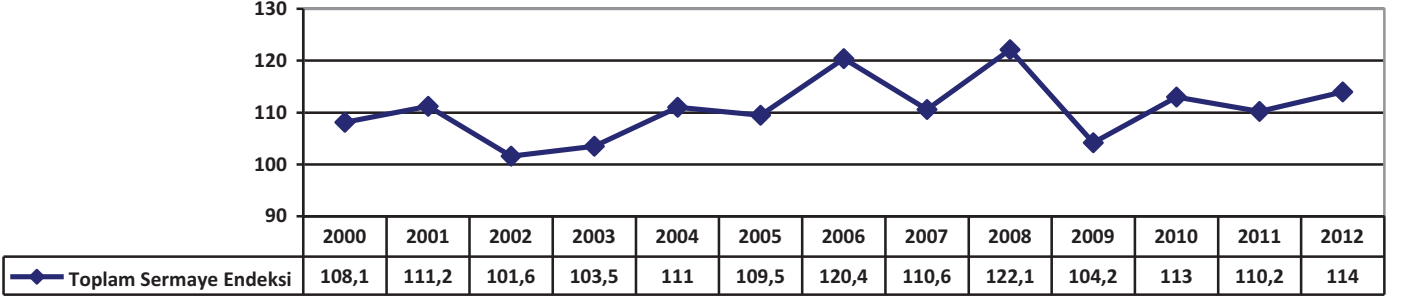
2.2.4 Tüketici Fiyat Endeksi

Tablo-13: Bir Önceki Yılın Sonu ile Karşılaştırıldığında Tüketici fiyat Endeksi (yüzde)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
<i>Toplam Sermaye Endeksi</i>	108,1	111,2	101,6	103,5	111,0	109,5	121,1	110,6	122,1	104,2	113,0	110,2	114,0
<i>Gıda ve Alkolsüz içecekler</i>	105,2	115,1	98,8	104,2	115,2	115,6	103,3	124,6	124,0	100,4	118,6	108,2	117,5
<i>Alkollü içecekler ve Sigara</i>							103,3	102,7	112,4	120,2	104,2	103,3	154,4
<i>Elbise, ayakkabı</i>	99,7	105,3	105,8	99,9	101,3	99,6	107,5	103,0	116,5	110,9	110,5	113,9	116,1
<i>Konut, su, elektrik, yakıt</i>	132,0	121,5	103,8	100,7	103,9	104,3	108,7	111,3	122,6	100,6	112,7	114,1	111,0
<i>Mobilya ve Ev aletleri</i>	102,7	102,2	102,4	96,3	105,1	105,2	107,4	113,9	115,4	109,2	106,6	108,9	110,2
<i>Sağlık</i>	100,0	100,2	109,2	105,6	103,6	107,2	123,6	114,2	127,0	109,7	101,6	103,5	109,0
<i>Ulaştırma</i>	103,3	101,0	104,0	102,1	121,9	105,9	112,1	110,6	125,8	101,4	101,3	116,1	106,5
<i>İletişim</i>							86,6	89,3	97,0	104,8	114,6	100,3	98,5
<i>Eğlence ve Kültür</i>	103,9	98,3	104,4	112,2	107,5	105,5	106,3	104,2	109,7	104,7	102,4	107,1	103,5
<i>Eğitim</i>	-	-	-	-	-	-	110,3	120,2	139,9	109,9	118,6	111,9	115,2
<i>Otel, Lokanta</i>	-	-	-	-	-	-	110,1	114,0	131,4	111,1	112,8	107,0	123,0
<i>Diğer ürün ve hizmetler</i>	103,9	102,8	104,1	113,5	108,2	102,7	107,7	103,8	114,6	114,1	104,2	111,2	107,4

Kaynak: Moğolistan İstatistik Kurumu, www.mongolbank.mn

Şekil-13: Toplam Sermaye Endeksi

Kaynak: Moğolistan İstatistik Kurumu, www.mongolbank.mn

3. Moğolistan Ekonomisinin Sektörel Sorunları

3.1 Tarım ve Hayvancılık

Tarım ve hayvansal ürünler insanların gıda ihtiyacı ve imalat sanayinin temel ürünleridir. Moğolistan'da iklim şartları diğer sektörlere nazaran tarımsal ve hayvancılık sektörünü daha çok etkilemektedir. Moğolistan'ın GSYİH'sının %30-40'ını, toplam çalışan nüfusun %35-40 oranı tarım ve hayvancılık sektörü oluşturmaktadır (Ziraat Bakanlığı, 2012). Moğolistan'daki ailelerin toplam %30'ü geçimini tarım ve hayvancılıktan sağlamaktadır. Yani bu sektörde meydana gelecek bir aksaklık toplam nüfusun 1/3'ünün gelirsiz kalması anlamına gelmektedir. Moğolistan'ın tarım ve hayvancılık sektörünü ayrı ayrı ele alıp inceleyecek olursak daha ayrıntılı bilgilere ulaşabiliriz.

3.1.1 Tarım Sektörü

Tarihsel gelişim sürecinde insan topluluklarının sosyal, ekonomik ve kültürel açıdan farklı düzeyde buldukları, farklı değişim ve gelişim gösterdikleri bilenen bir gerçektir. Sanayi devrimine gelinceye kadar ülkelerin ekonomik etkinlikleri tarımsal nitelikte olup aile işletmeleri biçiminde şekillenmiştir. Tarım sektörü sanayi devrimden ilk olarak kötü yönde etkilenmiştir, fakat sanayinin tarım üzerinde kullanılması, yani tarımda insan işgücünün yanında makine gücünün de gelmesi tarım sektörü için büyük bir adım olmuştur.

Tarımsal sektör, ilke olarak insanın beslenme, giyinme ve barınma ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla doğal kaynakları işlemeye yönelik tüm uğraşlarını kapsar. Modern ekonomilerde "tarım sektörü" çiftçilik, hayvancılık, balıkçılık, avcılık ve ormancılık alt sektörlerinden oluşur. Tarım ekonomisi, bu temel tarımsal faaliyetlerin mikro ve makro

düzeyde ihtiyaçlara en iyi biçimde cevap vermesini belirleyecek ilişkileri araştırmakta, tanımlamakta ve analiz etmektedir. Tarım ekonomisi ülkenin temelini oluşturur. Uluslararası ticarete liberal ekonomik ilkeleri uygulayan ülkeler tarımın ülke üretiminde birinci sırada yer alması sebebiyle tarım sektörüne öncelik vermişlerdir ve dış etkilerden korunmuştur. Özellikle Moğolistan gibi tarım kaynaklı olan bir ülkenin tarım alanlarında ve tarım araçlarında modern sistemlerin yanı sıra kaliteyi ve işçi motivasyonunu arttırmaya yönelik planlar ve projeler hazırlanmalıdır. Buna örnek olarak aşağıdaki “Yeni Ekim Alanları-III” Milli Programı adındaki projeyi gösterebiliriz.

“Yeni Ekim Alanları-III” Milli Programı

Hükümet tarafından sürdürülmesi kararı alınan “Yeni Ekim Alanları III” Milli Programı çerçevesinde 2008-2010 yıllarında tarım alanlarında aşağıdaki faaliyetlerin yapılması planlanmıştır:

- Tarım arazilerinin özelleştirilmesi, kiralanması ve kullanılmasına ilişkin yasal ortamının geliştirilmesi,
- Yurt içinde üretilen hububat, sebze, meyve ürünlerinin KDV’nden muaf tutulması;
- İthal buğday, patates ve sebzeye uygulanan gümrük vergilerinin esnek olması, gerektiğinde değiştirme hakkının Hükümete verilmesi için gerekli yasal ortamın oluşturulması;
- Gıda güvenliğinin iyileştirilmesi amacı ile tarımda sigorta sistemlerinin oluşturulması, madencilikten elde edilecek gelirin belli bir miktarının tarım alanlarına yatırım yapılması için ayrılması;
- Tarım alanlarına yeni teknoloji ve teknikler getirilerek verim ve kalitenin artırılması;
- Tohum kalitesinin iyileştirilmesi, buğday ambarların yenilenmesi,
- Toprak verimliliğinin artırılması;
- Büyük kapasiteli siloların kurulması;
- Tarım alanındaki KOBİ’lerin makine ve teçhizat konularında desteklenmesi;
- Sulamalı tarım alanlarının artırılması ve elde edilen buğdayın en az %50’sinin sulamalı alanlardan elde edilmesi²⁷.

Moğolistan’ın %80’i ekilebilir alanlardan oluşmaktadır.

²⁷ Gıda, Ziraat ve Hafif Sanayi Bakanlığı, 2010

Tablo-14: Tarım Alanlarının Bitki Türüne Göre Dağılımı (bin hektar)

Bitki Türüne Göre	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Toplam Ekili Alan	209,3	217,6	285,7	225,8	200,4	189,5	162,0	202,7	192,5	282,2	315,2	345,9	379,7
Tahıllar	194,7	199,6	263,0	207,3	172,9	159,1	126,2	121,8	154,0	252,4	259,1	299,9	306,2
Patates	7,9	8,9	10,2	8,4	9,0	9,8	10,7	11,5	12,3	13,5	13,9	15,3	16,8
Sebze	5,4	5,6	7,0	5,8	4,9	5,9	5,9	6,1	6,4	6,5	7,0	7,7	7,8
Yem Bitkisi	0,8	1,3	2,9	3,2	5,1	5,2	3,9	4,9	5,5	3,3	11,1	10,8	13,7

Kaynak: Moğolistan İstatistik Kurumu, www.mofa.gov.mn

Ülkede Eylül ayından Mayıs ayına kadar yaklaşık sekiz ay boyunca ağır kış koşulları yaşanmaktadır. Ortalama sıcaklık kış mevsiminde eksi 30-35 derece, yaz aylarında ise 20 derece seviyesinde olmaktadır. Ülkenin büyük bölümünde, yağışın az ve sıcaklık farkının büyük olduğu sert bir kara iklimi hüküm sürmektedir. Tarım için gerekli olan mevsim çok kısadır. Bu nedenle Moğolistan'da tarım üretimi ürün çeşitliliği, üretim miktarı ve süresi bakımından oldukça sınırlıdır. Üretimi mümkün olan başlıca tarım ürünleri tablo-14'de verildiği gibi soğuk iklim koşullarına dayanıklılığı sırasıyla tahıl ürünleri, patates, sebzeler (lahana, havuç, pancar, kuru soğan, sarımsak, salatalık, domates, kabak) ve yem bitkileri sayılabilir.

Tablo-15: Ürün Türüne Göre Toplam Verim (bin ton)

Ürün Türüne Göre	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Toplam Verim	142,2	125,9	165,0	138,5	75,5	138,6	114,8	212,9	391,7	355,0	466,0	479,3
Tahıllar	138,7	123,1	160,4	135,6	73,5	127,8	109,6	209,8	388,1	345,4	435,8	465,2
Patates	58,0	51,9	78,7	80,2	82,8	109,1	114,4	134,8	151,2	167,9	201,6	245,3
Sebze	44,5	39,7	59,6	49,2	64,2	70,4	76,4	78,6	78,0	82,2	98,7	98,9
Yem Bitkisi	-	3,5	8,4	9,6	8,3	10,2	14,1	19,9	10,4	-	-	-
Teknik Bitkileri	-	0,2	0,8	5,9	1,2	11,1	17,2	6,6	3,6	-	-	-

Kaynak: www.maas.edu.mn

Devlet tarafından un üreticilerinin desteklenmesi, un fabrikalarının istikrarlı olarak çalışmasının sağlanması ve piyasa satış fiyatının halkın alım gücünü zorlamaması amacıyla yurt içinde üretilen un 2008 yılından başlayarak 2011 yılına kadar KDV(katma değer vergisi)'den muaf tutulmuştur(Gıda, Ziraat ve Hafif Sanayi Bakanlığı, 2011). Buğday üretimini ve tarımda modernizasyonu artırmak amacıyla traktör ve parçaları, un fabrikaları ve sulama sistemleri ile bitki koruma maddeleri ve gübrenin ithalatı gümrük ve KDV'den muaf tutulmaktadır. Devletin bu politikayı izlemesi üreticinin tahıl üretimine olan ilgisinin artmasını sağlamıştır. Bu gelişme tablo-15'de görüldüğü gibi 3,3 kat artışla 138,7-465,2'ye ulaşmıştır. Aynı zamanda bu tabloda gelişen yıllar oranla patates ve sebze verimlerinde istikrarlı bir artış olduğu kaydedilmiştir.

Tablo-16: Bitki Türlerine Göre Hektar Başına Düşen Tarım Ürünü Getirisi

Bitki Türlerine Göre	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Tahıllar	5,7	8,0	8,0	4,7	11,0	9,4	13,8	15,5	13,7	14,9	15,7
Buğday	5,9	7,9	8,1	4,8	10,8	9,4	14,0	-	-	-	-
Patates	56,4	93,4	88,3	84,8	101,7	99,8	109,6	111,8	121,6	131,1	146,2

Kaynak: Moğolistan İstatistik Kurumu, www.mofa.gov.mn

Tablo-16 bizlere devlet ekonomisinde genel olarak tarım ürünlerindeki getiri miktarları oransal olarak verilmektedir. Moğolistan tarım sektöründe başlıca getiri sağlayan ve yıllara oranla artış gösteren ürünü patatestir. Aynı zamanda bu tablodan tarım ülkesi olan Moğolistan'ın tarımda yaptığı çalışmaların neticesi olarak tarım ürünlerindeki getirinin istikrarlı artışını görebilmekteyiz.

3.1.2 Hayvancılık

Moğolistan ekonomisinin geçmişte en önemli sektörü hayvancılıktı. Günümüzde ise hayvancılık madencilik sektöründen sonra gelmektedir. Göçebe hayvancılık ülke ekonomisinin ve kültürünün temel unsurlarından biridir(www.MonTravels.com). Moğolistan'da yaygın bir şekilde hayvancılık açık arazi koşullarında çoğunlukla aileler tarafından yapılmaktadır. Besi hayvancılığı ve hayvan çiftlikleri bulunmamaktadır. Moğolistan ekonomisinde önemli bir yeri olan hayvancılık sektörü, toplam istihdamın

yaklaşık %50'sini ve GSYİH'nın %35'ni karşılamaktadır²⁸. Toplam ihracat içinde hayvancılık sektörünün payı %15 düzeyinde olduğu düşünüldüğünde, hayvancılıkla uğraşanların elde ettikleri et, süt, yün ve derilerle büyük ölçüde kendi ihtiyaçlarını karşıladığı anlaşılmaktadır.

Moğolistan'ın hayvancılık sektörünün günümüzdeki durumunu inceleyebilmek için son 12 yıl içerisindeki hayvancılık sektörünün ekonomiyi nasıl etkilediği, hayvancılık sayısının nasıl artıp-azaldığı, devletin hayvancılık sektörünü geliştirebilmek için ne gibi katkılarda bulunduğu ve devletin hayvancılık için ayırmış olduğu bütçe dikkatli bir şekilde incelenmelidir. Tablo-17 yıllara göre toplam hayvan türlerinin dağılımı göstermektedir.

²⁸ Mongonii Bodlogiin Sudalgaanii Gazar, 2006

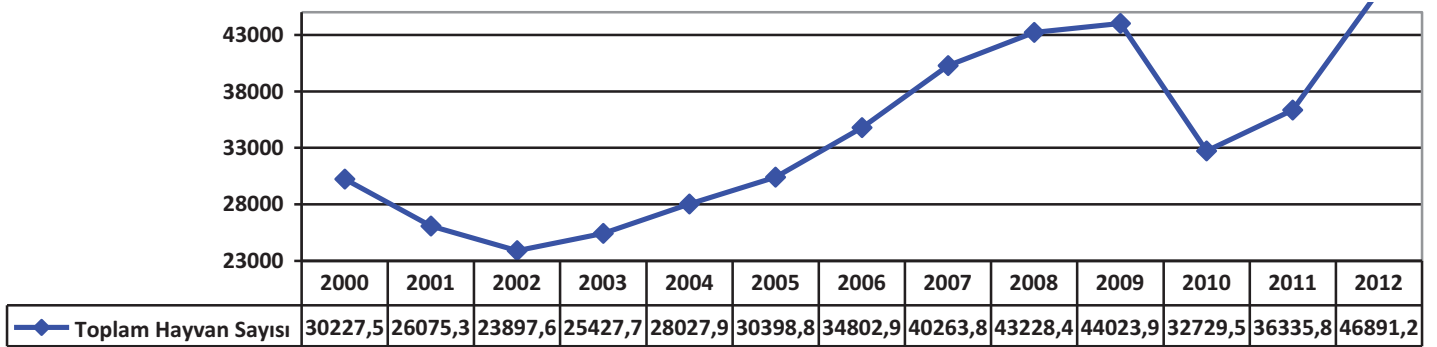
Tablo-17: Hayvanların Türlerine Göre Dağılımı (bin baş)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Toplam	30227,5	26075,3	23897,6	25427,7	28027,9	30398,8	34802,9	40263,8	43228,4	44023,9	32729,5	36335,8	46891,2
At	2660,7	2191,8	1988,9	1968,9	2005,3	2029,1	2114,8	2239,5	2186,9	2221,3	1920,3	2112,9	2435,1
Sığır	3097,6	2069,6	1884,3	1792,8	1841,6	1963,6	2167,9	2425,8	2503,4	2599,3	2176,0	2339,7	2832,1
Deve	322,9	285,2	253,0	256,7	256,6	254,2	253,5	260,6	266,4	277,1	269,6	280,1	321,1
Koyun	13876,4	11937,3	10636,6	10756,4	11686,4	12884,5	14815,1	16990,1	18362,3	19274,7	14480,4	15668,5	20779,1
Keçi	10269,8	9591,3	9134,8	10652,9	12238,0	13267,4	15451,7	18347,8	19969,4	19651,5	13883,2	15934,6	20523,6

Kaynak: Moğolistan İstatistik Yıllığı, Hayvancılık İstatistikleri, www.maas.edu.mn

Tablo-17 hayvan türlerine göre incelediğinde, Moğolistan'ın küçükbaş hayvan sayısı (koyun ve keçi) büyükbaş hayvan sayısına(at, deve, sığır) göre daha fazla olduğu görülmektedir. Küçükbaş hayvanlardan da koyun ve keçi sayısı oldukça yakın değerlerdedir. Fakat bazı dönemlerde keçi sayısının koyuna oranla daha fazla olması bize o dönemin iklim şartlarının daha çetin olduğunu gösterir. Çünkü keçi sert iklim şartlarına bile uyum sağlayabilmektedir ve buna 2009'daki "Zud" felaketi örnek olarak verilebilir. Aynı zamanda Moğolistan için keçinin önemi büyüktür, çünkü dünya kaşmir üretiminin 4 bin tonla 1/3'nü karşılamaktadır. Moğolistan küçükbaş hayvanlardan et, süt ve deri olarak oldukça iyi oranda gelir sağlanmaktadır. Büyükbaş hayvanlar olarak ise sığır ile at arasında yüksek değerler söz konusudur. Gıda kaynaklı olarak sığırın kullanımı ata oranla daha geniştir. Bunun yanında iklim şartlarına dayanıklı olan sığırlardan gıda kaynaklarının yanında derisinin de önemi yüksektir. Genel olarak Moğolistan'ı atsız düşünmek imkansızdır. Atın kullanımı etinden, sütünden, derisinden yararlanıldığı gibi taşımada da yeri ve önemi büyüktür. Moğolistan'daki turizmi canlandıran "Naadam" bayramında da atın çok yaygın kullanıldığı görülmektedir. Son olarak deve ise özellikle kaşmir üretiminde ve yöresel olarak taşımacılıkta kullanılan Moğolistan'ın zor iklim şartlarına uygun ve dayanıklı bir hayvandır.

Şekil-14: Toplam Hayvan Sayısı (bin baş)

Kaynak: Moğolistan İstatistik Yıllığı, Hayvancılık İstatistikleri, www.maas.edu.mn

Şekil-14'de 2000 ve 2012 yılları arasındaki toplam hayvan sayısı verilmektedir. Hayvan sayısında görülen düşüşün büyük sebeplerinden birisi Moğolistan'ın sert iklim koşullarıdır. Bu iklim koşulları karşısında Örneğin, 2001 ile 2002, 2009 ve 2010 yıllarında yaşanan "Zud" felaketi toplam hayvan sayısını oldukça etkilemiştir. Tablo-16'da telef hayvan sayıları verilmiştir.

Yazın ve kışın arazide veya korunaksız ortamlarda kalan yüz binlerce hayvan açlıktan ve soğuktan telef olmaktadır. 2009-2010 kış mevsiminde -50 C altına inen aşırı soğuklarda 10 milyonun üzerinde hayvan telef olmuştur²⁹. Moğolistan'da senede yaklaşık 8 milyon baş hayvan kesilmekte, 230-250 bin ton et üretilerek iç tüketim talebi karşılanmaktadır. Hayvanların sadece %10'u mezbahalarda kesilmekte, mezbaha ve et işleme fabrikalarında yılda 12 bin ton et işlenmektedir.

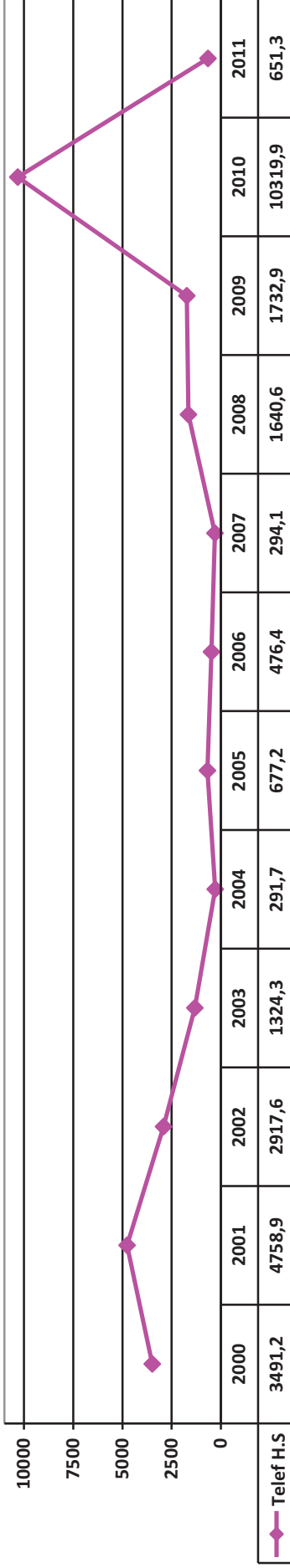
²⁹ Moğolistan Yıllık İstatistik Bülent

Tablo-18: Hayvanları Türlerine Göre Telef Olan Hayvan Sayısı (Bin Baş)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Toplam	3491,2	4758,9	2917,6	1324,3	291,7	677,2	476,4	294,1	1640,6	1732,9	10319,9	651,3	428,9
At	18,5	20,5	25,7	7,3	2,4	3,7	4,7	24,6	122,0	62,9	367,7	27,6	-
Sığır	393,9	449,8	213,4	136,7	31,0	39,1	30,6	27,9	132,9	107,1	581,0	52,9	-
Deve	630,5	1018,5	196,4	215,4	46,0	58,1	39,5	2,0	3,4	2,9	17,0	2,4	-
Koyun	1416,9	1988,2	1174,0	536,6	116,0	255,7	182,2	119,0	652,8	681,4	4363,8	284,0	-
Keçin	1031,4	1282,0	1308,1	428,4	96,3	320,7	219,3	119,8	729,4	878,5	4988,4	284,4	-

Kaynak: Moğolistan İstatistik Kurumu, Hayvancılık İstatistikleri

Şekil-15: Toplam Telef Olan Hayvan Sayısı

Kaynak: Moğolistan İstatistik Kurumu, Hayvancılık İstatistikleri

Telef hayvan sayısı 2000 yılında 3491,2, 2001 yılında 4758,9, 2002 yılında 2917,6, 2003 yılında 1324,3, 2004 yılında 291,7, 2005 yılında 677,2, 2006 yılında 476,4, 2007 yılında 294,1, 2008 yılında 1640,6, 2009 yılında 1732,9, 2010 yılında 10319,9, 2011 yılında ise 651,3 bin baş olmuştur³⁰. Gündüz sıcaklarının -40 dereceye düştüğü kış mevsiminde “Zud” adı verilen bir felaket yaşanmaktadır. Bu olay ülkenin büyük bir bölümünü ciddi bir şekilde etkilemekte ve hayvan ölümlerinin gerçekleşmesine sebep olmaktadır. Şekil-15’e baktığımızda 2010 yılını buna örnek gösterebiliriz. 2010 yılında telef olan hayvan sayısı toplamı diğer yıllara kıyasla daha ciddi bir şekilde artmıştır(Hayvan İstatistik Kurumu). Moğolistan’da hayvanların telef olmasında bir diğer etken ise büyük baş hayvanlarda şap, koyun ve keçilerde soğuk ve yetersiz beslenmeye bağlı olarak deride yara ve delinmeye sebep olan çiçek hastalığı görülmesidir.

3.2 Madencilik Sektörü

Moğolistan ekonomisinde her geçen yıl artış gösteren madencilik önemli bir yere sahiptir. Madencilik sektörü 1922 yılından itibaren gelişmeye başlanmıştır. Daha ayrıntılı bir şekilde inceleyecek olursak, 25.12.1922’de Nalaikh kömür ocağının kamulaştırılması³¹ Moğolistan’da madencilik sektöründe büyük gelişmelere temel oluşturmuştur. Bu gelişmeler çerçevesinde 1940 yılının sonunda Moğol ve Rus yatırımcılar “SovMongolMetal” kurumu oluşturmuş ve madencilik sektörü daha da gelişmiştir. Bu kurum aynı zamanda üretimde malzeme, araç-gereç ve çalışanların potansiyelini artırma faaliyetlerinde önemli değişimler yaratmıştır.

Moğolistan’ın madencilik sektöründeki adımları giderek büyüme göstermektedir. Ve bu büyümenin büyük adımlarından bir tanesi de 1973 yılında Moğolistan ve Rusya Devleti arasında kurulan “MongolSovTsvetmet” adındaki kuruluştur. 1991 yılında bu birliğin adı “MongolRosTsvetmet” olarak değiştirilmiş ve bu birliğin büyük çalışmaları uluslararası piyasada kendini tanıtmıştır ve dünyanın en büyük beş sanayisinden biri haline dönüşmüştür. Aynı zamanda bu da Moğolistan’ın ekonomisine büyük bir çığır açmıştır. Bu artış 2000’li yıllarda da kendini göstermiş ve son 5 yılda ise madenciliğin Moğolistan ekonomisindeki payını giderek yükseltmiştir. Moğolistan’ın madende çıkarılan ürünlerine bakılacak olursa; geçmiş yıllarda ihracat ürünleri içerisinde yoğunluk bakırda iken günümüzde ise kömür, demir gibi maden ürünlerinde yoğunluk artmıştır. Moğolistan’da

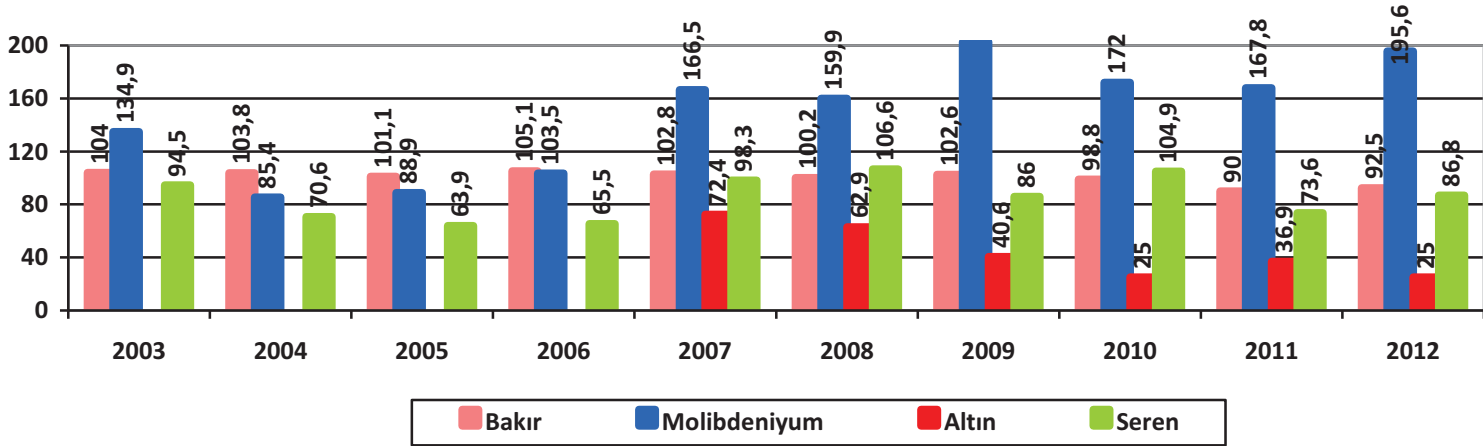
³⁰ Moğolistan İstatistik Kurumu, Hayvancılık İstatistikleri

³¹ Madencilik Bakanlığı

dünyanın en büyük bakır ve altın maden rezervi olduğu ifade edilen Oyu Tolgoi maden yatağı bulunmaktadır. Fakat Moğolistan ekonomisi bu maden yatağı için gerekli olan yatırımı karşılayamadığından dolayı “Oyu Tolgoi” maden yatağını işletmemiştir. Son yıllarda özellikle yabancı maden şirketlerinin bu sektöre giderek artan bir ilgi duymaya başlamaları sonucunda, 2009 yılında Kanada şirketi olan “İvanhoe Mines Ltd” tarafından yatırım gerçekleştirilip, işletmeye açılan Oyu Tolgoi’den sonra Tavan Tolgoi kömür yataklarının işletilmesine olanak sağlayan yasa Temmuz 2010’da Moğolistan Parlamentosu tarafından kabul edilmiştir³². Bu da Moğolistan’a yabancı yatırıma açılan maden kaynakları sayesinde ekonomisini canlandırma fırsatını tanımıştır.

Moğolistan maden zenginlikleri bakımından dünyanın önde gelen ülkelerden sayılmaktadır. En çok çıkarılan madenleri; bakır, altın, demir, kömür, molibdenyum, gümüş, çinko, asbest, flüorit, nikel, uranyum gibi 60-80 çeşit farklı türden oluşmaktadır³³. Aşağıdaki şekil-16’da en çok çıkarılan maden ürünlerinin oranları gösterilmiştir.

Şekil-16: Çıkarılan En Önemli Maden Ürünleri Yüzdeleri

Kaynak: MiningMongolia90.mn, Mongolian Mineral Exploration Roundup

Moğolistan’da madencilik sektörünün önemi her geçen yıl artmaktadır ve bu alanda Çin Halk Cumhuriyeti ile komşu olması madencilik sektörünü yabancı yatırımcı için bir cazibe merkezi haline getirmektedir. Hızla büyüyen Çin ekonomisinin hammadde ihtiyacı Moğolistan’ın bakır ve diğer madenlerden yapılan ihracatını arttırmış ve Moğolistan Çin’in önemli bir tedarikçisi haline gelmiştir³⁴.

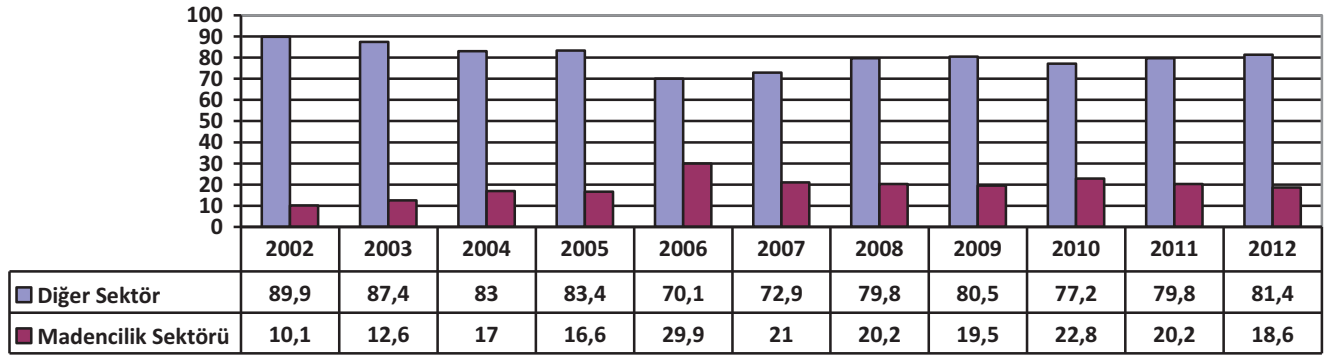
³² Oyu-Tolgoi Tusul, 2012

³³ Ashigt Maltmaliin Gazar. 2011

³⁴ www.Minnig.mn, Mongoliin Undesnii Auditiin Gazar.

Şekil-17’de yıllara göre madencilik sektörünün GSYİH içindeki payını gösterilmiştir.

Şekil-17: GSYİH İçindeki Madencilik Sektörünün Payı

Kaynak: İstatistik Bulletin 2000-2012

Şekil-17’e baktığımızda 2002 yıl içerisindeki madencilik sektörün payı %10,1 iken diğer sektörlerde bu oran %89,9 olarak gerçekleşmiştir. 2003 yılında madencilik sektörünü %12,6 diğer sektörün payı %87,4 olmuştur. 2004 yılında madencilik sektörü %17,0 diğer sektörün payı %83,0 tür. 2005 yılında madencilik sektörü %16,6 diğer sektörü %83,4 olmuştur. 2006 yılında ise madencilik sektörü bütün yıllara göre daha fazla yer almıştır. Bu oran %29,9 diğer sektörün payı ise %70,1 olmuştur. 2007 yılında madencilik sektörü %21,0 diğer sektörün payı %72,9 dur. 2008 yılı içinde madencilik sektörü %20,2 diğer sektörün payı 79,8 olmuştur. 2009 yılında madencilik sektörü %19,5 iken diğer sektörün payı 80,5 tir. 2010 yılında madencilik sektörü %20,2 ve diğer sektörün payı %79,8’dir. 2012 yılına baktığımızda madencilik sektörü %18,6 iken diğer sektörün payı ise %81,4’e ulaşmıştır. Bu değerlere dayanarak 2009 yılında işletmeye açılan yeni maden ocakları da maden sektöründe az da olsa bir gelişme gösterdiğini kaydetmiştir. Tablo-19’da ise madencilik sektörünün GSYİH, imalat sanayi ve ihracat içindeki payı göstermiştir.

Tablo-19: Madencilik Sektörünün GSYİH, İmalat Sanayi ve İhracat İçindeki Payı

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
GSYİH	10,1	12,7	17,3	18,0	30,0	27,5	28,2	28,2	22,7	20,2	18,6
İmalat Sanayi içindeki payı (%)	47,3	49,6	64,7	65,5	72,0	67,8	64,3	65,4	70,6	69,6	60,3
İhracat içindeki Payı (%)	56,7	58,9	70,8	75,8	67,9	68,8	80,7	84,6	83,3	89,2	91,6

Kaynak: Ekonomik Bakanlığı, İstatistik Bulletin

Tablo-19’da madencilik sektöründe GSYİH, imalat sanayi ve ihracat içindeki yıllara oranla yüzdelik payları kaydedilmiştir. Tablo incelendiğinde imalat sanayindeki artışın ihracattaki artışı tetiklemekte olduğu ve aynı zamanda GSYİH’deki etkileri görülmektedir. Örneğin; 2012 yılında 100 kg madenin imalat sanayisindeki payı %60,3 olup, ihracat içindeki payı %91,6’lıktır. Bu madenin GSYİH’si ise %18,6 olduğu tespit edilmektedir.

Madencilik sektörü Moğolistan’a hem işlenmiş ürün ve hem de istihdam oranını arttırarak ekonomide büyük gelir sağladığı anlaşılmaktadır. Tablo-20’de Moğolistan ekonomisini etkileyen işçi sayısındaki dağılımı yıllar itibarıyla görebilmekteyiz.

Tablo-20: Moğolistan’ın Çalışan Nüfusunun Madencilik Sektöründeki Dağılımı

(bin kişi)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Çalışan Nüfusu	870,8	926,5	954,3	968,3	1009,0	1024,1	1041,7	1006,3	1033,7	1054,9	1115,2
Madencilik Sektörde	23,8	31,9	33,5	39,8	41,9	44,1	46,7	34,8	48,1	-	-

Kaynak: Madencilik Bakanlığı, www.labornet.mn

Yukarıda yapmış olduğumuz açıklamalarda madencilik sektörünün olumlu etkilerini ele aldık. Bu etkileri kısaca açıklayacak olursak; madencilik ülke ekonomisinin gelişmesini sağlamış, nüfusun çalışması için istihdam alanı yaratmış, ülkenin ihracatına katkı sağlamış, GSYİH ve imalat sanayinde büyük bir pay yaratmıştır. Bu tür olumlu etkileri yanında olumsuz etkileri de bulunmaktadır. Madencilik sektöründe meydana gelen olumsuz etkiler genelde çevre ve toplum üzerinde bir zarara neden olmuştur. Örneğin; 2012 yılında çevre bakanlığının verilerine göre: madencilik alanında yapılan kazılarda %43,6 yani 22 bin hektarlık bir alanda toprağın yapısı bozulduğu tespit edilmiştir. Bu

toprak yapısının bozulmasına hem mekanik ve hem de kimyasal etkilere neden olmaktadır. Bu kimyasal etkenlerden biri olan cıva ve siyanür gibi benzeri elementler maden, özellikle altın çıkarma işleminde kullanılması toprağı büyük ölçüde olumsuz etkilemektedir. Bu maddelerin toprağın dışında gölleri ve atmosfere verdiği zarar diğer bir dezavantajdır. Bu olumsuzluklara bir başkasını ekleyecek olursak, toprağın ve suların kirlenmesiyle tarım veriminin azalmasına, üstelik insan ve hayvanlarda görülen salgın hastalıkların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Aynı zamanda göllerin yönlerini değışmesine neden olan bu maddeler göllerin yok olmasına ve su oranlarının azalmasına büyük ölçüde etki etmektedir.

Sonuç olarak bu olumsuz etkilerinin şimdiki ve gelecek nüfusa zarar vermemesi ve madencilik sektörünün ekonomiye olan olumlu etkilerini daha çok yükselterek hem ekonomik hem de insan hayatı için doğru bir strateji doğurması için gerekli tedbirler alınmalıdır.

3.3 Enerji

Moğolistan maden ürünleri dışında bölgenin elektrik ihraç eden bir ülkesi olmayı hedeflemektedir. Kömürün yanında özellikle rüzgar ve güneşten elektrik üreterek bölgenin enerji talebi yüksek ülkesi Çin'e ve diğer komşu ülkelere satmayı amaçlamaktadır³⁵. Bu çerçevede, hem ihracat ve hem de başta maden sahaları ve tesisleri olmak üzere sanayinin ve konutların artan enerji ihtiyacını karşılamak üzere çok sayıda enerji yatırımının hayata geçirilmesi planlanmaktadır.

Özellikle Gobi bölgesinde büyük maden yatırımlarında yatırım ve üretimin gerçekleşmesi enerji ihtiyacının karşılanmasına bağlıdır. Bu nedenle büyük maden rezervlerindeki yatırımcılar üretim ve yerleşim yerleri için gerekli enerjiyi kendi tesislerinde üretmek durumunda kalmaktadırlar. Örneğın, Oyu Tolgoi madeninde 350 ve 450 MW kapasiteli, Tavan Tolgoi madeninde 600 MW kapasiteli termik santral kurulması planlanmaktadır³⁶. Bu sürede, Moğolistan'ın en büyük maden yatırımları olan Oyu Tolgoi ve Tavan Tolgoi ile bölgedeki diğer maden yatırımlarında ihtiyacı olan elektrik Çin'den ithal edilmektedir. Ancak, Çin, Kuzey bölgesindeki enerji talebinin yüksek olmasını gerekçe göstererek zaman zaman elektrik temininde zorluk yaratabilmektedir. Moğol yetkililer, bölgenin enerji bağımlılığından kurtarılması amacıyla termik ve güneş enerjisinden elektrik üretimini sağlayacak tesislerin en kısa zamanda kurulmasına önem

³⁵ Enerji Bakanlığı

³⁶ Oyu-Tolgoi Tusul, 2012.

vermektedirler. Moğolistan'ın mevcut enerji (ısı ve elektrik) üretimi ağırlıklı olarak Merkezi Enerji Sistemini besleyen Ulan Bator'da kurulu bulunan kömür yakıtlı termik santrallerde üretilmektedir.

Ulan Bator'un elektrik ve merkezi bölgelerinin ısıtması 1960-1983 arasında Sovyet teknolojisiyle yapılan termik santrallerden sağlanmaktadır.

Moğolistan ülke genelinde 4 farklı enerji üretim ve dağıtım bölgesine ayrılmış. Bunlar; 7 ısı santrali, 2 su santrali(Dörgön, Taishir) ve 2 dizel santrallerinden oluşmaktadır. Bu dört bölge aşağıdaki gibidir;

- Başkent Ulan Bator'un da yer aldığı Moğolistan'ın merkezi bölgelerini içine alan en geniş enerji üretim ve dağıtım bölgesi olan **Merkezi Enerji Sistemi**,
- Batı bölgesini kapsayan **Batı Enerji Sistemi**,
- Doğu bölgesinde üretim ve dağıtım sistemi olan **Doğu Enerji Sistemi**,
- Ayrıca merkezi sistem ile Batı sistemi arasındaki bölgeyi kapsayan **Altay-Uliastai Enerji Sistemidir**.

Şekil-18: Moğolistan'ın Entegre Enerji Sistemleri

Kaynak: Enerji Bakanlığı

Batı Enerji Sistemi: 2009 yılı itibarıyla Durgun Su Santrali bu bölgede enerji üretimini üstlenmektedir. Batı bölgesinde yer alan Uvs, Bayan-Ölgii, Hovd şehirleri hem batı enerji sistemlerinden ve hem de Rusya'nın "Krasnoyarski Santralinden" ithal edilen enerji ile kendi enerji ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Moğolistan'ın su kaynakları bakımından zengin olan Batı bölgesinde Durgun Su Santrali sisteminin sene içindeki toplam tüketimi 71,8 milyon kwatt.saattir, en yoğun olduğu kış döneminde ise 17MB ve en

az tüketimi olan yaz döneminde 2,4MB'tir. Durgun Su Santralinin kapasitesi 12MB'tir. Genellikle 4,3MB kullanarak 38 milyon kwatt.saat enerji üretmektedir.

Altay-Uliastai Enerji Sistemi: Altay-Uliastai Enerji Sistemi Taishir su santrallerini kullanarak Zavkhan, Gövi-Altai şehirlerinin enerji ihtiyaçlarını sağlamaktadır. Taishir su santralleri 11MB kapasiteye sahip ve genellikle 3,5-4,1MB kullanarak bir senede 36 milyon kwatt.saat enerji üretmekte. Bu iki şehrin enerji ihtiyacı sürekli artmakta ve en yoğun olduğu kış döneminde ise 10MB'tir.

Merkez Enerji Sistemi: Merkez Enerji Sistemi bölgede kullanılan 7 ısı santrallerinden 5 ısı santrallerini kullanarak enerji üretimini üstlenmektedir. Tablo-21'de bu santrallerin ısı ve elektrikteki kapasiteleri ve kapasitelerindeki kullanım miktarları verilmektedir.

Tablo-21: Merkez Enerji Sistemi

No:	Isı Santralleri	Kapasite (elektrik, MB)		Kapasite (ısı, saat)	
		Kapasite	Genel Kullanım	Kapasite	Genel Kullanım
1	2. Isı santrali	24	21,5	93,5	93,5
2	3.Isı santrali	148	136	570	570
3	4.Isı santrali	540	580	1185	1185
4	Darkhan Isı santrali	48	48	290	290
5	Erdenet ısı santrali	36	28,2	193,5	193,5
Toplam		796	814,3	2332	2332

Kaynak: www.ea.energy.mn

Merkezi enerji sistemi son 10 yılda ortalama %4 oranında artmıştır. Bu artış 2000-2003 yıllarında %1,3-2,8; 2004-2008 yılları arasında %3,1-7,6 oranında olmuş ve 2009 yılındaki yaşanan ekonomik krizden dolayı %0,3 oranında düşüş göstermiştir. Bu düşüş 2010 yılı ile yerini yükselişe bırakmıştır.

Rüzgar Enerji Sistemi:

Rüzgar enerji sistemlerinin temel amacı türbin yöntemleri kullanılarak doğal rüzgar kaynağından enerji üretmektir. Türbinlerin üreteceği enerji miktarı rüzgarın şiddetine ve türbin kanatlarının dönüş hızı ile doğru orantılıdır. Son yıllarda daha çok kullanılan türbin sistemleri kapasitesi 1,5-3MB arasındadır. Moğolistan'ın rüzgar enerji sisteminden faydalanacağı düşünülürse toprağının %10'u yani 160 bin km²'lik alanda rüzgardan enerji teminin de oldukça fayda görüleceği tahmin edilmektedir. Bu çerçeveden bakıldığında Moğolistan'ın 13 şehrinde 20000MB, 9 şehrin de ise 50MB ve Ömnö-Govi şehrinde 300000MB enerji üretimi görülecektir.

3.4 Turizm

Turizm sektörü, bugün dünyanın gayrisafi hasılasının önemli bölümünü oluşturan ve dünyada en hızlı gelişen sektörlerin başında yer almaktadır. Harcanabilir kişisel gelirlerden turizm ve tatil için ayrılan payın artması, ulaşım ve iletişim teknolojisindeki hızlı gelişme ve insanların şimdiye kadar görmedikleri ve merak ettikleri yeni bölgeleri ziyaret etme eğilimlerini arttırmıştır. Tipik turistik faaliyet olarak adlandırılan konaklama, planlama, gezi organizasyonu ve satışı gibi faaliyetlerin yanında, ulaşım ve inşaat sektörlerinin faaliyetlerini de kapsayan turizm sektörü, bu dinamik yapısı ile diğer sektörlerinde gelişiminde itici güç olarak işlev görmektedir(Kültür, Spor ve Turizm Bakanlığı). Turizm sosyal bakımdan, insanların ve ulusların birbirlerini karşılıklı olarak tanımalarının yanında doğal, sosyal ve kültürel çevrenin korunmasını ve değerlendirilmesini sağlayan önemli bir etkidir.

Moğolistan 2000’li yıllar içerisinde turizmi geliştirmek maksadıyla çeşitli kampanyalar düzenlemiştir. Bu çerçevede, 2003 yılını Moğolistan’ın ziyaret yılı ve 2004 yılını da Moğolistan’ın keşif yılı ilan etmiştir(info.mongoliatourism.mn). Aynı zamanda bu gelişmeler Moğolistan’ın turistleri ağırlamada mekanların daha cazip olmasını ve turistlerin her türlü güvenli, huzurlu bir tatil yapmasına olanak sağlamak için bütün imkanları kullanması gerekmektedir. Moğol İmparatorluğu’nun kuruluşunun 800’üncü yıldönümü olması nedeniyle 2006 yılında çeşitli etkinlikler düzenlenmiştir(Kültür, Spor ve Turizm Bakanlığı). Bu sebeple, 2006 yılında turist sayısında önemli bir artış gerçekleşmiştir. Moğolistan’ın el değmemiş ıssız doğası ve geleneksel göçebe yaşam biçimi turistleri çeken başlıca unsurlardır. Ülke av turizmi için de ideal olanaklar sunmaktadır.

Orhun vadisinde bulunan Karakurum ve Karabalgasun antik şehirleri, Bilge Kağan ve Kül Tigin külliyesi ile Erdenezu Budist Manastırı önemli turistik mekanlardır. Her yıl Temmuz ayında düzenlenen Naadam Festivali, Gobi Çölü’nde bulunan dinazor kalıntıları ve Göktürk’ler döneminden kalma taş kalıntılar turistleri cezbeden diğer unsurlardandır(Tourist Information Center). Moğolistan turizminin temeli macera ve kültür turizmine dayanmaktadır.

Kültür, Spor ve Turizm Bakanlığı’ndan edinilen verilere göre 2006 yılında 385.989 kişi Moğolistan’ı ziyaret etmiştir. Turistlerin 239.763’ü Asya’dan, 23.741’i Avrupa’dan, 13.905’i Amerika’dan, 79.163 sayısında turist gelmiştir.

Ülkede turizm sektörü alanında yapılan canlandırma faaliyetlerinin etkili olduğunu tablo-22’deki toplam turist sayısı verilerinde görebilmekteyiz. Örneğin; 2003 yılında Moğolistan’ın ziyaret yılı ilan edilmesi, 2004 yılında turist sayısında 305117 artış olması bu kampanyanın turistler açısından ilgi çektiğinin turizmde hedeflenen amaca ulaşıldığını gösterir. Diğer bir örnek ise 2006 yılında Moğol İmparatorluğu’nun kuruluşunun 800’üncü yıldönümü ilan edilmesiyle 2007’de 451788 turist sayısı artarak turizmdeki gelişmelerin iyi yönde ilerlediği görülmüştür.

Tablo-22: Moğolistan'a ilk sıradan Gelen Toplam Turist Sayısı

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Toplam	235165	204845	305117	338715	385989	451788	446446	433136	456090	460360	475892
ABD	6860	5570	9549	10153	11377	12223	12474	11344	12808	15423	15587
Avustralya	1761	2247	3473	3454	4053	4502	4466	3725	5443	7093	7480
İngiltere	3537	2859	4970	5206	5893	6717	6781	5872	6209	7120	6804
Kore	14536	17205	26754	30787	39930	43930	43396	38273	42231	43994	44360
Almanya	6856	4999	8826	8168	8576	8250	8027	6867	8095	8545	8909
İtalya	-	-	-	1921	2526	2744	2454	2415	-	-	-
Kazakistan	1796	1785	3144	3928	4185	4882	5473	5053	5757	7973	10523
Kanada	1062	1149	2340	2300	2528	2422	2645	2259	2864	3173	2828
Rusya	71368	53330	55563	57926	79163	98759	109975	108105	121647	102738	83707
İsveç	1388	993	2071	1926	1509	2112	1894	1665	1625	1463	1407
Çin	92657	91934	141473	170345	178941	211007	196832	229451	193730	200010	228547
Fransa	2891	2751	5567	5822	5237	6341	6688	6706	7527	7570	7553
Japonya	13708	7757	13196	12952	16707	17238	14939	11401	14140	14988	17119
Diğer	16555	12266	28191	23827	25364	30661	30402	59700	34014	40270	41068

Kaynak: www.mongoliatourist.mn, Moğolistan Ulusal İstatistik Ofisi.

Tablo-23'e bakacak olursak; Doğu Asya ve pasifik bölgesi her yıl turist sayısını %60 oranına arttırarak birinci sıraya yerleşmiştir. Avrupa ve Amerika'nın Moğolistan'daki toplam turist sayısı içindeki payı %30 ve %3 olmuş ve ikinci ve üçüncü sıraya gelmiştir. Bunu takiben Orta doğu, Güney Asya ve Afrika ülkelerinden gelen turistler paralel bir gelişme göstererek daha sonraki sırada yer almışlardır.

Tablo-23: Coğrafi Bölgelere Göre Gelen Turistlerin Yüzelik Dağılımı

	2003	2004	2005	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Amerika	3,4	4,0	3,8	3,3	3,4	3,1	2,9	3,4	3,7
Doğu Asya ve Pasifik	60,2	63,6	65,2	62,8	61,4	62,8	65,4	69,0	73,9
Avrupa	35,9	31,9	30,6	32,8	34,4	33,3	30,9	24,1	21,3
Orta Doğu	-	0,2	0,1	0,3	0,3	0,3	0,4	0,4	0,5
Güney Asya	0,2	0,1	0,2	0,6	0,4	0,4	0,3	1,1	0,4
Afrika	0,2	0,1	0,1	0,2	0,1	0,1	0,1	2,0	0,2
Toplam (%)	100	100	100	100	100	100	100	100	100

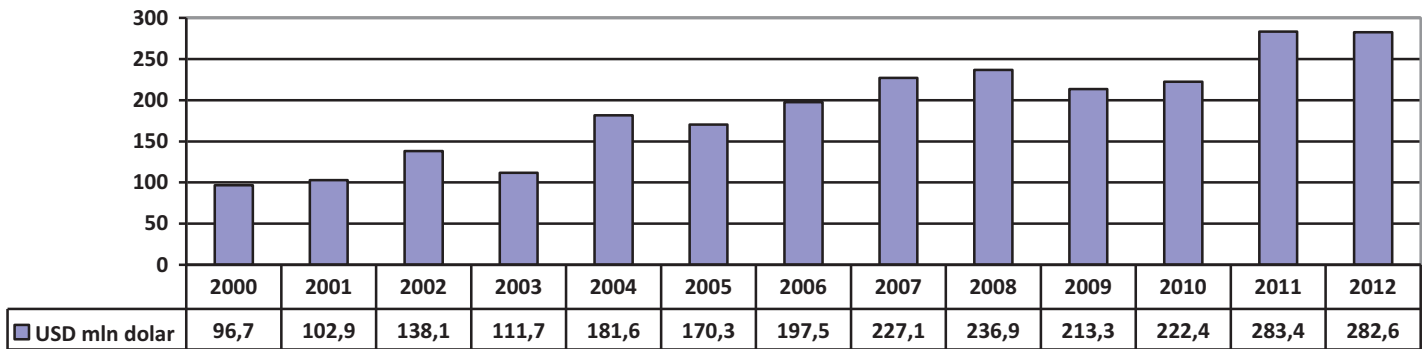
Kaynak: www.mongoliatourist.mn, İstatistik Kurumu

Tablo-24: Coğrafi Bölgelere Göre Gelen Yabancıların Giriş Nedenlerinin Yüzdeleri(Son 5 Yılım)

		Amerika	Doğu Asya	Avrupa	Orta Doğu	Güney Asya	Afrika
2008	İş	1,8	78,4	18,8	0,4	0,5	0,1
	Özel	2,1	54,8	42,6	0,1	0,3	0,1
	Turizm	8,2	52,3	38,5	0,4	0,4	0,2
	Aktarma	2,5	48,7	48,6	-	0,1	0,1
2009	İş	2,7	74,1	21,7	0,5	0,8	0,1
	Özel	2,3	49,3	47,8	0,2	0,3	0,1
	Turizm	6,8	55,8	36,4	0,4	0,4	0,2
	Aktarma	1,5	65,8	32,5	0,1	0,1	-
2010	İş	3,1	78,4	16,6	1,1	0,7	0,1
	Özel	1,8	50,4	47,4	0,2	0,1	0,1
	Turizm	8,1	49,9	40,9	0,7	0,3	0,1
	Aktarma	2,1	43,5	54,3	-	-	0,1
2011	İş	4,2	74,4	18,5	0,7	1,6	0,6
	Özel	2,1	60,8	35,8	0,2	0,6	0,5
	Turizm	8,2	46,2	42,6	0,8	2,0	0,2
	Aktarma	4,5	68,4	23,0	0,3	3,2	0,6
2012	İş	3,4	76,3	18,1	1,0	0,9	0,3
	Özel	2,3	71,7	25,5	0,3	0,1	0,1
	Turizm	1,9	95,3	2,0	0,1	0,2	0,5
	Aktarma	5,8	65,1	27,6	0,8	0,6	0,1

Kaynak: Aylal Juulchlalin Medeellin Sistem

Şekil-19: Turizm Bakanlığının Yıllara Göre Gelir Durumları (milyon dolar)

Kaynak: www.mongoliatourist.mn, www.mof.gov.mn

Şekil-19'a genel olarak baktığımızda, turistlerden elde edilen gelirin artmasına neden olan sebeplerden bazıları; Moğolistan'ın 2003 yılını "Ziyaret Yılı", 2004 yılını "Moğolistan'ın Keşif Yılı" ilan etmesi ve 2006'da "Moğol İmparatorluğu'nun Kuruluşunun 800'üncü Yıldönümünü" kutlaması turizm gelirini arttırmıştır. 2012 yılında

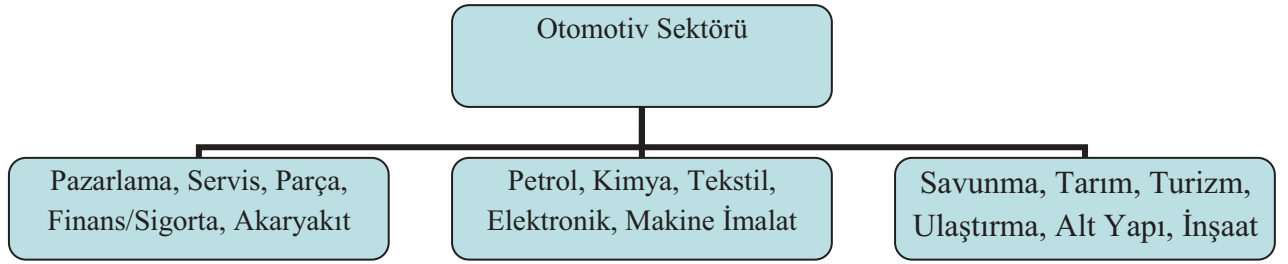
turistler aracılığıyla ülkeye giren gelir miktarı 282,6 milyon dolara çıkmıştır. Araştırmalara göre geçen seneye kıyasla gelir miktarında 0.3 oranında düşüş yaşanmıştır. Bunun sebebi Rusya'dan gelen turist sayısının %15.5 oranında azalmasıdır. Dolayısıyla bu azalma ülkeye giren gelir miktarının düşmesine neden olmuştur. Ancak ülkeye iş amacıyla giriş yapan turistlerden elde edilen gelirler hesaba katılmamaktadır.(Turizm Bakanlığı, Mongolian İstatistik Yearbook2012)

3.5 Ulaşım/Ulaştırma

Modern ülke ekonomilerin dayandığı temel dinamiklerden biri olan, insan ve eşyanın amacına uygun olarak taşınabilmesidir. Hareketlilik yaşam kalitesinin temel dinamiği olduğundan, büyüyen nüfus ve ekonomi sonucunda ortaya çıkan yeni hareketlilik gereksinimlerinin karşılanabilmesi için daha etkin bir ulaştırma altyapısının oluşturulması zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Ekonomik ve sosyal yönden toplumu sürekli etkileyen bir yapıya sahip olan ulaştırma sektörü, üretim sürecinin önemli bir parçasını oluşturması ve önemli yatırımların ekonomide yarattığı etkileri açısından, ülkelerin ekonomik yapıları içinde ağırlıklı bir yere sahiptir. Ülke genelinde bu denli önemli bir yer tutan ulaştırma sektöründe, bilim ve teknolojinin gelişimi sayesinde, bu gereksinimler ve istekler doğrultusunda yeni ulaştırma sistemleri oluşmakta, yenilenmekte, farklı taşıma türleriyle bütünleşerek varlığını sürdürmektedir. Moğolistan'ın ulaştırma sektöründe etkin ulaşım yolları olan karayolları, demiryolları ve havayolları aşağıda alt başlıklar halinde ele alınacaktır(Yol, Nakliye Bakanlığı).

Karayolları: Günümüzde otomotiv sektörü, gelişmiş ve hatta gelişmekte olan ülkeler için “anahtar” sektör rolündedir. Güçlü bir otomotiv sektörü, sanayileşmiş ülkelerin ortak özelliklerinden biri olarak gözümüze çarpmaktadır. Otomotiv sektörünün bu denli bir öneme sahip olmasının başlıca nedeni, bu sektörün diğer sektörlerle olan yakın ilişkileridir. Otomotiv sektörü, başka birçok sektörün ürettiklerinden yararlanır; bunların başında demir-çelik, cam, plastik, tekstil, elektronik ve elektrik sektörleri gelir. Bunun yanında, otomotiv sektörü, yaptığı üretim ile bazı sektörlerin de verimli bir şekilde işlemlerini sağlamaktadır. İnşaat, turizm ve tarım sektörleri, bunlara örnek olarak verilebilir. Ayrıca, otomotiv sektörünün, savunma sektörüne ve dolaylı olarak da ülkenin milli güvenliğine katkıda bulunduğu da bilinmektedir. Otomotiv sektöründeki bu gelişim Moğolistan ulaşım sektörünü de yenileyerek önemli ölçüde ayakta tutmaya çalışmaktadır.

Şekil-20: Otomotiv Sektörünün Ekonomiye Katkısı

Bu durum, otomotiv sektöründeki bütün gelişme ve değişimlerin, diğer sektörleri de etkilemesi sonucunu doğurmuştur. Günümüzde, birçok ülke ekonomisinin kalbinde yer alan otomotiv sektöründeki gelişmelerin incelenmesi, bu yüzden, büyük önem taşımaktadır

Moğolistan’da ulaşım sektörü 1949’dan itibaren Ulan Bator ve diğer beş büyük şehirde 180 taşıt sayısı ile büyük bir terminal oluşturulmuştur. Bu bilgilere dayanarak Moğolistan ulaşım sektöründe gerçekleşen gelişmeler sonucu 1970-1990 yılları arasında yurtiçi ulaştırmaya büyük önem verilmiştir(Avto Zamiin Hyanalt, Erdim Shinjilgee, Sudalgaanii Tov). Örneğin; patates, buğday, tahıl gibi gıda ürünleri ve bir takım ihtiyaçlar şehirlerarası taşınmaktadır. Ulaşım sektörünü geliştiren diğer bir etken ise; Moğolistan’ın genel ekonomik durumudur. 1990 yılında serbest ekonomi piyasasına geçmesiyle 1991 yılında birçok sektör ve şirketler kamu dairesinden çıkıp özelleştirilmiştir. Bu sektörlerden birisi olan ulaşım sektörü de %90 oranında bu çerçeveye dahil edilmiştir. Ulaşımında her geçen gün artan gelişmelere ek olarak Moğolistan hükümeti 2000 yılında “Myanganii Zam” projesi altında 2700 km’lik yeni kara yolu yapmayı hedefleyerek ulaşımı önemli ölçüde etkileyecek bir projeye adım atmıştır.

Moğolistan hükümeti her yıl özel ulaştırmada yeni proje ve tasarımlar geliştirmektedir. Aşağıda belirtilen rakamlar Yol ve Ulaştırma Bakanlığı tarafından planlanan 2016 yılına kadar yapılması öngörülen projeleri göstermektedir.

- Yaklaşık 5684 km yeni demir yolu,
- Yaklaşık 5572 km yeni kara yolu,
- Başkent Ulan Bator’da 212 km yeni yol yapımı, 7 noktada alt-üst

geçişli kavşak yapımı ve 350 km mevcut şehiriçi yolunun iyileştirilmesi(Yol ve Ulaştırma Bakanlığı);

Güneyde Çin ve Kuzeyde Rusya tarafından çevrelenen denize çıkışı olmayan Moğolistan’ın dünya ile bağlantısı hava taşımacılığı dışında bu iki ülkeden geçen kara yolu

ve demir yolu vasıtasıyla sağlanmaktadır. Halihazırda Moğolistan'daki uluslararası taşımacılığa olanak sağlayan ana karayolu ve demiryolu Başkent Ulan Bator'dan geçen Çin sınırından Rusya sınırına kadar uzanan güzergahtır.

Demiryolları: Dünya genelinde karayolu ulaştırmasının doyum noktasına ulaşması ve çevreyle ilgili duyarlılıkların artması son 20 yılda demiryolu ulaşımına daha fazla önem verilmesine sebep olmuştur. Demiryolları, uzay ve havacılık sektöründen sonra en yüksek büyüme ve teknoloji yoğunluğuna sahip sektördür. Bu nedenle, demiryolu sektörüne verilen önem artmaktadır. Çünkü hareketlilik, trafik yoğunluğu, trafik kazaları ve çevre gibi temel sorunların alternatif çözümlerini bünyesinde barındıran tek ulaşım türü demiryollarıdır. Ayrıca sürdürülebilir ekonomik büyüme için demiryollarının katkısı göz ardı edilemeyecek kadar önemlidir. Diğer taraftan buna paralel olarak demiryollarının yük taşımacılığındaki konumu da iyileşmeye başlamıştır.

Dünya genelinde küresel ticaretin gelişmesine paralel olarak oluşturulan ulaştırma ağları ve koridorları içinde yer alan demiryollarının etkinliğini arttırmak amacıyla, ortak teknik ve işletme standartlarının geliştirilmesi, sınır geçişlerindeki beklentilerin azaltılması ve şebeke üzerindeki dar boğazların giderilmesi ile eksik bağlantıların tamamlanması ön plana alınmıştır.

Moğolistan hükümeti demiryolu sektöründe ilk adımını 1938 yılında atmaya başlamıştır. Bu demiryolu Ulan Bator ve Nalaikh kasabası arasında uzunluğu 43 km, genişliği 750 mm olan ince bir demiryoludur³⁷. Moğolistan'daki bu ilk demiryolunun amacı yolcu taşımacılığından daha ziyade soğuk iklime karşı kömür taşımacılığında kullanılmaktadır. Demiryolunun asıl kullanım amacı olan yolcu taşımacılığı 1946'da Ulan Bator istasyonu ile Rusya şehri olan Naushki şehrini birbirine bağlamıştır. Ülke için hala büyük bir önem taşıyan Moğolistan ve Çin arasındaki 700 km uzunluğunda olan demiryolu 1956 yılında hizmet vermeye başlamıştır. Günümüz verilerine bakılacak olursak Moğolistan toplam 1115 km'lik demiryoluna sahiptir. Bu durum aynı zamanda demiryolunun geçtiği şehirlerinde ekonomik olarak gelişmekte olduğu görülmektedir. Son olarak da 2011 yılında incelenen demiryolu sektöründe kullanımın %90'nı yolcu ve %70'si ise yük taşımacılığı kaynaklıdır.

Moğolistan demiryollarına verdiği önemden dolayı kendisini dünyaya bağlayan iki ana ulaştırma güzergahı Çin'in okyonustan Tianjin limanına kadar varan demir yolu hattı ile Sibiryaya üzerinden Moskova'ya uzanan ve oradan da Avrupa demiryolu ağına bağlanan

³⁷ Tomor Zamiin Udirdah Gazar.

Trans-Sibirya demiryolu hattına sahip olmuştur. Ve ulaştırmanın büyük bölümü Çin üzerinden gerçekleşmektedir.

Moğolistan Ulusal demiryolu ağının geliştirilmesiyle hedeflediği etkenler şu başlıklar altında toplanmaktadır:

- Uluslararası ticaretin ve ihracatın ekonomi içindeki payının artırılması: Rusya'nın okyanustaki limanları vasıtasıyla uluslararası pazarlara erişimini önemli miktarda arttırmasıyla Moğolistan'ın, uluslararası pazarlara daha güçlü girerek ekonomik yapının daha da sağlamlaştırması, daha kaliteli işlenmiş ürünlerin ve Sainshand sanayi bölgesinde işlenenler dahil önemli madenlerin ihracatının bu yolla arttırılması,
- Komşu ülkelerle ikili ilişkilerin güçlendirilmesi: Çin ve Rusya ile ekonomik işbirliğinin ve sınır ötesi ticaretin geliştirilmesi, Avrupa ülkeleri ile stratejik ekonomik işbirliği ve ticaretin arttırılması, demiryolunun doğu istikametinde geliştirilmesi,
- Tavan Tolgoi ve Oyu Tolgoi stratejik maden yataklarına bağlantısının güçlendirilmesi, yılda ortalama 50 milyon ton maden ve maden ürününün taşınması,
- Ekonomik ve endüstriyel çeşitlilik ile bölgesel kalkınmanın geliştirilmesi, ekonominin yapısal kapasitesinin ve üretim seviyesinin önemli derecede arttırılması(Tomor Zamiin Udirdah Gazar) sayesinde Moğolistan ekonomisi büyük bir gelişme sağlayabilecektir.

Moğolistan demiryolu sektörüne başladığı yıllarda farklı nedenlerden dolayı monopol piyasayı sürdürmekteydi. Ancak ulaşım sektöründeki gelişmeler nedeniyle 27 Mart 2012 tarihli ve 93 sayılı ve 9 Mayıs 2012 tarih ve 161 sayılı Hükümet Kararlarında demiryolu yapımları üstlenecek kamu iştiraki şirketlerin kurulması benimsenmiştir.

Şimdilik üç şirkete demiryolu yapımı imtiyaz hakkı verilmiştir. Buna göre;

- Sainshand – Tavantolgoi arası 225km'lik demiryolunun yapımı için "Eastern Railway LLC" ve "Mongolian Trans Line LLC" şirketleriyle,
- Ukhaa Kuhdag - Tavantolgoi – Sainshand arası 225km'lik demiryolunun yapımı için "Infrastructure Development LLC" şirketiyle,

- Ukhaa Khudag – Gashuun Sukhait arası 260km’lik demiryolunun yapımı için “Energy Resource LLC” ve “ER Rail LLC” şirketleriyle, imtiyaz anlaşması yapılmıştır.

19 yıllık imtiyaz hakkı tanınan projelerin 2015 yılında tamamlanması planlanmaktadır. Sürenin bitiminde %51 hissenin kamuya devri öngörülmektedir. 1 km demiryolunun yapım maliyetinin 2-2,4 milyon dolar, toplam proje maliyetinin 5,5 milyar dolar olması beklenmektedir.

Havayolları: Ulaştırma sistemleri içerisinde en yeni ve en az yararlanılan alt sistem havayolu ulaştırmasıdır. Günümüzde ise havayolu ulaştırması teknolojik gelişmeyi küreselleşme sırasında üretim ve tüketimin uluslararası nitelik kazanmasına paralel olarak ulaştırma sistemleri arasında kullanımı giderek yaygınlaşan bir sistem haline gelmiştir. Terminaller arası uzun mesafelere sahip olduğu üstün hız özellikleriyle kısa sürede aşma imkanı veren havayolu ulaştırması, genelde küçük boyutlardaki değerli paketlemiş ticari malların taşınmasında uzun mesafeleri hızlı konforlu ve güvenli bir şekilde aşmak isteyen yolcuların taşınmasında etkili olan bir sistemdir. Bu sistem ulaştırma tercihinde zamanın öncelikli olduğu maliyetin ikinci planda kaldığı durumlarda kullanılmaktadır. Ayrıca havayolu ulaştırması ile coğrafi koşulların ulaştırmaya getirdiği kısıtlamalarda asgariye indirilmiş olur. Havayolu ulaştırma araçlarının taşıma kapasitesinin düşük olması araçların pahalı olması sistemin diğer sistemlere göre maliyetli olması hava araçlarının iniş-kalkış için uygun pistlerin gerekmesi sistemin dezavantajlarını teşkil etmektedir. Ancak mevcut dezavantajlar teknolojik gelişmelere paralel olarak azalmaktadır. Bu bilgilere dayanarak Moğolistan havacılık sektörünün tarihi gelişimi aşağıda açıklanmıştır;

Moğolistan’ın havacılık sektörüne girişinde 1925 yılında Rusya’nın verdiği yük taşıma için kullanılan Y-13 markalı uçak ile büyük bir adım artmıştır. Bu gelişmenin ardından 1946’da konforlu 7 tane, Po-2’den bir tane olmak üzere Dund-Govi, Sukhbaatar, Sainshand ve Ondor khaan şehirlerinde havaalanları oluşturularak şehirlerarası havayolu ulaşımına başlanmıştır. 1970 yılında Moğolistan için büyük adım olan “MİAT” havaalanı kurulmuştur³⁸. Bu havaalanı Moğolistan için ilk olan yurtiçi seferlerinde büyük kademeler katetmiştir. Bu gelişmelere mütakiben 1987’de Rusya’dan ödünç alınan uçakla uluslararası seferlere geçiş başlamıştır. 2005 yılının Aralık ayında Moğolistan İmparatorluğunun 800.cü kuruluş yıl dönemi sebebiyle “MİAT” havaalanının adı “Cengiz Han Uluslararası

³⁸³⁸Mongoliin İrgenii Agaariin Teever.

Havaalanı” olarak değiştirilmiştir. Moğolistan’ın ikinci büyük yeni havaalanı yapımı için Japon Hükümeti ile Moğolistan Hükümeti arasında 2008 yılı Mayıs ayında bir kredi anlaşması imzalanmıştır. Japonya’nın “Azusa Sekkei” ve “Oriental Consulting” firmaları 2009-2011 yılları arasında yapılabirlik çalışmaları tamamlanmıştır. Ve yeni havaalanının inşaatına 2013 yılının Nisan ayında başlanması ve 43 ay içerisinde tamamlanarak 2016 yılının Ekim ayında kullanıma açılması planlanmaktadır. 3 milyon yolcu kapasitesine sahip olacak havalimanının maksimum 12 milyon yolcu kapasitesine kadar genişletilebileceği yetkililer tarafından bildirilmiştir.

4. MOĞOLİSTAN’IN DIŞ TİCARET SORUNLARI

4.1 Dış Ticaretteki Genel Sorunları

Dış ticaret kavramı özellikle uygulamada dar ve geniş anlamlarıyla kullanılmaktadır. Dar anlamıyla dış ticaret, bir ülkenin diğer ülkelere mal satmasını yani mal ihracatını ve yine diğer ülkelerden mal satın almasını bir diğer deyişle mal ithalatını ifade eder. Özetlersek dar anlamlı dış ticaret, sadece uluslararası mal ticaretini (görünür ticaret) kapsamaktadır. Oysa daha geniş anlamda ele alındığında dış ticaret kavramı, mal ticaretinin yanı sıra uluslararası hizmet ticaretini (görünmez ticaret) ve uluslararası yatırım gelir-giderlerini de içine alacak biçimde kullanılmaktadır.

Dış ticaretin asıl önemli unsurlarından bir diğeri ise, ülkedeki makro ve mikro ekonomik yapısıyla yakından ilişkilidir. Dış ticaret birçok önemli ekonomik sonuca yol açabilen ve dolayısıyla ekonomi politikasının amaçlarını da gerçekleştirebilen önemli bir araçtır. Dış ticaret sayesinde arz fazlası olan mallara dış pazarlar bulunarak küresel piyasanın avantajlarından yararlanmak, ülke içindeki üretimin daha pahalı ve yetersiz olduğu durumlarda iç talebi dış ülkelere karşılamak amacıyla önemli işlevler mümkün olmaktadır. Bu işlevlerin yanında özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından dış ticaret özel bir önem ve anlama sahiptir. İhracat olanakları gelişmiş ülkelere daha sınırlı olarak gelişmekte olan ülkeler, ekonomik kalkınmalarını yükseltebilmek için büyük miktarda yatırım ve ara malı ithal etmek zorunda kalmaktadırlar. Sonuç olarak dış ticaret, sadece ödemeler dengesi açısından değil; üretim, yatırım, büyüme-kalkınma süreçleri yönünden de önem taşımaktadır.

Özetlersek; Bir ülkede dış ticaretin öneminden bahsedecek olursak aşağıdaki maddeleri sıralayabiliriz.

- Ekonomi ve büyüme katkı sağlaması
- Dünya pazarlarında payı arttırması
- Üretimi arttırmak ve geliştirmesi
- Satış ve karları arttırması
- Ürün fazlasını değerlendirilmesi
- İstihdam sayısını arttırması
- Rekabet gücünü yükseltmesi
- Dış ticaret açığının azalmasına yardımcı olmak.

4.2 Moğolistan'ın Dış Ticaret'ini Etkileyen Faktörler

Moğolistan denize çıkışı olmayan ve konum itibarıyla Rusya ve Çin'in ortasında yer alan gelişmekte olan bir ülkedir. Ülkenin denize çıkışı olmaması nedeniyle diğer sektörler nazaran dış ticaret sektörü daha çok etkilenmektedir. "Birleşmiş Milletler" temsilcisinin söylediğine göre denizi olmayan ülkelerin ithalat masrafının 1/3'ü ulaşım masrafı iken deniz bulunan ülkelerin yaklaşık 1/4'ünü ulaşım masrafı oluşturmaktadır.

1921 yılının Aralık ayında Moğolistan için, ilk dış ticaret topluluğu oluşturularak dış ticaret kapsamında büyük bir temel atılmıştır(Mongoliin Undesnii Hudaldaa Aj Uildveriin Tanhim). Bu temeller üzerine 1923 yılında Moğolistan ile Rus Federasyonu Devletleri arasında yapılan anlaşmalar dış ticaret işlemlerindeki gümrük vergisinin kaldırılmasından sonra dış ticaret alanında büyük gelişmeler meydana getirilmiştir. 1923 yılının sonlarına gelindiğinde Moğolistan piyasasında Çin, İngiltere, Amerika ve Almanya gibi ülkelerin toplam olarak 500 özel şirketleri yer almış ve bu şirketleri Moğolistan'ın toplam ihracatının %80'ini oluşturmuştur.

12.03.1930 tarihinde Moğolistan devleti dış ticaretteki ihracat ve ithalatın hacmini kontrol etmek ve arttırmak amacıyla Ticaret ve Endüstri Bakanlığı kurmuştur³⁹. Moğolistan devletinin bu uygulaması dış ticaretteki etkinliği arttırmakta önemli rol oynadığı izlenmektedir. Örneğin; 1953 yılında Çin, 1956'da Çek, Almanya ve Polonya, 1957'de Macaristan, Kuzey Kore, 1958'de Yugoslavya, 1960'da Küba, 1968'de Hindistan

³⁹ Mongol Ulsiin Hudaldaa Aj Uilveriin Tanhim, 2004.

ve 1976'da Finlandiya gibi ülkelerle dış ticaret anlaşmaları yapılmış ve Moğolistan'ın dış ticaretteki potansiyeli oldukça yükselmiştir. 1990 yılından itibaren Moğolistan'ın dış ticareti sürekli artış göstermiştir. Bu artış demiryolu, havayolu ve karayolu gibi ulaşım alanları üzerinde de olumlu etki yaratmıştır. Aynı yıl içerisinde devlet yine dış ticareti genişletmek için 1921 yılında oluşturulan dış ticaret topluluğunu Ticaret ve Endüstri Bakanlığı'nın himayesi altına almıştır⁴⁰. Böylece özel sektörde olan bu topluluk kamulaştırılmıştır.

Moğolistan 1997 yılında 153 ülkenin bulunduğu Dünya Ticaret Filosuna üye olmuştur. Böylece dünya üzerindeki diğer ülkelerle eşit hale gelmiş ve daha geniş dış ticaret yapma fırsatına ulaşmıştır. Moğolistan bu durum sonucunda dünyaya dış ticaret ve ekonomi alanında kendini tanıtmıştır. Moğolistan'ın 2010 yılı dış ticaret hacmi 6,10 milyar ABD Doları'dır. Dış ticaret hacmi bir önceki yıla göre %53,5 artmıştır. 2010 yılında ihracat %56,6 artarak 2,90 milyar dolara, ithalat %51,5 artarak 3,20 milyar dolara ulaşmıştır. Moğolistan'ın dış ticaretinde en önemli ülkeler; güney komşusu Çin ile kuzey komşusu Rusya'dır. Çin ihracatın, Rusya ise ithalatın birinci ülkesidir.

Moğolistan 2012 yılına kadar 150 ülkeyle dış ticaret yapmış, Moğolistan'ın ihracatı her sene artmış ve dünya ülkelerine yaklaşık 60 ülkeyle ihracat yapmıştır⁴¹. Fakat ihracat alanındaki ürünlerin çeşitliliği azdır. Örneğin; kömür, demir cevheri, molibdenium, altın, bakır, çinko gibi madencilik ürünleri ihracatının büyük bir kısmını oluşturmaktadır. Moğolistan'ın ihracatı yıllar itibarıyla azalış ve artışlar göstermiştir.

Moğolistan dünyanın 120 kusur ülkesinden ürün ithalatı gerçekleştirmektedir. Bu ithal ettiği ürünleri ülke içindeki endüstri, tarım, sanayi ve diğer sektörlerle arz etmektedir. İthalat artışının ihracat artışından daha fazla olmasının nedenleri; madencilik ve diğer sektörlerin gelişimi, bireylerin satın alma gücünün artmasıdır. Çünkü madencilik ve diğer sektörlerin gelişmesiyle birlikte ekonomi makina ve teçhizatı ihtiyaç duyulmakta ve ithalat da bu gelişmeye paralel olarak artmış bulunmaktadır. Aynı zamanda satın alma gücü artışıyla bireylerin talepleri de her geçen gün yükselme trendi içine girmektedir.

Tablo-25'ü incelediğimizde dış ticaret dengesi ithalat oranlarının ihracattaki oranlardan yüksek olması nedeniyle dış ticaret açığının genel olarak artma eğilimi göstermiş olduğu ortaya çıkmaktadır. 2002 -2003 döneminden itibaren ithalat gittikçe ihracattan kopmuştur. Bunun nedeni olarak o dönemde yaşanan sert iklim koşullarından dolayı tarım sektöründeki üretimde büyük düşme olmasındandır. 2005 yılındaki dış ticaret

⁴⁰ Dış İşleri ve Ticaret Bakanlığı

⁴¹ Gaaliin Eronhii Gazar, 2012

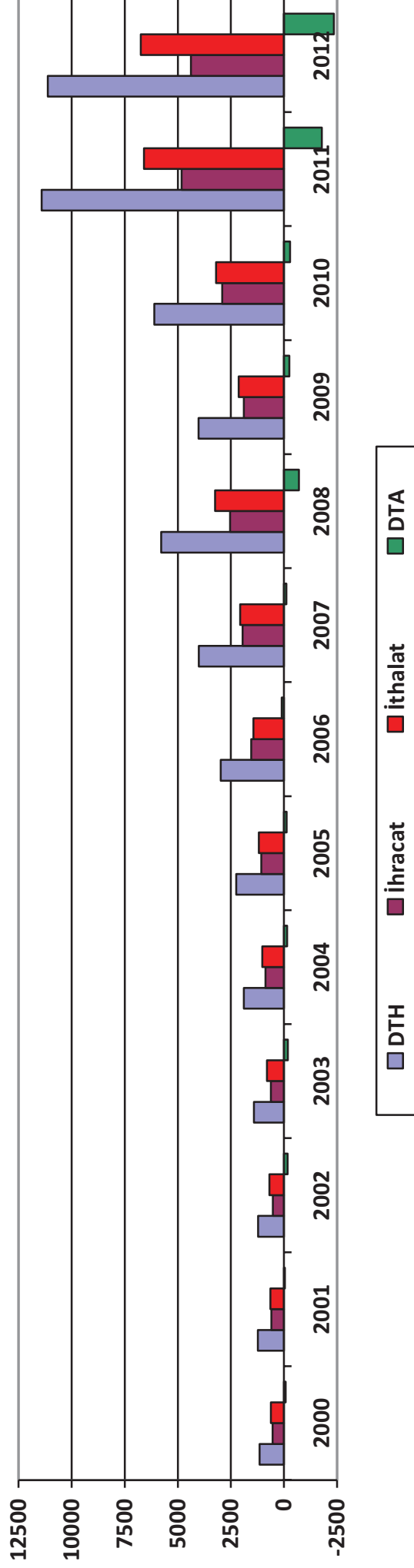
açığının yükselmesini de ithal edilen petrolün %21'lik artışı, ihraç edilen altının da %3'lük düşmesi olarak belirleyebilmekteyiz. Son olarak da 2009 ve 2010 yılları arasındaki ihracat değerleri dünya piyasasında bakır, molibdeniyum ve kömür gibi madenlerin fiyatlarının düşmesiyle yaşanan ekonomik olumsuzluklar bir taraftan 2011 yılında da maden çıkarma araç ve gereçlerindeki ekonomik artış, diğer taraftan dış ticaret açığına sebep olmuştur.

Tablo-25: 2000-2012 Yılı Dış Ticaret Göstergeleri (milyon dolar)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
DTH	1150,3	1233,9	1214,4	1416,4	1888,4	2248,2	3027,0	4009,3	5779,0	4023,1	6108,6	11415,9	11123,5
İhracat	535,8	596,2	524,0	615,4	869,4	1063,9	1542,0	1947,5	2534,5	1885,4	2908,5	4817,5	4384,6
İthalat	614,5	637,7	690,4	801,1	1019,3	1184,3	1485,0	2061,8	3244,5	2137,7	3200,1	6598,4	6738,9
DTA	-78,7	-41,5	-166,4	-185,5	-150,2	-120,4	57,0	-114,3	-710,0	-252,3	-291,6	-1780,9	-2354,3

Kaynak: www.mfat.fov.mn, Moğolistan İstatistik Kurumu, www.forum.mn

Şekil-21: 2000-2012 Yılı Dış Ticaret Göstergeleri (milyon dolar)

Kaynak: www.mfat.fov.mn, Moğolistan İstatistik Kurumu, www.forum.mn

Tablo-26: Kıtalara Göre Yıl Sonu İhracat Oranları (bin dolar)

Yıllar	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Toplam	523963,2	615867,2	869661,4	1064877,8	1542761,7	1949149,6	2534466,4	1885385,1	2908502,2	4817496,4	4384597,1
<i>Avrupa</i>	İtalya	8586,5	9051,4	1733,0	24846,3	40395,7	42218,4	31439,0	31776,7	49816,1	31608,2
	İngiltere	17526,6	26100,8	137354,7	87101,0	38595,2	165825,0	126885,7	67399,7	19973,9	11898,4
	Almanya	-	-	-	-	-	11012,5	15577,1	22076,9	14919,2	15969,3
	Rusya	47987,2	41218,9	20639,0	27229,9	45113,0	86318,0	68204,7	79131,0	96342,4	79563,3
	Fransa	142,1	1873,8	15643,1	663,2	1792,0	30274,2	2231,6	4433,3	7724,5	3639,7
<i>Asya</i>	Çin	220534,8	287027,7	413888,7	514208,8	1050238,9	1635890,6	1393906,7	2460098,0	4439860,9	4059909,1
	Kore	22463,5	7471,9	9659,7	65085,6	21385,8	29892,0	15458,1	30516,9	37873,3	12295,6
	Japonya	6322,2	8509,3	33426,8	5797,9	7113,2	27589,0	4564,2	2926,2	10963,9	5602,5
<i>Amerika</i>	ABD	16571,2	142939,8	156268,6	152476,7	119031,5	114232,6	13892,0	4860,3	5040,0	3568,1
	Kanada	555,8	-	14689,7	122052,9	171190,1	174597,0	147480,9	141624,3	90787,6	117274,6
	Diğer	183773,3	91673,6	66358,1	65415,5	147906,3	216617,1	65745,1	63718,9	44194,6	143268,3

Kaynak: Moğolistan İstatistik Kurumu, Ticaret Bakanlığı, Gümrük Merkezi

Tablo-27: Ülkelere Göre Yıl Sonu Yüzdelik İhracat Oranları

	Yıllar	2006	%	2007	%	2008	%	2009	%	2010	%	2011	%	2012	%
No:	Toplam	1542761,7	100	1949149,6	100	2534466,4	100	1885385,1	100	2908502,2	100	4817496,4	100	4384597,1	100
1	İtalya	40395,7	2,6	56739,2	2,9	42218,3	1,7	31453,0	1,7	31776,6	1,1	49816,1	1,0	31608,2	0,7
2	İngiltere	38595,2	2,5	22124,0	1,1	165824,5	6,5	126885,7	6,7	67387,2	2,3	19973,9	0,4	11898,4	0,3
3	Lüksemburg	11943,2	0,8	3742,9	0,2	161961,0	6,4	-	-	-	-	-	-	-	-
4	Rusya	45113,0	2,9	58485,4	3,0	84629,5	3,4	68204,7	3,6	82747,9	2,8	96342,4	2,0	79563,3	1,8
5	Fransa	1792,0	0,1	5411,4	0,3	30274,2	1,2	2231,6	0,1	3909,6	0,1	7724,5	-	3639,7	-
6	Çin	1050238,9	68,1	1413028,2	72,5	1643699,3	64,7	1393906,7	73,9	2466265,5	84,8	4439860,9	92,2	4059909,1	92,6
7	Kore	21385,8	1,4	41521,3	2,1	29891,7	1,2	15458,1	0,8	30519,9	1,0	37873,3	0,8	12295,6	0,3
8	Japonya	7113,2	0,5	15088,5	0,8	27589,0	1,1	4564,2	0,3	2669,7	0,1	10963,9	0,2	5602,5	0,1
9	ABD	119031,5	7,7	99869,4	5,1	112670,5	4,4	13892,0	0,8	6018,2	0,2	5040,0	0,1	3568,1	0,1
10	Kanada	171190,1	11,1	178580,8	9,2	174597,0	6,9	147480,9	7,8	141624,3	4,9	90787,6	1,9	117274,6	2,7
	Diğer	35946,3	2,3	54576,2	2,8	63361,6	2,5	810,71	4,3	78529,5	2,7	67444,9	1,4	61384,3	1,4

Kaynak: Moğolistan İstatistik Kurumu, Ticaret Bakanlığı, Gümrük Merkezi

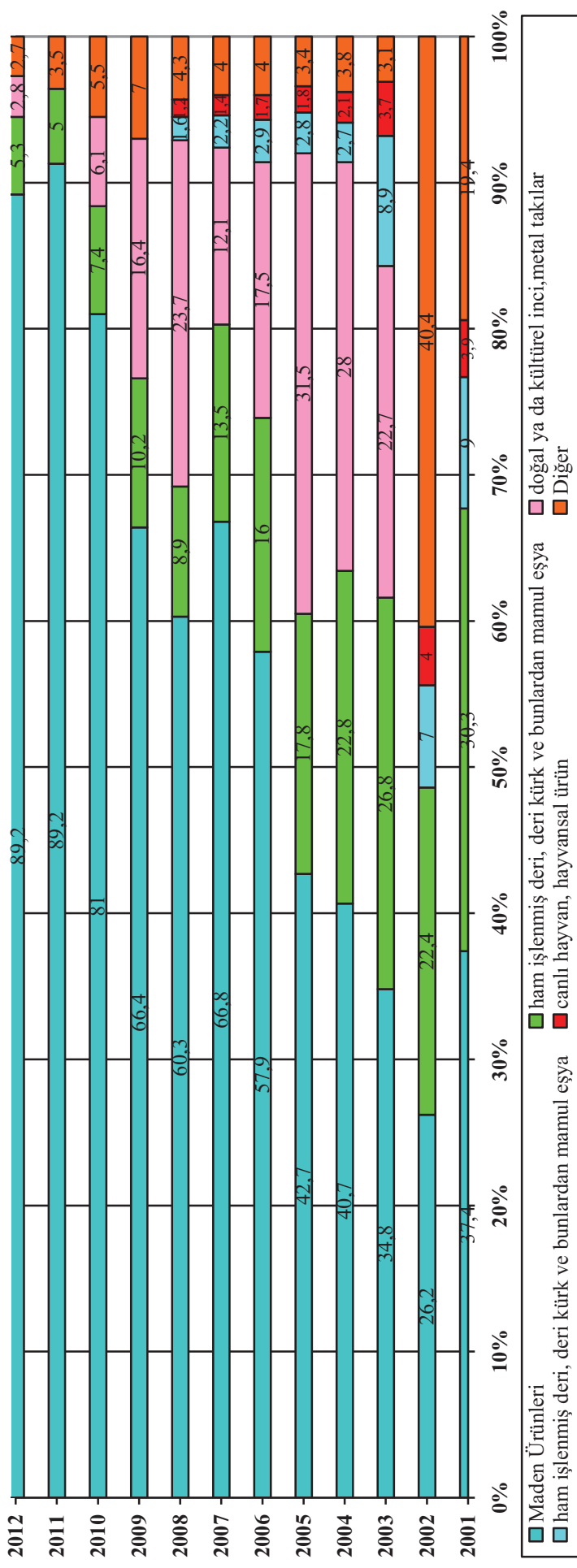
Tablo-28: Kıtalara Göre Yıl Sonu İthalat Oranları (bin dolar)

Yıllar	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Toplam	637731,3	690744,9	801019,7	1021145,6	1184352,8	1485609,8	2061837,5	3244541,1	2137673,5	3200059,3	6598358,1	6738879,1
Avrupa	Almanya	30305,4	29618,2	38025,5	33515,7	42988,9	76473,1	92607,1	70289,6	87243,8	273639,0	246353,1
	Polonya	5270,1	5289,3	8049,0	8747,5	10004,9	24276,1	32621,2	17470,3	29367,4	46868,0	57122,0
	Fransa	6170,3	4790,3	10766,5	14859,9	29352,3	16770,0	33664,7	59431,3	52774,7	100214,6	63578,3
	Rusya	225955,3	224609,9	265387,7	341916,6	417926,8	547798,0	745046,4	124275,2	772815,3	1056695,2	1624705,8
Asya	Çin	136151,0	160840,3	196260,5	257177,4	307268,7	415012,6	568938,6	538582,6	970976,0	2023881,3	1861814,9
	Japonya	55985,2	40553,3	63416,4	74962,8	75500,9	97628,5	140217,7	97053,5	196488,0	490225,7	501480,2
	Kore	58286,3	80262,6	67652,5	61190,0	63723,8	82511,4	119580,7	155102,2	181781,9	356725,1	467492,7
Amerika	ABD	14869,9	22969,2	23537,3	46497,3	40115,2	55741,3	84115,2	103743,6	158915,3	536024,6	535806,2
	Kanada	1050,4	2404,1	-	-	17301,6	9852,1	10776,0	7492,2	22312,8	128286,6	97193,8
Avustralya	1376,3	10880,6	19635,0	15498,9	15685,9	18576,6	18551,0	17721,3	15252,1	38619,3	94320,7	80263,1
Diğer	102311,1	128521,1	108289,3	166779,5	205972,0	197782,3	445030,1	1516682,9	300443,8	404884,3	923466,7	979222,6

Tablo-29: Ülkelere Göre Yıl Sonu Yüzdellik İthalat Oranları

No:	Yıllar	2006	%	2007	%	2008	%	2009	%	2010	%	2011	%	2012	%
	Toplam	1485609,8	100	2061837,5	100	3244541,1	100	2137673,1	100	3200059,3	100	6598358,1	100	6738879,1	100
1	Almanya	42988,9	2,9	76473,1	3,5	92607,1	2,6	70289,6	3,3	87243,8	2,7	273639,0	4,1	246353,1	3,7
2	Ukrayna	22849,4	1,5	35001,1	1,6	48926,2	1,4	42357,4	2,0	41627,1	1,3	153372,1	2,3	69875,6	1,0
3	Fransa	16770,0	1,1	24046,2	1,1	33664,7	0,9	59431,3	2,8	52774,7	1,6	100214,6	1,5	63578,3	0,9
4	Rusya	547798,0	36,9	745046,4	34,3	124275,2	34,4	772815,3	36,2	1056695,2	32,7	1624705,8	24,6	1848552,2	27,4
5	Çin	415012,6	27,9	568938,6	31,1	898732,4	33,0	538582,6	25,2	970976,0	30,3	2023881,3	30,7	1861814,9	27,6
6	Japonya	97628,5	6,6	140217,7	6,5	238526,7	6,6	97053,5	4,5	196488,0	6,1	490225,7	7,4	501480,2	7,4
7	Kore	82511,4	5,6	119580,7	5,5	194818,4	5,4	155102,2	7,3	181781,9	5,7	356725,1	5,4	467492,7	6,9
8	ABD	44058,6	3,0	55741,3	2,7	84115,2	4,3	103743,6	4,9	158915,3	5,0	536024,6	8,1	535806,2	8,0
9	Singapur	20727,0	1,4	29279,0	1,3	44706,9	1,2	27811,9	1,3	51040,2	1,6	69454,0	1,1	69239,2	1,0
10	Avusturalya	18576,6	-	18551,0	-	17721,3	-	15252,1	0,7	38619,3	1,2	94320,7	1,4	80263,1	1,2
	Diğer	194614,8	13,1	255667,8	12,4	330943,1	10,2	252245,4	11,8	377606,9	11,8	884179,9	13,4	1004092,9	14,9

Şekil-22: Yıllara Göre İhracat Edilen Ürün Toplulukları (yüzdesele)

Kaynak: www.mfat.gov.mn, Gümrük Merkezi

Moğolistan'ın ihraç edilen ürünlere bir bütün olarak baktığımızda ve dış ticaret verileri değerlendirildiğinde;

1. Maden ürünleri, yün ve dokumacılık, deri ve hayvansal ürünler ihracatın temelini oluşturduğunu görmekteyiz. Buradan çıkan sonuç, bize işlenmiş hazır ürünlerin azlığı ve ihraç edilen ürün çeşitliliğinin az olduğunu göstermektedir⁴².
2. Maden ürünleri, yün ve dokumacılık, deri ve hayvansal ürünleri gibi ihraç edilen ürünlerin çeşitliliğinin çok fazla olmaması nedeniyle dış ticarete sonuç alınamamaktadır(Gaaliin Eronhii Gazar, 2012).

Tablo-30: Çeşitlerine Göre İhraç Edilen Maden Ürünleri (bin ton)

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Bakır	599,5	607,8	582,9	586,9	568,7	572,8	574,5
Flüorit	355,5	360,0	334,0	147,0	376,2	-	-
Demir Cevheri	312,5	240,4	1011,4	1576,0	3539,0	4768,7	5311,6
Molibdenium	-	-	732,5(ton)	-	-	-	-
Çinko	-	132,6	137,5	150,7	119,8	120,7	140,9
Kömür	-	-	-	7113,2	16726,2	21105,9	20915,5
Ham Petrol	-	-	-	1938,5	2070,8	2540,5	3568,0
İşlenmiş ve yarı işlenmiş altın	-	-	-	10,9	5,1	2,7	2,8

Kaynak: Madencilik ve Ticaret Bakanlığı

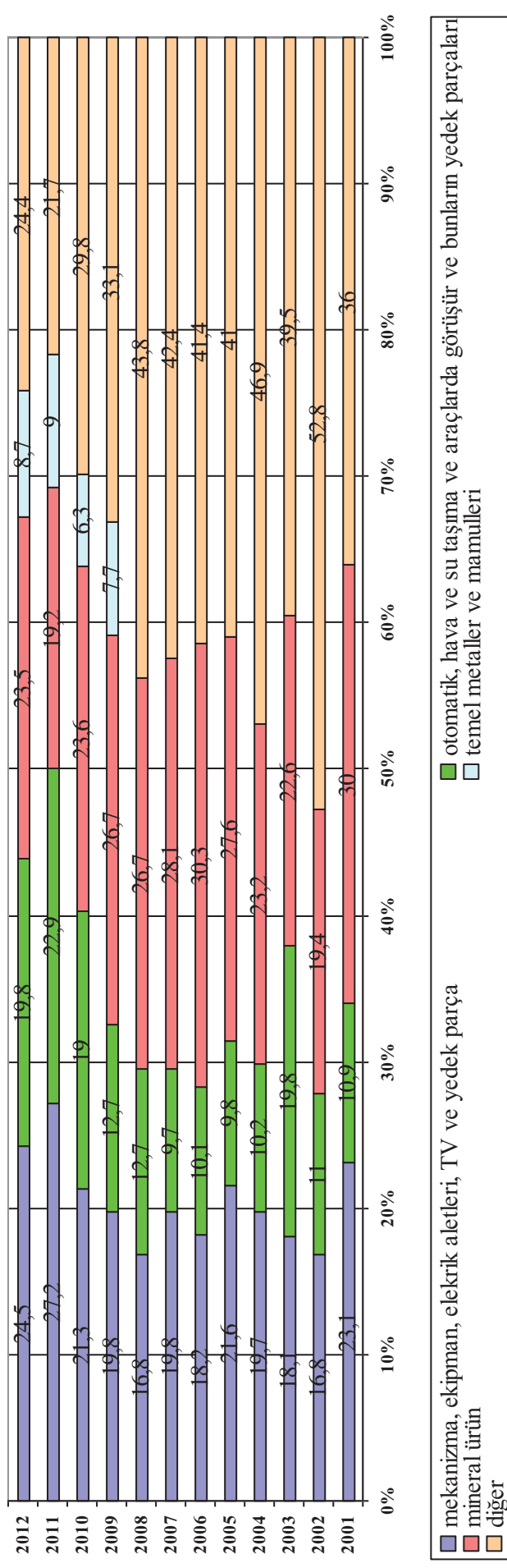
2012 yılı toplam dış ticareti 11123,5 milyon dolar düzeyindedir. Toplam dış ticaret içindeki ihracat rakamı 4384,6 milyon dolardır. Toplam maden ihracatında kömür %42.6, bakır %21.9, demir cevheri %9.2, ham petrol %5.3, işlenmiş ve işlenmemiş altın %3.7 kalanı diğer ihracat ürünleri oluşturmaktadır(mongolcamber.mn). Moğolistan'ın ihracatındaki en önemli ürün kömürdür ve ikinci önemli ürün ise %22 ağırlığa sahip olan bakır madenidir.

Maden ürünleri ve ham kaşmirden oluşan ilk yedi ürünün (kömür, bakır cevheri, demir cevheri, ham petrol, işlenmiş ve yarı işlenmiş altın, kaşmir ve çinko cevheri) ihracat içindeki toplam payı %85'tir. Ve bu ürünlerin ya tamamı ya da önemli bir kısmı Çin'e ihraç edilmektedir.(tablo-30)

Günümüzde Moğolistan'ın ihracatı 60 ülkeye yayılmıştır.

⁴² Gümrük Merkezi, 2012.

Şekil-23: Yıllara Göre İthalat Edilen Ürün Topulukları (yüzdesele)

Kaynak: www.mfat.gov.mn, Gümrük Merkezi

Moğolistan'ın ithal edilen ürünleri incelediğinde aşağıdaki sonuçlar elde edilmektedir.

- İthal kalemleri petrol ve petrol ürünleri, otomotiv ve araç-gereçleri, hava ve su yolu taşıtı ve araç gereçleri olduğunu görmekteyiz. İthalat ihracattan fazladır ve bu nedenler de ülkede dış ticaret açığı artmaktadır.
- Petrol gibi ithalat ürünlerinde tek bir ülkeye bağımlı olunması o ülkenin ekonomik baskısını hissetmemize neden olmaktadır⁴³.

Moğolistan'ın dış ticaretindeki en önemli ülke Güney komşusu Çin'dir. Artan kömür üretimi ile birlikte Çin'in dış ticaret içindeki payı ve önemi giderek artmaktadır. Toplam ihracatın %92,1'i, ithalatın %30,8'i Çin ile gerçekleştirilmektedir. Dış ticaret hacmi içinde Çin'in payı %50,2'dir. Moğolistan'ın ticareti içinde Çin'in payının sürekli artmasından Moğolistan ekonomisi ve dış ticareti açısından kaygı duyulmaktadır. Dünya ekonomisindeki bir durgunluğa bağlı olarak Çin'de üretim ve dolayısıyla enerji ve ham madde ihtiyacının düşmesinin az sayıda maden ürününe dayanan Moğolistan ekonomisini doğrudan etkileyeceği bilinmektedir. Bunun için de gerekli tedbirler alınmalıdır.

Moğolistan'ın akaryakıt tedarikçisi olarak önceki yıllarda ithalat içinde ilk sırada yer alan Rusya 2010 ve 2011 yıllarında Çin'in gerisine düşmüştür. İthalatın %41'i petrol ürünleri, kamyon ve kamyonet, binek otomobil, buldozer, yol makinaları ve ekskavator, taş kırma ve ayırma makinaları, vinç ve yük indirme makinalarından oluşmaktadır. Önemli ürünlerden akaryakıt Rusya'dan, toplu taşıma araçları Güney Kore ve Rusya'dan, otomobil Japonya, Güney Kore, Almanya, İngiltere, ABD'den, kamyon Çin, ABD, Güney Kore, Beyaz Rusya ve Japonya'dan tedarik edilmektedir.

Moğolistan'ın ihracat ve ithalatındaki ürün yapısına bakıldığında, maden ürünleri ihracatı karşılığında akaryakıt, gıda, taşıt araçları, makina-teçhizat ve diğer tüketim malları ithal edilmektedir. Son yıllarda madencilik alanında kullanılan makina ve araçların ithalatında artış görülmektedir.

2012 yılının ilk 9 ayında Moğolistan 131 ülke ile ticaret yapmış ve dış ticaret hacmi yaklaşık 8.6 milyar dolara ulaşmıştır. Yapılan 3.23 milyar dolar ihracata karşın 5.24 milyar dolar ithalat yapılmıştır. Bu dönemde dış ticaret açığı bir önceki yılın aynı dönemine göre %45 artarak 2 milyar düzeyinde gerçekleşmiştir. Dış ticaret açığının en önemli nedeni ithalatın ihracattan %14.8 oranında daha fazla artmasıdır. 2012 yılının ilk 9 ayında ithalatın %8.7 artmasına karşın ihracat %6.1 oranında daralmıştır.

⁴³ Gaaliin Eronhii Gazar, 2012

Madenler, doğal taşlar, değerli metaller, mücevher, işlenmiş/işlenmemiş deri, kürk, hayvansal ürünler ve tekstil ürünleri toplam ihracatın %98.2'sini oluşturmaktadır.(Dışişleri ve Ticaret Bakanlığı, Mongolian Statistic Yearbook2011)

4.3 Bankacılık Sistemi

Moğolistan'da 2012 yılı verilerine göre biri, kamuya ait olmak üzere (Merkez Bankası) 14 ticari banka bulunmaktadır. Bu bankalardan 3'ü tamamen yabancılara (Chinggis Khaan Bank, Savings Bank, Credit Bank), 6'sı yerli kuruluşlara (Golomt Bank, Capital Bank, Capitron Bank, UlaanBator City Bank, Erel Bank, Khas Bank) ait olup kalan 4'ü yarı yabancı ve yarı yerli kuruluşlardan (Trade and Development Bank, Ziraat Bank, National Investment Bank, Transport and Development Bank) oluşmaktadır⁴⁴.

Bankacılık sektörü uzmanlarının ifadesine göre, 2011 yılında bankacılık işlemlerinin %95'i ile kredilerin %80'i Moğolistan'ın en büyük beş bankası Khaan Bank (Ziraat Bankasının kısaltılmışı), Golomt Bank, Trade and Development Bank, Has Bank ve Savings Bank tarafından sağlanmıştır. Moğolistan'ın en büyük bankası olarak değerlendirilen Khaan Bank'ın ve Savings Bank'ın büyük şehirlerde çok sayıda şubesi bulunmaktadır.

Moğolistan bankacılık sektörü 2011 yılında %50,1 büyümüştür. Yıllık net kazancı 130 milyon doları aşan sektörün aktif karlılık oranı %2, öz kaynak karlılık oranı %27,2 ve 6,7 milyar dolara ulaşan toplam varlıkların GSYİH'ya oranı %86,5 olmuştur. Harcanabilir gelir ve şirket karlarındaki artışa bağlı olarak cari işlemler ve mevduatlar 4,1 milyar dolara yükselmiştir. Moğolistan ekonomisinin büyümesine paralel olarak toplam kredi miktarı %73,4 artışla 4 milyar dolara ve toplam varlıklara oranı ise %59,7'ye ulaşmıştır.(mongolbank.mn, monicpa.mn)

Yine sektör uzmanlarınca, Moğolistan'da banka kredilerinin ekseriyetinin az sayıdaki borçluya verildiği, toplam kredilerin %25'inin 50 büyük borçluya ait olduğu, kredilerin ağırlıklı olarak emlak sektörü ve inşaat sektöründe yoğunlaştığı ifade edilmektedir. Bankacılık verilerine göre, 4,3 milyar dolar toplam kredinin 3 milyarı yerel para, kalanı yabancı döviz cinsinden verilmiştir. Şüpheli alacaklar 53 milyon dolar seviyesindedir. Toplam mevduat miktarı 3 milyar dolar gerçekleşmiştir. Kredilerde olduğu gibi yerel ve yabancı para cinsinden mevduatlar ağırlıklı olarak bireysel müşterilere aittir⁴⁵.

⁴⁴ Merkez Bankası, mongolbank.mn

⁴⁵ mongolbank.mn, monicpa.mn

2009 yılında bankacılık sisteminde yaşanan ve iki bankanın batmasına da sebep olan krizden bu yana bankacılık sistemi hızla iyileşmiş, mali istikrarın yeniden sağlanmasına yardımcı olan hükümet politikaları ve Merkez Bankası'nın denetim ve gözetimi bu iyileşmede etkili olmuştur. Ancak kredi miktarındaki hızlı artış bankacılık sektörü ile ilgili kaygıları tekrar arttırmaktadır. Sektörün en büyük üç bankada yoğunlaşması, bu nedenle rekabetin sınırlı kalması, tasarrufların yaklaşık 1/3'ünün yabancı para cinsinden olması, dolarizasyonun yüksek olması, bölge ülkeleriyle kıyaslandığında geri ödenmeyen kredi oranının yüksek olması ve karşılık olarak bulundurulmuş sermaye miktarının az olması bankacılık sistemine ilişkin endişe edilen hususlardır.

Bazı uluslararası büyük bankalar Moğolistan'da temsilcilik açmışlardır. Temsilcilik açılması için Moğolistan Merkez Bankası'ndan izin alınması yeterli olmaktadır. 2008 yılında INGBank (Hollanda), 2011 yılında Standard Chartered (İngiliz) temsilcilik açmıştır. 2012 yılında Bank of China temsilcilik açma başvurusunda bulunmuştur.(mongolbank.mn)

Tablo-31: Moğolistan'daki Bankaların ve Sermaye Yapısı

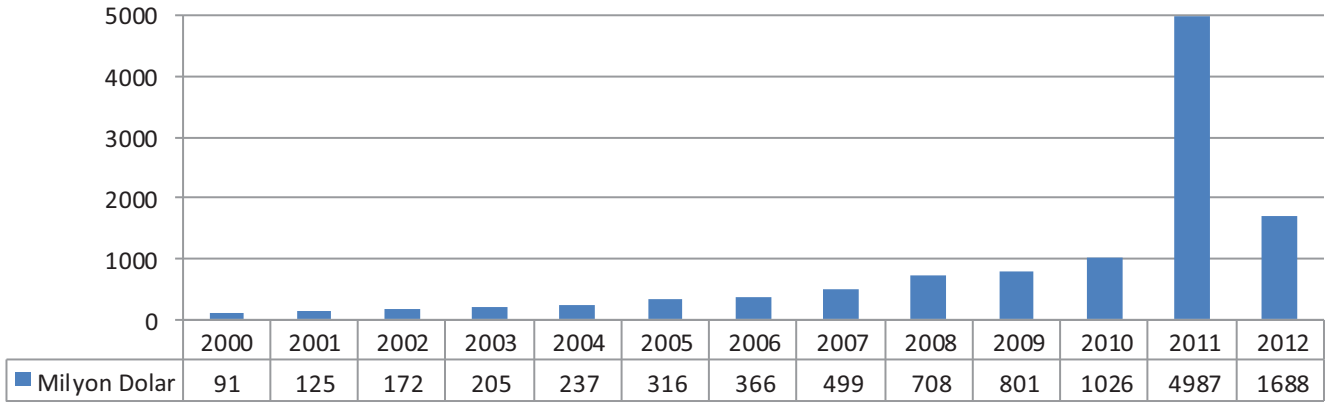
No	Bankalar	Sermaye Yapısı	Şube Sayısı
1	Golomt	Yerli	
2	Capital	Yerli	50
3	Khaan Bank (Agricultural)	Ortak (Japon-Moğol-Hong Kong)	490
4	Trade and Development	Ortak (Moğol-ABD)	45
5	Savings	Ortak (Moğol-Rus)	500
6	Transport and Development	Yerli	
7	Erel	Yerli	6
8	Credit	Yabancı (Rus)	1
9	Ulaanbaatar City	Yerli	20
10	Capitron	Yerli	17
11	Khas	Yerli	84
12	National Investment Bank	Ortak (Moğol-Japon)	5
13	Chinggis Khaan	Yabancı (Rus)	
14	Merkez bank	Kamu	36
Son Yıllarda Batan Bankalar			
	Anod	Yerli (Battı)	
	Zoos	Yerli (Battı)	
	Mongol Post	Yerli (Savings Bank ile birleşti)	

Kaynak: www.mongolbank.mn

4.4 Moğolistan'da Yabancı Sermaye Yatırımları

Moğolistan denize çıkışı olmayan ve iki büyük devlet olan Rusya ve Çin arasında bulunan küçük bir ülkedir. Yabancı yatırımcıların ülkeye girmesi bakımından önem arz eden iki önemli konu vardır. İlk olarak Moğolistan'ın serbest piyasa ekonomisi oluşturması ve ikinci olarak da ekonomik durumunu iyileştiren ve dış ilişkilerini geliştiren Moğolistan devletinin yatırımcılara uyguladığı yasanın her iki taraf içinde uygun olması, yatırımcıları kendisine çekmede oldukça cazip bir yöntem oluşturmuştur. Moğolistan'ın maden ürünleri açısından zengin olması ve son yıllarda maden sektörünün gelişmesi yabancı sermaye yatırımlarındaki artışları özendirmiştir.

Şekil-24: Yıllara Göre Yabancı Sermaye Yatırımları

Kaynak: www.mfat.gov.mn , FİFTA

Şekil-24 incelendiğinde yıllara göre yabancı sermaye yatırımları gözlenmektedir. 2011 yılındaki 4987 milyon dolarlık yatırım Moğolistan ülkesinde son 12 yılda gerçekleşen en büyük yatırım olarak kaydedilmektedir⁴⁶. Bunun sebebini ise ülkede gelişen madencilik sektöründen kaynaklandığı bildirilmektedir.

⁴⁶ www.investmentmongolia.com

Tablo-32: Moğolistan'da Yabancı Sermaye Girişlerinin Sektörlere Dağılımı (bin dolar)

No:	Sektöre Göre	%	Toplam	1990-2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012.6
1	Maden	73,9	8.512.911.65	493.972.74	183.961.91	195.390.34	336.985.65	485.189.08	643.454.56	819.762.15	4.083.218.51	1.270.976.72
2	Ticaret ve Catering	16,3	1.874.712.28	162.764.31	53.376.62	103.388.43	111.528.37	187.447.85	132.636.45	162.560.01	620.567.90	340.442.334
3	Banka ve Finans	1.49	172.072.21	67.105.46	9.671.09	11.982.63	21.936.52	4.495.96	3.219.31	12.979.37	24.124.58	16.557.30
4	Hafif Sanayi	094	108.024.63	85.001.91	1.792.13	1.454.22	1.205.34	18.208.00	92.82	153.72	99.24.	17.23
5	İnşaat	0.89	102.491.90	55.237.94	772.73	1.791.75	4.273.45	1.894.74	9.366.55	980.10	5.177.47	22.994.17
6	Turizm	0.46	52.720.88	13.028.04	1.490.23	1.637.37	489.70	1.365.63	491.34	371.40	21.152.15	11.968.04
7	İletişim	0.39	45.416.38	19.623.03	6.267.60	480.86	6.916.70	1.442.57	1.252.80	125.00	8.971.86	335.96
8	Ulaşım	0.39	44.881.98	20.951.90	933.30	24.60	657.15	174.13	2.406.20	2.892.00	7.374.49	9.468.19
9	Tarım ve Hayvancılık	0.14	15.609.70	9.305.76	2.787.10	362.60	208.43	1.242.38	504.15	403.36	554.00	241.93
10	Kültür, Spor ve Bilim	0.13	15.429.87	10.656.24	12.09	391.47	67.00	-	4.495.61	60.48	415.65	330.43
11	Sağlık	0.12	14.142.19	4.011.72	56.30	5.25	395.00	101.00	430.12	7.492.00	905.55	745.24
	Diğer	4.85	596.349.62	179.235.86	372.557.46	416.181.67	315.301.8	180.061.21	3.808.42	18.216.29	213.481.73	14.632.90
	Toplam Yabancı Yatırım	100	11.514.763.21	1.120.894.91	316.839.28	366.962.11	499.962.11	708.922.55	801.158.33	1.025.995.88	4.986.043.12	1.688.410.45

Kaynak: Moğolistan İstatistik Kurumu, Ticaret Bakanlığı, www.Mongolchamber.mn

Moğolistan ekonomisinde yabancı sermaye alanındaki gelişmeleri incelersek, tablo-32'den yabancı sermaye girişinin sektörlere dağılımı inceleyebiliriz. Yukarıdaki tabloda doğrudan yabancı sermaye girişlerinden %90'lik pay olarak en çok faydalanan maden ve ticaret, catering sektörleri olduğu görülmektedir. Bunun sebebi gelişen maden sektörünün ve üretimin hızlı bir şekilde arttırılması sayesinde ticaret gelişmiş ve catering sektörlerinin ise kısa zamanda yüksek karların ortaya çıkmasıdır. Aynı zamanda Moğolistan hükümeti yabancı yatırımların kayıt işlemlerini yürüten Yabancı Yatırım Ajansı (FIFTA) adındaki kuruluşla birlikte çalışmıştır.

Tablo-33: Moğolistan'da Kayıtlı Olan Yabancı Yatırımlardaki Sektörlere Göre Şirket Sayıları

No:	Sektörlere Göre	%	Toplam	1990-2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012.6
1	Maden	3,4	413	272	27	22	23	4	12	14	22	17
2	Ticaret, Catering	67,9	8.232	969	522	1.172	1.505	1.515	572	731	872	434
3	Banka ve Finans	0,5	80	36	2	5	7	4	2	1	1	2
4	Hafif Sanayi	1,6	190	167	7	14	1	1	-	-	-	-
5	İnşaat	3,2	388	327	14	14	20	4	6	-	1	1
6	Turizm	2,6	312	176	57	35	23	12	1	2	6	-
7	İletişim	0,9	108	72	7	11	7	6	2	1	-	2
8	Ulaşım	1,1	129	101	7	3	1	1	2	3	9	2
9	Tarım ve Hayvancılık	0,9	106	86	8	5	1	-	1	1	4	-
10	Kültür, Spor ve Bilim	0,5	66	60	1	3	-	-	-	-	1	1
11	Sağlık	0,4	53	47	1	2	-	1	-	1	1	-
	DİĞER	17	2 061	1 378	317	219	21	3	15	16	16	17
	Toplam Yabancı Yatırım	100	12.118	3.681	971	1.505	1.609	1.551	613	769	933	476

Kaynak: Ticaret Bakanlığı, Moğolistan İstatistik Kurumu, www.med.gov.mn, www.Mongolchamber.mn

Gelişmekte olan ülkeler için yabancı sermaye yatırımları ülkenin ekonomik ve sosyal yapısında önemli etkilere sahiptir. İstatistik verilerine göre son yıllarda artan yabancı sermaye yatırımları aynı zamanda ülkedeki yabancı sermaye yatırım şirket sayılarını da doğru orantılı olarak arttırdığı gözlenmektedir (tablo-33). 1990 yılında günümüze kadar yabancı yatırım rakamları sürekli olarak artış göstermiştir. 2011 yılının verilerine göre Moğolistan’da kayıtlı olan yabancı sermaye girişi 933 dolaylarındadır⁴⁷. 1990-2011 döneminde gerçekleşen doğrudan yabancı yatırımların sektörel dağılımına bakıldığında, ilk sırayı yatırım miktarı bakımından yaklaşık 8,5 milyar dolar (% 73,9) ile madencilik sektörü almakta, şirket sayısı bakımından değerlendirildiğinde ise 8232 şirket sayısı (%67,9) ile ticaret ve yiyecek servisi (catering) almaktadır.

⁴⁷Gdaadiin Hurungu Oruulaltiin Zohitsuulalt, Burtgeliin Gazar.

Tablo-34: Moğolistan'da Yabancı Sermaye Girişlerinin Ülkelere Dağılımı

(bin dolar)

No:	Ülke Adı	%	Toplam	1990-2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012.6
1	Çin	31,71	3.650.996.96	441.786.38	227.922.28	172.014.03	339.614.67	497.800.88	613.058.80	176.038.36	1.015.265.04	167.496.52
2	Niderland	23,16	2.667.036.01	5.265.58	221.70	475.86	58.50	4.069.20	51.028.60	232.962.18	1.816.714.10	556.240.28
3	Lüksemburg	9,01	1.037.196.26	2.911.70	1.809.30	10.00	3.118.917	195.80	1.012.65	25.589.47	476.652.07	525.896.34
4	Singapur	5,45	627.075.05	8.513.28	4.645.78	728.60	700.00	32.339.86	9.359.44	31.075.00	402.738.17	136.974.92
5	Kanada	4,23	487.595.94	174.206.58	1.542.25	72.180.37	497.15	2.739.57	1.028.00	147.811.12	72.288.16	15.302.75
6	Kore	2,93	337.736.42	85.180.14	19.004.49	16.434.78	22.991.38	41.765.41	31.673.98	38.763.43	54.972.59	26.960.22
7	ABD	2,54	292.657.89	45.725.48	5.564.06	37.165.78	4.285.67	6.466.89	2.571.52	13.911.20	127.238.95	49.728.36
8	Hong Kong	1,80	207.007.21	25.033.35	773.02	350.50	8.255.51	1.757.81	11.032.44	80.148.35	54.366.84	25.289.38
9	Japon	1,60	184.752.21	66.208.26	5.840.80	4.727.59	2.450.10	46.623.46	5.594.78	7.125.37	21.460.68	24.721.16
10	Avusturya	1,52	174.466.09	3.730.19	12.066.75	384.40	289.20	3.361.90	516.50	2.273.80	82.453.32	69.390.03
11	Rusya	1,46	168.507.92	37.163.16	7.450.14	11.654.52	39.774.38	3.795.42	6.139.20	2.273.18	58.011.87	2.246.04
	Diğer	7,11	1.393.594.05	199.306.58	40.824.79	54.307.39	85.707.63	109.848.46	661.896.04	168.038.15	241.869.22	60.094.46
	Toplam Yabancı Yatırım	100	11.514.763.21	1.120.894.91	316.839.28	366.545.59	499.962.11	708.922.55	801.158.33	1.025.995.88	4.986.043.12	1.688.410.45

Kaynak: www.mongolchamber.mn, Moğolistan İstatistik Kurumu

Güney komşusu olan Çin Moğolistan ekonomisi ve ticareti için en önemli ülke konumundadır. Çin Kuzey bölgesindeki sanayileşmeye bağlı olarak artan enerji ihtiyacını Moğolistan'dan kömür ithal ederek ve bu ülkede madencilik alanında yatırım yaparak karşılamaya çalışmaktadır. Bu bakımdan Çin hem yatırım büyüklüğü ve hem de şirket sayısı bakımından ilk sırayı almaktadır. Ayrıca Kanada, Avustralya ve ABD gibi ülkelerin madencilik alanında büyük ölçekli yatırımları bulunmaktadır. (bkz tablo-34)

Tablo-35: Moğolistan'da Kayıtlı Olan Yabancı Yatırımlardaki Ükelere Göre Şirket Sayıları

No:	Ülke Adı	%	Toplam	1990-2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012.6
1	Çin	49,10	5 951	1 534	532	827	876	859	299	376	434	214
2	Kore	17,82	2 159	632	203	274	332	302	113	117	122	64
3	Rusya	6,74	817	433	54	105	72	51	37	17	34	14
4	Japon	4,19	508	190	29	56	60	58	35	23	35	22
5	ABD	2,38	288	98	19	28	27	44	11	14	36	11
6	Almanya	1,57	190	102	10	18	13	13	8	7	9	10
7	Singapur	1,45	176	52	9	5	10	21	4	22	31	22
8	Hong Kong	1,33	161	54	9	5	10	14	10	27	20	12
9	İngiltere	1,12	136	61	14	12	10	15	4	5	12	3
10	Avusturya	0,89	108	18	5	8	12	4	4	21	21	15
	Diğer	13.4	1 624	517	87	167	188	170	88	140	179	89
	Toplam Yabancı Yatırım	100	12 118	3 691	971	1 505	1 609	1 551	613	769	933	476

Kaynak: www.mongolchamber.mn, Moğolistan İstatistik Kurumu

Sonuç olarak yabancı yatırımların artması diğer sektörlerde olumlu yönde etki ederken Moğolistan devletinin maden sektörü üzerinde büyük bir yoğunluk oluşturması nedeniyle diğer sektörlerin gelişimi olumsuz yönde etkilenmiştir. Aynı zamanda bu durum maden sektörü ile diğer sektörler arasında rekabetin yok olmasıyla sonuçlanmıştır. Bu olumsuz gelişme ülkedeki üretim miktarını zayıflatıp ihracat oranında da düşüslere neden olmuştur. Moğolistan hükümetinin tek sektör üzerinde yoğunlaşması uygun görünmeyen bir yöntemdir. Örneğin, Moğolistan'ın sadece maden sektörüne yönelmesi durumunda, dünya ekonomisinde gerçekleşecek bir kriz ülkenin ekonomisine büyük miktarda geri dönüşülmez zararlar verebilecektir. Yani doğru olan tüm sektörlerde kendi alanlarında özel paylar verip, bu sektörlerin istihdam potansiyelini arttırmak hedeflenmelidir.

V. MOĞOLİSTAN VE TÜRKİYE İLİŞKİLERİ

Moğolistan-Türkiye ilişkilerinde ortak tarihi ve kültürel bağlar temelinde sorunsuz bir şekilde her iki tarafta da siyasi, ekonomik-ticari, askeri, kültürel vb. tüm alanlarda işbirliğinin daha da geliştirilmesi amaçlanmaktadır⁴⁸. Moğolistan'ın dış politika ve ulusal güvenlik konseptinde Türkiye, “Üçüncü Komşu” ülke olarak yer almaktadır. Buna göre, Moğolistan sınır komşuları dışındaki önemli ülkelerle de ilişkilerini sağlamlaştırmayı ve güvenlik gibi alanlarda da işbirliğini güçlendirmeyi önemli bir misyon haline getirmiştir.

20.yüzyılda teknoloji, iletişim, ulaşım alanındaki gelişmeler Moğolistan ile Türkiye arasındaki ilişkileri arttırmıştır ve bu da uluslararası ilişkilerde işbirliğinin daha da artmasını sağlamıştır. Moğolistan ile Türkiye arasındaki diplomatik ilişkiler asıl olarak 24 Haziran 1969'da başlamıştır. Sovyetler Birliği döneminde iki devlet arasındaki ilişkiler sınırlı bir durumdayken 1990'lardan sonra bu ilişki canlılık kazanmıştır. Ulanbator'da mukim Türkiye Büyükelçiliği 1996 yılında, Moğolistan'ın Ankara'daki mukim Büyükelçiliği(Moğolistan Cumhuriyeti Ankara Büyükelçiliği) ise 1997 yılında açılmıştır. İki ülke arasındaki ilişkiler 1994 yılından sonra Moğolistan'da varlığını devam ettiren Türk okulları, TİKA(Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı) ve Türk havayollarının katkıları ile hızlı bir gelişme göstermiştir. TİKA'nın Moğolistan'a yönelik çalışmaları 1994 yılında “Moğolistan'daki Türk Anıtları Projesi” (MOTAP) ile başlamıştır. 2004 yılında Ulanbator'da Program Koordinatörlüğü Ofisi açan TİKA 2012 yılında Moğolistan'da eğitim, sağlık, kültür ve teknik işbirliği alanlarında yaklaşık 20 milyon dolar tutarında proje gerçekleştirmiştir. Bu sayede iki ülke arasında Cumhurbaşkanı, Başbakan ve çeşitli

⁴⁸ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı

düzeylerde çok sayıda üst düzey ziyaret gerçekleştirilmiş ve 30 civarında anlaşma ve protokol imzalanmıştır.

Moğolistan ve Türkiye arasında **anlaşmalar**;

- 29.05.1992’de “Ticaret, Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması”,
- 29.05.1992’de “Eğitim, Bilim, Kültür ve Spor Alanlarında İşbirliği Anlaşması”,
- 25 Ekim 1994’te “Enerji, Jeoloji ve Madencilik Alanında İşbirliği Anlaşması”,
- 12 Eylül 1995’te “Gelir Üzerinden Alınan Vergilerden Çifte Vergilendirmeyi Önleme ve Vergi Kaçakçılığına Engel Olma Anlaşması”,
- 16 Mart 1998 tarihinde “Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması”,
- 28 Eylül 1999 tarihinde “Gümrük Hizmetleri Alanında İşbirliği ve Karşılıklı Yardımlaşma Anlaşması” imzalanmıştır.
- 28 Ekim 2004’te “Sağlık Alanında İşbirliği Anlaşması”, imzalanmıştır.

Ayrıca,

- 2 Temmuz 1994’te iki ülke arasında “İyi Niyet Sözleşmesi” imzalanmış ve bu sözleşmenin süresi Temmuz 2001’de Ulan Bator’da uzatılmıştır.
- 29 Nisan 2004 tarihinde, iki ülke hükümeti arasında “TİKA Ulan Bator Program Koordinasyon Ofisinin Faaliyetlerine İlişkin İşbirliği Protokolü” imzalanmıştır.
- 10 Kasım 2004 tarihinde iki ülke arasında “Mutabakat Zaptı” imzalanmıştır.
- 13 Mayıs 2005 tarihinde ise iki ülke hükümeti arasında KEK 4. Dönem Toplantısına İlişkin Protokol imzalanmıştır.
- 21 Şubat 2005 tarihinde kararlaştırılan Türkiye ile Moğolistan Cumhuriyeti arasında sağlık alanında işbirliğine dair anlaşma yapılmıştır.
- 02 Kasım 2006 tarihinde Türkiye ile Moğolistan arasında “Bilim ve Teknoloji İşbirliği Anlaşması” imzalanmıştır,
- 2011 tarihinde Moğolistan ile Türkiye arasında “Petrol, Doğalgaz ve Mineral İşbirliği Mutabakat Zaptı” imzalanmıştır.

Moğolistan Cumhuriyeti ile Türkiye Cumhuriyeti arasında 29 Mayıs 1992 tarihinde imzalanan "Ticaret, Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması" çerçevesinde gerçekleştirilen Moğol-Türk Karma Ekonomik ve Ticaret Komitesi(KEK) bulunmaktadır. Bu komite toplantıları ikili, ticari ve ekonomik konuların en üst ve kapsamlı düzeyde ele alındığı bir platformdur. Bu özelliği itibarıyla KEK toplantıları, ülkeler arasındaki

ekonomik ve ticari ilişkilerin güçlendirilmesi açısından ve ticari engellerin kaldırılması yönünden büyük önem taşımaktadır. KEK toplantıları bakanlar düzeyinde gerçekleştirilir ve toplantıda uyulacak usul ve esaslar Başbakanlık genelgesi ile belirlenir.

İlk olarak 1992’de başlayan KEK toplantıları, 26-29 Mart 2013 tarihinde Ankara’da yapılan 7. dönem toplantısı ile devam etmektedir. Moğolistan-Türkiye Karma Ekonomik Komisyonu (KEK) 7. Dönem Toplantısında, iki ülke arasında yakın ve sıcak ilişkiler bulunduğu, bu köklü ve kuvvetli dostluk bağlarının iki ülke arasındaki ticaretin ve ekonomik ilişkilerin daha da geliştirilmesi için sağlam bir zemin oluşturduğu saptanmıştır.

Bu toplantıda Türkiye Başbakan yardımcısı, ilgili kurumların karşılıklı uçuşların artırılması için en kısa zamanda bir araya gelecekleri söylemiş ve bu sayede yalnız yolcu kapasitesinde değil, kargo taşıma kapasitesinde de artış sağlanacağını, böylelikle hem ikili ticari ilişkilerin hem de turizm faaliyetlerinin artmasının yolunun açılacağını da ifade edilmiştir. 2007 yılında Moğolistan’a 30 günlük vizesiz girme hakkı tanınmış olup, bu uygulama 2013 yılına gelindiğinde Türkiye Başbakanı’nın Moğolistan’a yapmış olduğu ziyaret sırasında değiştirilerek iki ülke arasındaki vizelerin karşılıklı kaldırılması ile Moğolistan Türkiye ekonomik ilişkilerinin daha çok geliştirilmesi istenmiştir.

Dış Ticaret Hacmi

Türkiye ile Moğolistan arasındaki ticari ve ekonomik ilişkiler son derece sınırlı düzeydedir. Bunun temel nedeni iki ülke arasındaki ulaşım açısından mesafenin uzak olması ve ticarete konu olan malların ulaşım bedellerinin maliyeti artırmasıdır. Hali hazırda nakliye İstanbul-Tianjin-Ulan Bator üzerinden gerçekleşmektedir ve İstanbul’dan çıkan bir konteynırın Ulan Bator’a ulaşma süresinin 45 gün olması ciddi bir engel olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tablo-36: Moğolistan ile Türkiye Dış Ticaret Durumu (bin dolar)

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
DTH	3.088	3.159	3.959	7.123	9.838	14.032	8.554	12.251	46.425
İthalat	1.333	2.526	3.721	6.178	9.513	12.948	5.612	11.356	43.425
İhracat	1.754	633,238	237,435	945,000	324,400	1.084	2.942	895,602	3.010
DTD	420	-1.893	-3.484	-5.233	-9.189	-11.863	2.67	-10.461	-40.415

Kaynak: www.mfat.gov.mn, TİKA, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı

Moğolistan ile Türkiye ikili ticaret hacmi 2006 yılında 7.123 bin dolar olmuştur. Moğolistan’ın ithalatı bir önceki yıla göre % 66 oranında artarak 6.178 bin dolara

ulaşmıştır. İhracatı da % 300 artarak 945 bin dolar olmuştur. Dış ticaret dengesi 5.233 bin dolar Moğolistan aleyhine fazla vermiştir. 2007 yılı itibari ile iki ülke arasındaki dış ticaret hacmi 9.838.281 dolar olarak gerçekleşmiştir. Türkiye'ye yapılan ihracatta bir önceki yıla göre gerileme gözlenmiş olup toplam ihracat 324.400 dolar olarak tespit edilmiştir. Toplam ithalatı ise 9.513.841 dolar olarak gerçekleşmiştir. Dış ticaret dengesi 9.189 olarak gerçekleşmiştir. 2008 yılı sonu itibari ile Moğolistan'ın ithalatı % 36 artarak 12.948.117 dolara ulaşmıştır. İhracatı da bir önceki yıla göre, % 134 artarak 1.084.649 dolar olmuştur. Toplam dış ticaret hacmi 14 milyon dolar olmuştur. 2009, 2010, 2011 yıllarında sırasıyla Moğolistan'ın dış ticaret hacmi 8.554, 12.251, 46.425 bin dolar olarak artarak devam etmiştir.

2012 yılında Dış Ticaret Bakanlığı verilerine göre Moğolistan-Türkiye dış ticaret hacmi ise 37 milyon dolar civarında gerçekleşmiştir. Bu rakam iki ülke için de oldukça küçüktür ve bunun sebebi Moğol işadamlarının Türkiye ile ticaret imkanları konusunda yeterince bilgi sahibi olmamasıdır. Ama 2015 yılında ticaret hacminin 250 milyon dolar olarak hedeflenmesi aralarındaki ticaretin gelişeceğine bir işarettir.

Moğolistan iklimi çok sert bir ülkedir ve gıda üretimi yok denecek düzeydedir. Sınırlı miktarda buğday, patates, havuç yetiştirilmektedir. Ekonominin temeli hayvancılığa dayanmasına rağmen süt ve süt ürünleri bile ithal edilmektedir. Gıdada tüketimin ithalata dayanıyor olması Türkiye için bu alanı potansiyel bir hale getirmektedir.

Moğolistan'ın Türkiye'den ithalatının büyük bir bölümü gıda ürünlerinden oluşmaktadır. İstanbul'dan çıkan bir konteynır Çin'in Tianjin limanı üzerinden 45 gün içerisinde Ulan Bator'a ulaşmaktadır. Dolayısıyla ithal edilen gıda ürünleri genellikle dayanıklı gıdalardır. Gıda ürünü olarak en fazla ithal edilen ürünler: hububat, bisküvi, nişasta, çikolatalı mamuller, şekerlemeler, çikletler, jöleli şekerler, un ve makarnalardır. Bunun yanında kıymetli taş ve metal mamulleri, madeni paralar, elektrikli makina ve cihazlar, konfeksiyon ürünleri (deriden mamul ürünler, iç çamaşırı, çarşaf, bay-bayan giysi), ziynet eşyası (altın ve gümüşten), Ford Transit, ocak, tam otomatik çamaşır makinesi, pvc, mobilya, nükleer reaktörler, aletler, parçaları, demir veya çelikten eşya, yüzey aktif organik maddeler, yıkama – yağlama maddeleri, mineral yakıt ve yağlar, parfümeri, kozmetikler, şampuan ve sabunlarda ithal edilmektedir.

Moğolistan'ın Türkiye'ye ihracatı ise taşkömürü, hayvan bağırsak ve midesi, kaşmir keçisi kılları(taranmamış), yığın halinde taranmış yün, diğer baklagiller, kabuksuz (kuru) rafine bakır-katotlar gibi ürünlerle sınırlı kalmaktadır. Türkiye'ye gönderilen tuzlanmış bağırsaklar asorti edildikten sonra Avrupa ülkelerine ihraç edilmektedir. Ülkenin

işlenmemiş bakır ve altın ihracatı Moğolistan'ın toplam ihracatının 2/3'ünü oluşturmaktadır. Moğolistan önemli bir ham ve işlenmemiş altın kaynağı olma potansiyeli taşımakta olup, ülkede altın üretimi hızla artmaktadır. Türk altın ihracatına katkıda bulunmak üzere, Türk altın sektörünün ihtiyaç duyduğu kaliteli ham altın ihtiyacının karşılanabilmesi için Moğolistan'ın istikrarlı ve sürdürülebilir bir hammadde kaynağı olabileceği düşünülmektedir.

SONUÇ

Moğolistan 1206 yılında Cengiz Han tarafından kurulan, denize kıyısı olmayan Kuzeyinde Rusya, Güneyinde, Doğusunda, Batısında Çin Halk Cumhuriyeti bulunan 1.564.116 km² yüzölçümüne sahip gelişmekte olan bir ülkedir.

Moğolistan ekonomisi 1990 yılında Sovyetler Birliğinin yıkılmasından sonra serbest piyasa ekonomisine yönelmesiyle ekonomide istikrarsız dönemler yaşamıştır. Moğolistan Sovyetler Birliğine bağımlı bir sistemden serbest ekonomiye geçişte yüksek enflasyon, işsizlik ve temel gıda maddelerinde sıkıntı gibi problemlerle karşılaşmasından dolayı ABD, Japonya, Almanya ve Kanada'dan finansal destek sağlamıştır. Moğolistan ekonomisi yukarıda söz edilen istikrarsız dönemden kurtulma adına serbest piyasa ekonomisine uyum için yeni reformlar gerçekleştirip 2000 yıllara doğru ekonomide canlılık göstermiştir. Moğolistan ekonomisini makroekonomiyle desteklenmiştir ve makroekonomiye etkileyen etkenlerden biri GSYİH'dir. Moğolistan GSYİH için birincil büyüme unsuru olan tarım ve hayvancılık sektörüdür. Bu sektörde GSYİH 2009 yılındaki "Zud" felaketiyle ekonomik krizden sonra kendine %7.7 artışla toparlamaya çalışıp, giderek artan oranlarla büyüme kaydetmiştir. Moğolistan ekonomisi için bir diğer sektör madenciliktir. Dünya çapında önemli maden yatakları olduğu belirlenen "Oyu-Tolgoi" ve "Tavan-Tolgoi" ye sahip olması Moğolistan ekonomisinde GSYİH'i olumlu yönde etkilenmektedir. Bugün Moğolistan GSYİH'nin önemli bölümünü oluşturan sektörlerden biri de turizmdir. Konaklama, planlama, gezi organizasyonu ve satış gibi faaliyetin yanında ulaşım ve inşaat sektörlerini kapsayan turizm sektörü bu dinamik yapısıyla hem ülke ekonomisine hem de diğer sektörlerin gelişiminde itici güç olarak rol oynamaktadır. Ekonomik ve sosyal yönden toplumu sürekli etkileyen bir yapıya sahip olan ulaştırma sektörü üretim sürecinin önemli bir parçasını oluşturması ve yatırımların ekonomide yarattığı etkiler açısından Moğolistan ekonomik yapısı için de ağırlıklı bir yere sahiptir.

1921 yılının Aralık ayında Moğolistan için, ilk dış ticaret topluluğu kurulup dış ticaret kapsamında büyük bir temel atılmıştır. Moğolistan dış ticareti, ülkenin diğer ülkelerle ihracatı ve ithalatının yani sıra uluslararası hizmet ticaretini (görünmez ticaret) ve

uluslararası yatırım, gelir-giderlerini içine almaktadır. Moğolistan coğrafi konum itibarıyla yabancı yatırımlar için uygun olmamasına rağmen ülkenin izlediği politikalar yabancı sermaye yatırımcılar için oldukça önem arz etmektedir. İzlediği politikalara örnek olarak; serbest piyasa ekonomisi oluşturması, dış ilişkilerini geliştirmesi ve devletin yabancı yatırımcılara uyguladığı yasanın her iki taraf için de uygun olması verilebilir. Aynı zamanda Moğolistan'ın maden ürünleri açısından zengin bir ülke olması yabancı sermaye yatırımcılarının ilgisini kendisine çekmeyi başarmıştır.

Türk tarihi açısından önemli olan ve ilk Türkçe yazılı metinlerin olduğu Orhun Abideleri iki ülkeyi birbirine yaklaştıran kültürel bir mirastır. Moğolistan ve Türkiye'nin tarihi ve kültürel açıdan ortak bir paydadan gelmesi itibarıyla aralarındaki siyasi ve ekonomik ilişkinin daha kuvvetli olması gerektiği yargısındayım. Fakat ülkelerimizin buldukları konuların birbirinden uzak olması nedeniyle iki ülke arasındaki ekonomik ilişkinin iyi bir seviyede olmadığını yukarıdaki açıklamalardan anlayabiliriz. Buna karşılık Moğolistan ve Türkiye Cumhuriyeti yine de ilişkilerini sağlam bir zemine oturtmak için çeşitli anlaşmalar ve protokoller imzalayarak tutarlı ve istikrarlı bir yol izlemeye çalışmaktadırlar. Buna 2013 tarihinde vizelerin karşılıklı kaldırılması örneği verebiliriz. Böylece vizelerin karşılıklı kaldırılması gelecekte ekonomik ilişkilerin gelişmesinin ve buna bağlı olarak ülke ekonomilerinde hızlı bir büyümenin kaydedilmesinin yanı sıra kültürel etkileşimin de gerçekleşebileceğini düşünmekteyim.

Türkiye'nin Moğol öğrencilerin eğitimi için de ayrıca teşvikleri vardır. Örneğin, Türkiye, 1992 yılından bu yana Moğol öğrencilere üniversite bursları tahsis etmektedir. Moğolistan'daki Türk okullarının varlığı, bu sebeple iki ülke arasındaki öğrenci transferleri sadece eğitim ile sınırlı kalmayıp, bu kültürel etkilerin kendi ülkelerinde de devam ediyor olacağına inanıyorum. Bu açıdan iki ülkenin eğitim alanındaki faaliyetlerini daha da arttırması iyi bir ekonomik bağların kurulmasına katkı sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

- Mongoliin Nuuts Tovchoo**, 3., 4. ve 12. Bölüm.
- Tusgaar Togtnol, Temtsel, Huvisgaluudiin Hariltsn Hamaaral**, Mongoliin Tuuh Bagsh, G.Gerelmaa
- Mongol Ulsiin Sangiin Yam. **NUB-n Hun Amiin San**,(2008), **Hogjliin Bodlogo Tolovloltond Hun Am, Jender**, Ulaanbaatar.
- Uls Tor Sudlal, Otgontenger Ih Surguuli,
Gadaad Khergiin Yam, **Mongol Ulsiin Gadaad Bodlogiin Khukh Nom**, Ulaanbaatar, Gadaad Khergiin Yam Khevel, 2002.
- Mongol Ulsiin Sangiin Yam, (2008), **Mongol Ulsiin Niigem, Ediin Zasgiin Hogjliin 2004-2007 Onii Toim**. Ulaanbaatar.
- A.N Moriin Hutulbur**.2009
- Mongol Ulsiin Uildver Hudaldaanii Yam,(2005), **Eksportiig Hogjuulehed Chiglesen Hudaldaanii Bodlogo**.
- B.Arvinbayar, “**İnportiin Uridchilsan Hyanaltiin Togtoltoog İstitutchilah Zamaar Hunsii Chanariin Batalgaag Hangah Ni**” Bodlogiin Sudalgaanii Tailan, Neelttei Niigem Forum, Ulaanbaatar, 2007.
- “**Mongol Ulsiin Huns, Huduu Aj Ahui 2004-2008**”, Huns, Huduu Aj Ahuin Yam, Ulaanbaatar, 2008.
- “**Tarialangiin Tuhai**”, “**Toriin medeelel**” Setguul, 2005.
- MUIİS, Ediin Zasgiin Surguuli.(2007). **Mongol Uls Zah Zeeld**.Ulaanbaatar.
Neelttei Niigem Forum.(2006).Ulaanbaatar.
- B. Huldurj, “**Mongol Ulsiin Zeel Tuslamjiin Togtoltoosoo Bureldsen ni**” , 2011.
- P.Luvsandorj, **Mongoliin Ediin Zasag, Shiljilt Hudulguunii Asuudluud**, 2009.
- D.Gombojav, D. Galsandorj, **Mongoliin Gadaad Hudaldaq**, 2012.
- B.Sanjmyatav, **Mongol Ulsiin Ediin Zasagiin Gadaad Hamtin Ajillagaanii Bodlogo, Tulgamdsan Asuudluud**, 2012.
- Undesnii Statistikiin Gazar.(2008). **Mongol Ulsiin Statistikiin Emhtgel-2007**.Ulaanbaatar.

- Biznes Erhlegchded Zoriulsan Tsuvral Gariin Avlaga**, 2008.
- Mongoliin Ediin Zasgiin Erh Choolonii Toim.2008: **Ediin Zasag Dahi Zasgiin Gazriin Oroltsoo, Neelttei Forum**, MUIS-iin Ediin Zasgiin Surguuli, 2009.
- Mongol Banknii Jiliin Tailan**, 2004-2012.
- Statistikiin Emhetgeluud**, 2000-2012.
- Mongol Ulsiin Myanganii Zoriltod Suurilsan Undesnii Hogjliin Tsogts Bodlogo**, Ulaanbaatar, 2010.
- L. TSedenbal, **Mongol Ulsiin Huviin Sektoriin Delgerengui Sudalгаа**, Erdim Shinjilgeenii Ajliin Tailan, Ulaanbaatar, 2005
- Mongol Ulsiin Myanganii Hogjliin Zoriltuudiin Heregjilt**, 4 deh iltgel, Ulaanbaatar, 2011.
- Bolovsroliin Salbariin 2002-2012 Onii Hicheeliin Jiliin Statistik Medeeleliin Emhetgel**
- Eruul Mendiin Uzuuleltuud**, 2005-2011.
- Mongol Ulsiin Myanganii Hogjliin Zoriltuudiin Heregjilt**, 3 dah iltgel, Ulaanbaatar, 2009
- Mongol Ulsiin Myanganii Hogjliin Zoriltuudiin Heregjilt**, 2 dah iltgel, Ulaanbaatar, 2007
- BALDOO, Badamtor, **Mongol Ulsiin Gadaad Khariltsaa**, Ulaanbaatar, Interpress, 2003.
- Mongol Ulsiin Undesnii Statistikiin Gazar**, Ulaanbaatar, MUUSG Khevel, 2000-2012.
- Mongol Ulsiin Undesnii Statistikiin Gazar, **Mongol Ulsiin Statistikiin Emkhtgel 2009**, Ulaanbaatar, 2010.
- D.Luvsandorj, **Mongoliin Ediin Zasgiin Turiin Zohitsuulalt**, 2008.
- Avto Zamiin Hyanalt**, Erdim Shinjilgee, **Sudalgaanii Tov**, 2010-2012
- Mongoliin Undesnii Huduu Aj Uildweriin Tenhim, **Export Importiin Gol Neriin Baraani Delhiin Zah Zeeliin 2011 Onii Tuluv Baidal**, 2011.
- S. Tserendorj, **Uul Uurhain Tehnik Ediin Zasgiin Shinjilgeee**, 2009.

“Oyu-Tolgoi” Tusul, 2012.

R.Barsbold, J. Byamba, **Mongoliin Geologi Ba Ashigt Maltmal**, 2012.

A. Choijamts, **Gazar Tarialangiin Tekhnikin Undes**, 2012.

T.Nyamjil, **Mongoliin Mal Aj Ahui Ediin Zasag**, 2000.

Aylal Juuchlal ba Mongoliin Soyol, 2013. Aylal Juuchlaliin Bagsh Sudlaachdiin Niigemleg.

Mongol Ulsiin Undesnii Auditiiin Gazar, Exportod Gargaj Bui Zarim Ashigt Maltmaliin Talaar Turuus Barimtalj Bui Bodlogo, Tuunii Heregjilt, Ur Dun, 2012.

Mongol Ulsiin Hudalmaa Aj Uildveriin Tanhim, 2009-2012

INTERNET SITELERI:

Ticaret Bakanlığı-www.mfat.gov.mn

Maliye Bakanlığı-www.mof.gov.mn

Eğitim ve Bilim Bakanlığı-www.mecs.gov.mn

Kültür, Spor ve Turizm Bakanlığı-www.mongoliatourism.mn

Çalışma Bakanlığı-www.labornet.mn

Ekonomik Bakanlığı-www.med.gov.mn

Sağlık Bakanlığı-www.moh.gov.mn

Enerji Bakanlığı-www.ea.energy.mn

Moğolistan İstatistik Kurumu-www.nso.mn

Foregin Investment and Foregin Trade Agency-www.1212.mn

Info.MongoliaTourism.com

Mongoliin Undesnii Hudalmaa Aj Uildveriin Tenhim-www.mongolchamber.mn

Gaaliin Eronhii Gzriin Statistik Medee-www.ecustoms.mn

Tolbor Tootsoo Burtgeliin Gazar-www.mongolbank.mn, www.monicpa.mn

Başkent Belediyesi-www.ulaanbaatar.mn

Gdaadiin Hurungu Oruulaltiin Zohitsuulalt, Burtgeliin Gazar
-www.investmentmongolia.com

Niigmiin Hudulmur Hamgaalaliin Yaam-www.maas.edu.mn

[www. MonTravels.com](http://www.MonTravels.com)